

# GALEOTTO MARZIO

DE EGREGIE, SAPIENTER ET IOCOSE  
DICTIS AC FACTIS MATTHIAE REGIS

CZIMŰ MŰVE

MINT

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI KÚTFŐ.

IRTA

BRUCKNER GYŐZŐ.



BUDAPEST, 1901.

HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZ. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.





## ELŐSZÓ.

Művecském, mely egy I. Mátyás korabeli írónak a művét művelődéstörténeti szempontból tárgyalja, talán ép alkalomszerű időben jelenik meg most, mikor nemsokára leleplezik I. Mátyás király szobrát Kolozsvárott.

A magyar művelődéstörténelem nem igen rendelkezik még ilyenmű munkákkal, pedig csak az összes kútfőknek művelődéstörténelmi feldolgozása után lesz megírható a magyar nemzet művelődéstörténelme.

A magyar művelődéstörténelem mindeddig igen mostoha sorsban részesült, hiszen a budapesti magy. kir. tud. egyetemen is csak néhány évvel azelőtt állították fel a magyar művelődéstörténelmi tanszéket.

Hiszszük, hogy ennek a hatását csakhamar érezzük. Keletkezzék történetírásunkban egy új irány, mintegy iskola, melynek célja a magyar művelődéstörténelem művelése.

Midőn értekezésemet sajtó alá rendezem, mindenekelőtt köszönetet mondok nagyságos Békefi Remig dr., egyetemi tanár úrnak azon készségeért és odaadó sziveségeért, melylyel nem egy kérdésemre felvilágosítást adott.

Főtörekvésem az volt, hogy az egész Mátyás korabeli irodalmat tüzetesen a maga teljességében átkutassam. E célból áttanulmányoztam először az eredeti, Mátyás korabeli kútfőket és okleveleket, majd a feldolgozott szak-

munkákat, de nem hagytam figyelmen kívül a legkülönbözőbb folyóiratokban megjelent tanulmányokat és dissertatiókat sem.

Bár ez a tanulmány megnyitná azon értekezések sorozatát, melyeket egy újabb nemzedéktől, mint a magyar művelődéstörténelem művelőitől mindenesetre elvárhatunk, — ez volna akkor e művecske írójának is a legszebb erkölcsi jutalma!

Felső-Lövő, 1899. augusztus havában.

*A szerző.*

## BEVEZETÉS.

Nemzetünk letelepedése óta oly fontos kulturhivatást teljesített, mely kihatással volt egész Európára. Védőbástyája lett a kereszténységnek s a kereszténység nyomán sarjadzó keresztény kulturának. Ezt kiemelték már a humanista írók is, de kivált azok,<sup>1</sup> kik Mátyás udvarában gyülekeztek, hogy az ő nagy szellemének bámulói, följegyzői, udvartartása fényének hirdetői és olykor hízogó magasztalói is legyenek.

Természetes, hogy ily subventionált íróknál tárgyilagosságot hiába keresünk. S műveik, bár mint történeti kútfók rendkívül becsesek, de mégis óvatosan használhatók, mert a renaissance-kori függés viszonya nem lehetett alkalmas arra, hogy a történelem terén teljesen szavahihető és tárgyilagos írókat neveljen.

Mátyás korának társadalmi életét leghívebben Galeotto tünette fel a „De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae regis“ cz. művében, mely művelődéstörténelmi szempontból majdnem elsőrangú forrás Magyarország egyik legfényesebb, legdicsőbb epochájára.

Szerzője sajátos egyén, kiben a renaissance összes fogyatkozásai, gyarlóságai, de egyszersmind erényei is megtestesültek.

---

<sup>1</sup> Galeotti: De dictis XVII.; Bonfini: Rerum Hungaricarum dec. IV. lib. II. 431. l. Basel 1568.

## Galeotto Marzio élete.

Oly különös írónak, mint Galeottonak, egész élete fölötté érdekes. Ez az érdekesség ösztönözte úgy a régebbi írókat, mint az újabbkori tudósokat egyaránt arra, hogy Galeotto életét és irodalmi munkásságát hol rövidebben, hol meg hosszasabban tárgyalják.

A régebbi írók közt legelőször Jovius<sup>1</sup> említendő, ki Galeotto életével foglalkozott. Ezen életrajzot közölte azután Torentius Lőrincz<sup>2</sup> bevezetésképen Galeottonak „De doctrina promiscua“ cz. munkájához, melyet ő adott ki legelőször.

Ezek után az olasz Serdonati,<sup>3</sup> majd a francia Varillas<sup>4</sup> írta meg Galeotto életrajzát.

Naude<sup>5</sup> és Haner<sup>6</sup> szintén röviden szólnak Galeotto életéről s munkásságáról.

Végre Tiraboschi<sup>7</sup> az első, ki a Galeotto életére vonatkozó adatokat rendszeres egészszé csoportosította s ezáltal meglehetősen tiszta képet nyújtott Galeotto életéről s működéséről.

Tiraboschi műve alapján Kazinczy Gábor<sup>8</sup> az első, ki magyarul írja meg Galeotto életrajzát. Tiraboschi és Kazinczy Gábor már kritikai készséggel rostálják a Galeotto életére vonatkozó mesés természetű adatokat s komolyan ítélnék műveinek irodalomtörténeti értékéről.

<sup>1</sup> Paulus Jovius : Liber imaginum.

<sup>2</sup> Galeotti Martir Narniensis : De doctrina promiscua . . . . Florentiae apud Laurentium Torentium 1548. „Ex Pauli Jovii imaginum libro“ cz. alatt.

<sup>3</sup> Serdonati : Galeotto Martio da Narni Della varia Dottrina tradotto in volgare Fiorentino. Fiorenza 1615.

<sup>4</sup> Varillas : Histoire de Louis XI. A La Haye, 1689.

<sup>5</sup> Naude : Supplement aux Memoires. Bruxelles, 1723.

<sup>6</sup> Haner : De scriptoribus rerum Hung. Viennae, 1774. I. 51—54. l.

<sup>7</sup> Tiraboschi : Storia della letteratura italiana. Milano, 1834.

<sup>8</sup> Kazinczy Gábor : Galeot Martius könyve Mátyás király es, böcs és elmés mondásai és tetteiről. Pest, 1863.

Galeotto legújabb biographistái Rosmini,<sup>1</sup> Weiss,<sup>2</sup> Erolí<sup>3</sup> és Ábel.<sup>4</sup>

Főleg a két utóbbi, de különösen Ábel tisztázta Galeotto pályafutásának összes bonyodalmas s zűrzavaros kérdéseit.

Ábel minden, még a legcsekélyebb ténynél is az eredeti forrásokhoz fordul s hitelességük megállapítása után fog a maga éles elméjével „Galeotto Marzio életrajza” cz. művének megírásához. Mindazt egybegyűjtötte, a mit Galeotto életére vonatkozólag talált s kellően fel is használta ezen nagy gonddal s bámulatos fáradsággal készített megbecsülhetetlen munkájához. A legjelesebb és leghitelesebb életrajz Galeottóról Ábel tollából került ki. Ezt egy akadémikusunk ki is emelé,<sup>5</sup> midőn Ábel felett emlékbeszédet tartott.

Ábel az Ungarische Revue 1881-iki évfolyamában német nyelven áttekintést adott ezen jeles életrajzról s nagyrészt ennek nyomán írta meg Voigt<sup>6</sup> is Galeotto életrajzát.

Ábel munkáját tartottam szem előtt én is, midőn Galeotto életrajzát értekezésem keretébe felvettem azon czélból, hogy belőle a „De dictis” írójának életével és jellemével megismerkedve, könnyebben s igazságosabban ítélhessük meg a dolgozatunk tárgyát képező művet.

Galeotto születési éve sokáig vitás kérdés volt. Weiss<sup>7</sup> 1440-re, Carlo de Rosmini<sup>8</sup> 1426-ra teszi, Erolí<sup>9</sup> meg az 1427-iki és 1428-iki év között ingadozik, Ábel<sup>10</sup> meg határozottan az 1427-iki év melletti foglalt állást. Ábel ezt jogosan és helyesen tette, mert Janus Pannonius, ki Galeottónak legmeghittebb barátja volt, koráról a hozzá intézett panegyrikusban, melyet 1454-ben írt, ezeket mondja:

„Nunc tibi bis denis, successet septimus annis,  
Cum sic doctus, adhuc doctior esse potes.”<sup>11</sup>

<sup>1</sup> Carlo de Rosmini: Vita e disciplina di Guarino Veronese e de'suoi discepoli: Brescia 1805.

<sup>2</sup> Weiss: Biographie Universelle ancienne et moderne XVI. Paris 1826.

<sup>3</sup> Giovanni March. Erolí: Miscellanea Storica Narnese. Notizie sopra Galeotto M. Narni 1858. I. 170—201. 1.

<sup>4</sup> Dr. Ábel Jenő: Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon cz. munkájában: „Galeotto Marzio életrajza” 231—294. 1. Budapest, 1880.

<sup>5</sup> Hegedüs István dr. 1899. decz. havában tartott emlékbeszédet Ábel felett az akadémiában.

<sup>6</sup> Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. 1881. Berlin II. k.

<sup>7</sup> i. m. i. h.

<sup>8</sup> i. m. 113. 1.

<sup>9</sup> i. m. I. 170. 1.

<sup>10</sup> i. m. 232. 1.

<sup>11</sup> Teleki: Jani Pannonii poemata I. 372. 1.

Ebből világos, hogy Galeotto 1454-ben 27 éves volt s így tehát 1427-ben született. Janus Pannonius ebbeli adatán nem igen kételkedhetünk, szavahihetősége már annyival inkább erősödik, miután Janus Pannonius Galeottonak nemcsak tanuló és lakótársa, hanem legbensőbb barátja volt.

Van még más adatunk is. Az „In Merulam Refutatio” című iratában említi<sup>1</sup> maga Galeotto, hogy midőn Páduában tanítani kezdett, 23 éves volt, s mivel ő 1450-ben kezdett Paduában tanítani, nagyon természetes, hogy 1427-ben kellett születnie.

Szülohelye az umbriai Narni.

Úgy látszik, eléggé vagyonos szülők gyermeke volt, mert Janus Pannonius a hozzá intézett költeményében, mely Galeotto életének elsőrendű forrása, egyenesen hivatkozik arra, hogy jó módban éltek.<sup>2</sup> Gyermekeveit Narniban töltötte szüleinek gondviselése alatt. Kitűnő oktatásban részesült. Ezt tanúsítja az, hogy már fiatalon törekedett a muzsák berkeibe eljutni. De az akkori olasz viszonyok ép nem kedveztek a csendes muzsai munkálkodásnak, mert mióta a császárság Olaszországban elvesztette befolyását és a pápák hatalma a babyloni fogság miatt megrendült, a városokban a pártok küzdelmei iszonyú zürzavart támasztottak. Az új zsarnokok alatt fejlődött ki Olaszországban a kölcsönös ámitás, durva erőszak és önhaszonlesésnek azon politikája, mely elválva a vallástól s az általa követett törvényességtől, semmi mást nem tartott szem előtt, mint az önérdeket.<sup>3</sup> Folyik a harcz az elsőségért s az ádáz küzdelemben részt vesz minden olasz, így Galeotto sem maradhatott közömbös. Felcseréli a lantot a karddal, de az immoralis czéltalan öldöklést csakhamar megunja. Visszatér a harczy zajból és Bellona helyett Minervának akar szolgálni.<sup>4</sup>

Ujra tanul, iskolákat látogat s azután eljön a renaissance szellemi életnek egyik góczpontjába, Ferrarába. A ferrarai egyetem, mely ekkor virágzását éli,<sup>5</sup> nagyszámú hallgatói közé őt is felveszi.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> . . . . nam trium et viginti annorum eramus, cum docere incepimus (In Merulam Refutatio 99. 1. Taurini 1517.)

<sup>2</sup> Teleki: Jani Pannonii poemata I. k. 368. 1. Ad G. N. eleg. IV.

<sup>3</sup> V. ö. Franz Pulszky: Die Renaissance und König Matthias. Ungarische Revue. 1890. 669. 1.

<sup>4</sup> Teleki i. m. I. 368. 1. Ad Gal. N.

<sup>5</sup> Békefi Remig dr.: „Magyar művelődéstörténet” cz. egyetemi előadásai.

<sup>6</sup> Sajátságos, hogy a ferrarai egyetem, a renaissance kulturának ezen csilága, ma már teljesen letűnőfélben van. A Minerva folyóirat 1897-iki kimutatása szerint ez évben csak 71 hallgatója volt összesen.

Itt folytatta tehát humanistikai tanulmányait. Behatolt az ókor szellemébe. Fokozott buzgalommal és lelkesedéssel fog az ókori kultúra, nyelv és irodalom műveléséhez. Az ifjú ideális lelkesedését még éleszti egy jeles tanára, Guarino. E szellemi munkálkodásnál látjuk Galeotto jellemét a legfényesebb tükörben; dolgozik, fárad, nem ismer határt, betegséget, elhagyatottságot,<sup>1</sup> mert az antik Róma geniusa tölti el lelkét.

Ezt a buzgóságát, erkölcsi felemelkedését, anyagias gondolkodásának eszmei irányba való terelését tisztán Guarinonak köszönhetette. Hálás is Galeotto Janus Pannóniussal együtt; de főleg Janus Pannonius méltatja Guarino érdemeit, midőn a latin nyelv életrehozatalában, újra ébresztésében camillusi szerepet tulajdonít neki:

„Multum Roma suo debet reparata Camillo,  
Sed plus Guarino lingua latina suo.”<sup>2</sup>

Guarino érdemeinek legméltóbb emléke azonban az a hosszú panegyrikus, melyet ugyancsak Janus Pannonius intézett hozzá,<sup>3</sup> melynek magyar műfordítását Hegedüs István adta.<sup>4</sup>

Guarinonak, Galeotto legkedvesebb tanárának a hire csakhamar messze elterjedt, ő hozzá sereglettek még külföldről is a tanulók. Tudjuk, hogy hazánkból Janus Pannoniuson kívül még mások is szereztek itt humanistikai képzettséget.<sup>5</sup>

Galeotto tehát Ferrarában, a kiváló Guarino vezetése alatt folytatta tanulmányait s ferrarai tartózkodásának legfontosabb momentuma a Janus Pannóniussal való megismerkedés és összehatározás. E baráti kapcsolat annál nevezetesebb, mert a nélkül talán Galeotto sohase jutott volna hazánkba s akkor sohasem írhatott volna magyar tárgyú kulturhistóriai művet; neve ez esetben történetünkben egészen ismeretlen s közönyös lenne. Janus Pannonius érdeme, hogy közelebb hozta hazánkhoz, hogy művelődéstörténeti emlékkövet állított a magyar nemzet dicsőségére. Galeotto és Janus Pannonius rokonlelkek, egy kornak szülöttei, egy esz-

<sup>1</sup> Teleki i. m. I. 369. 1.

<sup>2</sup> Teleki i. m. I. 484. 1. s. Ábel: Adal. a hum. tört. 124. 1.

<sup>3</sup> Teleki i. m. Silva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum. I. k. 1—120. 1.

<sup>4</sup> Hegedüs István: „Janus Pannonius és Guarino” cz. jeles tanulmánya után az „Értekezések a nyelv és széptud. köréből XVI. k. 54—87.” 1.

<sup>5</sup> E non solo in Lombardia ma d'Ungaria e delle estreme parti del mondo erano mandati scolari a Ferrara a imparare sotto la disciplina di Guerino non solo le lettere ma i costumi, ch'era costumatissimo ed osservantissimo della onesta. Vespasiano Bisticci: »Vita de Uomini Illustri del Secolo XV” cz. munkájából. Ábel i. m. 226—227. 1.

mének a hivei és hirdetői. Csak ily körülmények alkalmasak, hogy egymást teljesen megértsék, hogy igazi baráti kötelék keletkezzék közöttük.

A Janus Pannonius által említett baráti szeretetet nemcsak üres szónak, hanem valóságnak, az igazság leghívebb kifejezésének kell tartanunk. Felbonthatatlan belső vonzódás, kölcsönös bizalom fejlődött köztük, hogy a költő joggal mondhatta Galeottorói:

„Fidere cui possem, nullum te praeter habebam,

Nullum, qui curam vellet habere mei,“<sup>1</sup>

joggal tarthatta Galeottot testvérének, mint a ki atyja, sőt még anyja helyét is képes pótolni.<sup>2</sup>

Janus Pannonius ezen versében az önzetlen barátságnak, az odaadó szeretetnek legszebb vonását, legklasszikusabb képét tárja fel előttünk.

Galeotto a verselés terén útmutatást adott Janus Pannoniusnak, kinek szavai szerint Galeotto e téren szaktekintély volt.<sup>3</sup> Viszont Janus Pannonius azért a baráti szolgálatért görögre oktatja Galeottot. Sokra éppen nem vihette, bizonyítja, hogy Janus Pannonius egyik levelében<sup>4</sup> neheztelőleg említi a budai humanistákról, hol ekkor Galeotto is szerepel, hogy csak latin könyvekre vadásznak, míg a görög könyveket érintetlenül hagyják, de mégis hálát mond azért az istennek, hogy köztük egy se tud görögül, különben még görög könyveit is elvinnék.

Az, hogy Galeotto maga hivatkozik egyik vitájában görög tudományára, nem egyéb, mint humanista feszegetés, melyre meg is kapta a feleletet, hogy „ὅς πρὸς τὴν ὀρθήν“ hoc est sus in Palladem.<sup>5</sup>

Galeotto ferrarai tanulmányai után 1450-ben Rómába ment a jubileumra, mely alkalomra Janus Pannonius verset szerzett.<sup>6</sup> Ezen vers tartalma a renaissance-kori vallásosság igazi tükre. A költő, a pécsi püspök, a hit őre, szemrehányást tesz benne Galeottonak, hogy Rómába zarándokolt, mit csak a hiszékeny vak nép, a kép-

<sup>1</sup> Teleki i. m. I. 370. 1.

<sup>2</sup> Teleki i. m. I. 370. 1. Tu pariter fratrisque vicem, patruisque gerebas,  
Inque loco matris inque parentis eras.

<sup>3</sup> Teleki i. m. u. o.

<sup>4</sup> Postremo svades, ut libros mittam, An nondum etiam satis misisse videor?  
Graeci mihi soli restant, Latinos iam omnes abstulisti. Dii melius! quod nemo  
vestrum Graece scit. Puto et ex Graecis nullum mihi fecissetis reliquum.  
Teleki, i. m. II. k. 98—99. 1.

<sup>5</sup> Georg. Merulae Alexandrini annotationes in Galeot. libr. cz. alatt a „De homine“ cz. munkában. 237. l. Oppenheim 1610.

<sup>6</sup> Teleki, i. m. epig. I. 22., 466—467. 1.



mutatók tömege, de költő sohasem tesz, ki úgy sem hiheti azt, a mit a szószékről alárikácsolnak.

A jubileum után 1450-ben Paduában találjuk, hol mint az a Merulához intézett levélből kitűnik, a studium humanitatisből előadásokat is tartott.<sup>1</sup>

Előadásai meglehetősen hírnévnek örvendhettek, mert a 30 esztendőös Merula is hallgatta, midőn a Georgicát fejtegette.<sup>2</sup>

Bár ennek a ténynek nagy jelentőséget nem szabad tulajdonítanunk, hisz oly korban élünk, hol 40—50 éves emberek is eljárnak az egyetemre.

Maga Galeotto is eljár ez alkalommal, főleg orvostani előadásokra.

Paduában örök frigyre lépett egy velencei leánynyal, kinek halála után, Erolí említése szerint, egy Szepessy vagy Szapáry nevű magyar leányt vett volna feleségül, a mit azonban Ábel kétségbe vont.<sup>3</sup>

Paduában összesen tíz évig tanároskodott. 1460-ban még ott találjuk, kitűnik ez Rosmini munkájának Guarino felett mondott bucsúbeszédéből, melyben Rosmini megmondja, hogy Galeotto még most is tanít Paduában.<sup>4</sup>

Legelőször 1461-ben fordul meg Galeotto családjával együtt hazánkban.<sup>5</sup> Hogy mi hozta ide, ma már bajosan állapítható meg.

Lehet, hogy a régi baráti szeretet újra feléledt Galeottóban s viszontlátni vágyódott Janus Pannoniust, de az is lehetséges, hogy Janus Pannonius is hivatott őt Magyarországra. Tény, hogy ez évben megfordul még Budán is és innét levelet intéz az olmczi püspökhöz, Prothasiushoz, ki egykor Janus Pannoniussal együtt iskolatársa volt. E levél tartalma, melyet Ábel ki is adott,<sup>6</sup> nem igen helyezi Galeotto jellemét a legszebb világításba, sőt bármennyire ügyes és kedves ember is különben Galeotto előttünk, e megörökített télynél mégis kell, hogy elveszítse összes rokonszenvünket. Ő ezen levelében pénzt kér Prothasiustól, pénzt! mikor Janus Pannoniusnál van, ki ugyancsak gondoskodott barátjának mindenemű szükségletéről. Prothasius vissza is írt Galeottonak s ezen levelében megemlíti, hogy sokáig gondolkodott, mivel lepje meg

<sup>1</sup> In Merulam Refutatio 99. l.

<sup>2</sup> Ábel: Gal. élet. 238. l.

<sup>3</sup> Ábel i. m. u. o.

<sup>4</sup> Rosmini i. m. 113. l.

<sup>5</sup> Ábel i. m. 240. l.

<sup>6</sup> Ábel: Adalék a hum. tört. 90—91 l. s Egyet. Phil. Közlöny III. k.

kedves tanárát, Galeottot, végre is 100 aranyat ígér neki, ha eljön hozzá látogatóba.

Kapzsisége s telhetetlensége ugyancsak méltó megbotránkozást s lelki felháborodást kelthet bennünk. Kapzsi természete miatt hagyja el csakhamar bazánkat is, világgá megy, hogy orvosi tudományát értékesítse s vagyont szerezzen. Útjának ebbeli célja elég világosan kitűnik Janus Pannonius soraiból is,<sup>1</sup> melyekben örömét tolmácsolja azon meggyőződése felett, hogy Galeotto épen s gazdagon — *salvum et locupletem* — fog visszatérni.

Hosszabb körútja után, melyet, úgy látszik, főleg Franciaországban tett, 1464-ben a bolognai egyetemen találjuk, mint a latin nyelv tanárát.<sup>2</sup> Itteni tartózkodása azonban nem lehetett neki kellemes, mert heves polemikába keveredett Philelphus Ferenczczel, ki Kazinczy Gábor szerint<sup>3</sup> azonos Merula Györggyel, de Ábel<sup>4</sup> szerint nem. Merula csakugyan nem is lehet egy személy Philelphussal, mert Merula maga is hivatkozik Philelphus e szavaira: „Galeottus? ὁς πρὸς τὴν ἀθήνην hoc est sus in Palladem“, midőn Galeotto „De homine“ című művét megírálta.<sup>5</sup>

A vita rendkívül heves volt, sőt még személyeskedésbe is csapott. Csiráját abban lelte, hogy Galeotto igen kemény szavakkal bírálta meg Philelphus „Sforzia“ cz. hőskölteményét. Oly erősen támadta ezt a panegyrikus versezetet, hogy önérzettel kiált fel: „ego enim ita hominem pupugi, ita agitavi, vexavi et denique iugulavi, ut curae et cogitationes menses fere quattuor non passae sint, dormire aut quiescere Philelphum.“<sup>6</sup> Philelphus sem nyugszik, ő is oda vágja a gorombaságait Galeottonak s az ironia fulánkjával csipdesi büszkeségét és önérzetét.

De ezt a hangot Galeotto megint nem hagyhatta szó nélkül, fennen hirdeti, hogy ő nem kis kaliberű egyéniség, hanem széleskörű, tájékozott, tudományosan kiképzett grammatikus, arithmetikus, astrologus s poeta. Gyanúsítást s rágalmat nem tűr, megfordítja a fegyvert s ellenfelének fejéhez csapja az ostort e kornak egész nyerseségével.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Teleki i. m. II. 80—91. I. Joannes Episcopus Quinque ecclesiensis ad Galeottum.

<sup>2</sup> Ábel i. m. 243. I.

<sup>3</sup> Kazinczy i. m. 146. I.

<sup>4</sup> Ábel i. m. 243. I.

<sup>5</sup> Galeotti: „De homine“ cz. munkához csatolt „Galeotti Martii Narniensis de homine libri duo Georgii Merulae Alexandrini in Galeottum Annotationes“ bírálatban 237. I. Oppenheimi. 1610.

<sup>6</sup> Ábel i. m. 247—248. I.

<sup>7</sup> Ábel i. m. 249. I.

Az elkeseredett szóharcz közepette 1464-ben a távolból egy kedves hívogató hang szólal meg, a mi Galeotto szívében az önzetlen barátság kedves emlékeit újra visszaidézi. Janus Pannonius szava szól hozzá s gondtalan életet kínálgat neki: „Si veneris, praebimus tibi rerum tantam et tam frequentem copiam ut nunquam queri possis”.<sup>1</sup>

Galeotto szívesen elfogadta volna a felajánlott meghívást, de vitatkozását még nem fejezte be, hírnevét pedig nem akarta a meghívás elfogadásával sutba dobni. Érezte, hogy nem engedhet, hogy folytatnia kell az éles szóharczot.

Midőn azonban 1465-ben Janus Pannonius Olaszországban követségben jár, elhossa magával Galeottot is. Elviszi Mátyás udvarába, hogy a tudatlanokat oktassa, a szomorkodókat vigasztalja és hogy meggazdagodjék.<sup>2</sup>

Az anyagi cél tehát itt ismét előtérbe lép, mi bizonyára Galeotto nógatóására lesz kilátásba helyezve.

Itt van most már a magyar renaissance udvarban, élvezi a király s Vitéz János kegyét egyaránt.<sup>3</sup>

Itt működik, segíti a renaissance szellemet átültetni s fejleszteni s nem csekély érdemet szerez magának a magyar kulturának renaissance irányba való terelésével, a magyar s nyugati keresztény kultúra szoros egybekapcsolása nagy munkájával.

Nem is hihetünk Erolí állításának, hogy Galeotto — noha 1465—1468-ig hazánkban való tartózkodására kézzelfogható adattaink nincsenek is — rövid idő múlva XI. Lajos francia királyhoz vándorolt volna.<sup>4</sup>

Erolí ezt az adatot Walter Scottnak „*Quentin Durward*”<sup>5</sup> című regényéből vette.

Ábel kiemeli, hogy Scott forrása teljesen ismeretlen s regényből megbízható adatokat nem meríthetünk s legkevéssbé illeszthetjük be egy kritikai, históriai műbe, mert ez az eljárás megsemmisítené a mű abszolút értékét és lerontaná históriai jellegét.

Erolí felfogását tehát nem támogatja semmiféle concret adat és így azzal szemben kockáztathatjuk azt a nézetet, hogy Gale-

<sup>1</sup> Teleki i. m. 93—94. l.

<sup>2</sup> Semper tamen in memoria habeas, ad quid huc veneris? Nempe ut doceas indoctos, exhilaras moestos, te ipsum locupletes. (Teleki i. m. II. 98. l.).

<sup>3</sup> Scribis de humanitate regis erga te, et liberalitate D. N. de pollicitatione D. Varadiensis et Colocensis Antistitum. Qua in re tibi gratulor, quia futurum iam, iam divitem conspicio, . . . (Teleki i. m. II. 97. l.).

<sup>4</sup> Erolí i. m. 183. l.

<sup>5</sup> 13. és 26—29. fejezetekben.

otto ezt az időt hazánkban töltötte. Résztvett a kölcsönös szellemi munkálkodásban, a magyar világnézetnek renaissance szellembe való átalakításában, az általános közművelődési törekvésekben.

Ez annyiival valószínűbb, mert a Podiebrád elleni hadjáratban részt vesz Galeotto is és ha már azelőtt nem fejtett volna ki nagyobb tevékenységet a művelődés terén, bizonyára nem is tanúsított volna Mátyás iránta oly figyelmet, hogy 1468-ban meghagyja Pozsony városának, hozzák el erős kocsin és jó lovakon bizonyos Márton nevű csillagászt és Galeottót Radijotjébe, vagy a hol Isten segédelmével tábornok fog ütni.<sup>1</sup>

A cseh háború után is elkísérte Galeotto a királyt Budára s itt írta meg: „De homine libri II.“ című művét, melyet 1471-ben Vitéz Jánosnak dedikált.<sup>2</sup> Physiologiai astrologiai munka, a test szerveinek gyarló, egyszerű leírása; az egyedüli ránk nézve felette érdekes részlet a Vitéz Jánoshoz intézett dedikatio s Vitéz dicsérete.<sup>3</sup> Egyébiránt semmi érdekes, semmi becses orvostani részlettel nem rendelkezik. Merula alapos készültséggel megtámadja a férczmunkát.<sup>4</sup>

Galeotto nyers hangon felel erre, de már Bolognában, hol 1473—1477-ig ismét humanistikai előadásokat tartott.<sup>5</sup>

Előadásait már nem a régi lelkesedéssel és ügyeszeretettel tartotta, mert az élet küzdelmeiben elvesztette csekély idealismusát s ennek a hiánya tette őt komorrá és hanyaggá egyaránt. Rendetlen életmódja csakkamar arra, kényszerítette, hogy bucsút mondjon az egyetemnek s visszavonuljon Padova melletti montagnanai csendes birtokára.<sup>6</sup>

A sok hányattatás, a sok csalódás a kapzsi Galeottót elméledővé, szemléldővé tette. Rendszerbe foglalja ötleteit, midőn nézeteit a „De incognitis vulgo“ cz. művében közzéteszi.

Fennen hirdeti, hogy a józan ész s a természet törvényeinek a követői örök üdvösségben részesülnek.<sup>7</sup>

Szerinte csak az ész és a természet törvényeinek a követésében találhatja az emberiség a maga boldogságát, s megelége-

<sup>1</sup> Teleki: Hunyadiak kora XI. k. 351. l.

<sup>2</sup> Galeotti Martii Narniensis de homine libri duo. Oppenheimi 1610.

<sup>3</sup> U. o. 216. l. Laus Joannis Archiepiscopi Strigoniensis cz. fejezet.

<sup>4</sup> Georg. Merulae Alexandrini annotationes in Gal. lib. De homine. Galeotti: „De homine“. Oppenheim 1610. 231—333. l.

<sup>5</sup> Ábel i. m. 260. l.

<sup>6</sup> Ábel i. m. 262. l.

<sup>7</sup> U. o. 263. l.; a „De incognitis vulgo“ cz. mű csak kéziratban van meg; u. o. 286. l.

dését. Szív és hit nála nem nyujthat igazi boldogságot. Különös — csak anyagiakra törő gondolat villan fel Galeotto rendszerében : a kalmárszellem. Ez a kalmár gondolkodás eredménye, mely csak pénz, vagyon, kincs után vágyakozva szívet nem ismer s hitet nem táplálhat.

E világfelfogás jut kifejezésre a „De incognitis vulgo“ című művében, melyet később Mátyás királynak dedikált. Oly korban hirdette Galeotto ugyan ezen hideg eszméket, melyben vallás és hit már csak keveseknél volt tápláléka az emberi szívnek; de mégis merész gondolat s még merészebb lépés volt tőle a még meglevő vallásos élet gyökereit is megtámadni és kiszaggatni akarni.

A velencei inquisitio csakhamar tudomást is szerzett tévtanairól, perbe fogta, törvényszék elé hurczolta s Velence piacán az egész csőcselék szemeláttára csúfságot űzött belőle és tanainak visszavonására kényszerítette <sup>1</sup>

Galeotto maga egész terjedelmesen rajzolja ezen szenvedéseit a mű ajánlásában <sup>2</sup> s így Apostolo Zeno: Lettere a mons Fontanini cz. művében (86. l.) kifejtett okoskodása, hogy Galeotto inquisitios kalandja semmi egyéb egyszerű mesénél, teljesen elesik.

Az inquisitio hathavi börtönre ítéli. Büntetése az akkori börtönrendszer folytán a legsúlyosabb, a legnyomasztóbb volt. Rémséges, egészségtelen odúba zárják, mely tele piszokkal, szennyvel, hulladékkal, falai nedvesek, úgy, hogy néhány év alatt testi szervezete okvetlen megtörött volna.

Azonban csak rövid ideig raboskodik, mert Mátyás s Medici Lorenzo <sup>3</sup> személyében tekintélyes közbenjárói akadnak.

Ily hathatós támogatás rá is vette a pápát, IV. Sixtust, hogy Galeotto ügyét személyesen tanulmányozza, minek az az eredménye, hogy az eretnekség vádjá alól felmentette. <sup>4</sup>

Felmentése után újra hazánkban találjuk. <sup>5</sup> Meglehet, hogy szülőföldjét azért hagyta el, hogy kikerülje azt a folytonos zak-

<sup>1</sup> Sanudonak ide vonatkozó részét (Muratori: Script. rer. Ital. XXII. 1206. l.) Ábel a 266. lapon közölte.

<sup>2</sup> Ábel i. m. 266. lapon közli a dedicatio egy részét: Cruciamenta enim et carcer teterrimus et vitae pericula (ter enim de capite agitatum est) et ignominiosa ludibria, quae toto spectante populo Venetiis passus immerito sum, itemque bonorum meorum, quae satis ampla arant, amissio filiabus filioque haereditate privatis, spoliata et diu in vinculis habita uxore charissima . . . .

<sup>3</sup> Medici Lorenzohoz Galeotto a börtönből levelet küldött. Ábel közli a levél egy részét 268. l.

<sup>4</sup> De dictis XXVII.

<sup>5</sup> De dictis XXVII.

latást, melynek az eretnekség gyanúja miatt folytonosan ki lett volna téve. De az is lehetséges és sokkal valószínűbb, hogy talán személyes hódolatát és köszönetét akarta bemutatni Mátyásnak az iránta tanusított sikeres pártfogásért.

Mostani budai tartózkodása alatt már tevékeny szerepet játszik az udvarnál. Részt vesz a lakomákon, az ünnepélyeken, így Bonfinivel együtt az olmczi congressuson is,<sup>1</sup> hogy azután mindegyik a maga művében az itt tapasztalt és észlelt művelődési mozzanatokat feljegyezze és megörökítse. 1480-ban ismét Olaszországba megy, honnan két év után Haimburg ostrománál keresi fel a magyarok bőkezű királyát, hogy ő tőle jegyajándékot kérjen leányai számára.<sup>2</sup>

Igaz ugyan, hogy ez országszerte divat és Bonfini is kéregetett jegyajándékot leányai számára;<sup>3</sup> de Galeottót erre pénzsovár jelleme és kapzsisága vezette. Ez a kapzsiság egyéniségének egyik legjellemzőbb vonása, a mi különben nagybecsű munkáiban is kifejezésre jut. Anyagi haszonért még életét is kockáztatja, nem lát veszélyt, nem ijed meg, még ha az ellenség karjaiba szalad is.

Ez alkalommal tekintélyes összeget kaphatott. Sejtjük ezt Bonfini leányainak jegyajándékából.<sup>4</sup>

A jegyajándék elnyerése után hazánkban át<sup>5</sup> ismét Olaszországba megy s ekkor írja értekezésünk tárgyát képező munkáját, miután még előbb egy „De doctrina promiscua” című astrologiai s orvostani, 460 lapra terjedő munkát készített volt.<sup>6</sup>

Végso éveiről igen gyér adatok maradtak fenn. Annyi még bizonyos, hogy 1492-ben Franciaországban volt, VIII. Károly udvarában, kinek a „De excellentibus” cz. művét ajánlja fel, melynek tartalma rokon a „Doctrina promiscua” cz. meseszerű csillagjósolásával.<sup>7</sup>

Versei közül csak egy jelent meg Ábeltől,<sup>8</sup> ki szerint a több vers nem is érdemes a kiadásra.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> De dictis u. o.

<sup>2</sup> De dictis XXVIII.

<sup>3</sup> Heltay Gáspár: Magyar krónika. (Toldy: Újabb nemzeti könyvtár. 70. 1.

<sup>4</sup> Heltai Gáspár u. o. . . . miért hogy hallotta vala szegény voltát és hogy öreg kiházasító leányai volnának, magát 1000 arany forinttal megajándékozá, mindenik leányt is 1000—1000 forinttal, hogy ez lönne jegyruhájak.

<sup>5</sup> De dictis XXVIII.

<sup>6</sup> Galeotti Martii Narniensis: De doctrina promiscua. Florentiae. 1548.

<sup>7</sup> Ábel i. m. 272. 1.

<sup>8</sup> Egyet. Phil Közlöny III. k. 7. 1.

<sup>9</sup> Ábel i. m. 282. 1

Galeotto jellemének a kidomborítására fel kell említenünk azt a versét, melyben Stellát, ki hajadon létre három gyermeknek anyja, mint szeplőtlen tisztaságú nőt magasztalja, kinél tisztább erkölcsű nő az egész földön nem létezik.<sup>1</sup>

Ez Galeotto rövid pályafutása s irodalmi működése.

Bolyong, mert nincs állandó hazája. Csak ott érzi magát otthonosnak, hol hízeltő dicshymnusokat zenghet, hol elismerést remél találhatni és a hol anyagi haszon is mutatkozik. A humanisták közös jellemvonása ez s jellemvonása Galeottonak is. A humanista írók kapzsi törekvései megmagyarázzák nekünk, hogy Galeotto élete miért oly nyughatatlan, miért vándorol, bolyong, látszólag célátalanul — ide, majd oda? Ez a folytonos bolyongás udvarról udvarra, nem kalandvágyból se erkölcsi célból — hogy talán gondolatkörét tágítsa avagy ismereteit gyarapítsa — történt, hanem az anyagi érdek adta Galeotto kezébe a vándorbotot. Természetes, hogy ezen bolyongás közvetlen termékei sem lehetnek kifogástalan irodalmi művek. Komoly erkölcsi tartalmat nem önthetett műveibe, mikor hiányzott nála az erkölcsi erő és az erkölcsi munkálkodás ideája. A hízeltő, a nagyzás, a felfuvalkodottság e jelei minduntalan előcsillámlanak s igazolják, hogy a mű írója nem annyira szellemi javak közlésére, mint inkább anyagiaknak hízeltővel való kiérdeklésére törekszik.

Mindennek daczára Galeotto művei mégis nagyon becsesek, mert ha beléjük mélyedünk, feltaláljuk a renaissance kornak egész tudományát s összes kulturmozgalmait. Látjuk, hogy már bizonyos újabb gondolkodás, újabb kritikai szellem ébred fel, mely azonban még csak a babonás astrologiában, physiologiában mutatkozik. Bepillantást engednek e munkák a kor szellemébe, feltárják a kor lelkét s ha ma absolut becsük nincs is, történeti és pedig művelődéstörténeti fontosságukat századok multán is fenn fogják tartani.

Hogy Galeotto kifejezte és kielégítette a maga korát, legjobban igazolja mesés halála. Az, hogy mesés haláláról három versio kering, nem tisztán véletlenség, hanem már magában mutatja a befolyást, mit Galeotto utódjaira gyakorolt.

Jovius szerint<sup>2</sup> Galeotto öreg korában Montagnanában követségben fuladt volna meg. Valerianus<sup>3</sup> hagyománya szerint Galeotto XI. Lajos francia király egyenes meghívására Lyonba tartott

<sup>1</sup> Ábel i. m. 285. 1.

<sup>2</sup> Galeotti: „De doctrina promiscua“ cz. műben közölve van bevezeteskép Jovius életrajza. Oppenheimi. 1610.

<sup>3</sup> Valerianus: De litteratorum infelicitate I. 30. 1.

s midőn itt a királylyal találkozott, lováról le akart szállni, de kövérsége miatt elvesztette az egyensúlyt, lováról lezuhant s szörnyet halt.

Sanudo meg azt állítja,<sup>1</sup> hogy Csehországban bukott le a lóról s halt szörnyet. Erolí hitelesnek tartotta<sup>2</sup> Sanudo adatát s helyesen, mert Ábel a Martius-család okmányaira hivatkozva, bebizonyított dolognak mondja, hogy Galeotto Csehországban 1497-ben halt meg.<sup>3</sup>

Felette fontos és érdekes kérdés még, hogy Galeotto tulajdonképpen miféle állást foglalt el Mátyás udvarában, miféle szerepe lehetett neki itt a magyar renaissance udvarban?

Sokat vitatott kérdés, mely vitában a külföldi írók egész sora is részt vesz. Találgatják, hogy könyvtárnok, secretarius, Korvin János avagy Mátyás tanítója vagy társalkodója volt-e? Ábel sűrűn említett művében<sup>4</sup> közli is az irodalmat s adatai szerint Moreri, Gerardus Joannes Vessius, Betinelli s Gaetani, Mátyás király titkárának és Korvin János herczeg nevelőjének tartják. Alidosi szerint a király titkára, de tanítója is egyszersmind, Jovius szerint is Mátyás tanítója. Varillas Galeottót Mátyás nevelőjének declarálja, azzal a megszorítással ugyan, hogy Mátyás úgy se tanulhatott sokat tőle, mert folyton hadakozott.

Mitarelli is Mátyás tanítójának s secretariusának tartja.<sup>5</sup>

Tordai Galeottónak a „De dictis“ cz. művének kiadásánál kis előszót tesz közzé, melyben úgy vélekedik, hogy Galeotto tanító lehetett s minthogy szerinte Pannoniában magániskolákban tanított, könnyű elfogadni, hogy Korvin János tanítója is volt, a mellett még a királyi könyvtár felett felügyeleti jogot is gyakorolt volna.<sup>6</sup>

Erolí megengedi, sőt valószínűnek is tartja, hogy Galeotto tartott nyilvános humanista előadásokat hazánkban is, de hogy Mátyás vagy Korvin János tanára lett volna, kizártnak tartja már azért is, mert Mátyásé Vitéz János volt, Korviné meg határozott tudomásunk szerint Ugoletti Tádé. Szerinte Galeotto Bonfinivel együtt a budai királyi könyvtár élén állhatott.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Sanudo (Muratori: Script. rer. Ital. XXII. 1206. 1.)

<sup>2</sup> Erolí i. m. 190. 1.

<sup>3</sup> Ábel i. m. 278. 1.

<sup>4</sup> U. o. 255. 1.

<sup>5</sup> Ábel i. m. 256. 1.

<sup>6</sup> Tordai praefatiója: . . . deinde in Pannonia privatis scholis docuit. Atque etiam Joannem Corvinum Matthiae Corvini filium, ut facile est conicere instituit; et Bibliothecae Regiae Budae praefuit. (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. 428—32. 1.)

<sup>7</sup> Erolí i. m. 178. 1.



Mindezzel szemben még leghelyesebb felfogásra helyezkedett Ábel,<sup>1</sup> ki Erol helyes logikájával okoskodik, hogy Galeotto állásának megítélésénél figyelemmel kell lenni önérzetére, büszkeségére, szóval egész kérkedő jellemére s ha ezt tettük, bátran kimondhatjuk, hogy Galeotto épenséggel nem tölthetett be se könyvtárnoki, se titkári, se tanítói tiszte. Mert ha ő ezen fényes tisztségek közt csak egyet is elfoglalt volna, nem hivatkoznék-e rá a büszkélkedő, önérzetes, sőt sokszor henczegő humanista? ő pedig ezt egyszer se tette, mert nem tehetette.

Ábel „udvari társalgó“ címet vindikált neki s ebbeli nézetét támogatta a szöveggel, mely kiemeli, hogy a királylyal gyakran társalgott.<sup>2</sup>

E hypothesis első tekintetre nagyon is valószínűnek látszik, de komolyabb megfontolás s vizsgálódás után mégsem elégíthet ki minket hírneves tudósnk e tetszetős feltevése s okvetlenül némi aggodalmat kelt. A gyönyörű argumentumokkal lefegyverezte ugyan ellenfeleinek a véleményét, de elfelejtette, hogy saját hypothesis ellen alkalmazza. Ha Galeotto könyvtárnok, secretarius vagy a királyi család tanítója, úgy ezen hivatalokkal önérzetesen büszkélkedett volna, ha meg egyenesen a király társalgója, — több, mint valószínű, hogy ezt sem hagyta volna említés nélkül.

Galeotto jellemét ismerve, tudjuk, hogy ily esetekben nem szokta a némát adni. Az a körülmény, hogy a királylyal gyakran beszélgetett s pedig ott, hol csak királyok társalogtak,<sup>3</sup> hogy újév alkalmával a király ajándékait élczekekkel és tréfás megjegyzésekkel fűszerezte,<sup>4</sup> még csak humanista ismertető jel. Mert Mátyás, műveltségét tekintve, igazán a renaissance gyermeke; lelki szükséglete és tápláléka volt az olasz humanistákkal való érintkezés, társalgás, mert hisz a magyar főúri rend előtt a renaissance humanistáinak műveltsége még teljesen idegen s ismeretlen volt. Szüksége volt a hazai csekély számú főpapi humanistán kívül külföldi humanistákra, és ily humanista volt Galeotto is, — humanista, de semmi egyéb. Humanista, ki társalog, vitatkozik, ír, — humanista, ki kérkedik, büszkélkedik, henczeg, — humanista, ki hizeleg, nagyít s csúsziik-

<sup>1</sup> Ábel i. m. 257. l.

<sup>2</sup> . . . paucisque ex utraque parte adductis et Galeotto, qui regem Matthiam sequebatur introducto in cubiculum, ubi soli reges loquebantur . . . fuimus enim perpetui comites et conviviae serenissimi regis Matthiae. (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. k. 534. l.)

<sup>3</sup> A „De dictis“ cz. mű dediciójában.

<sup>4</sup> De dictis XXIV.

mászik. Humanista volta magyarázza meg jellemét, műveit s ideiglenes rövid tartózkodását is. Ha könyvtárnok, secretarius, tanító vagy királyi társalgó, itt hagyta vagy hagyhatta volna-e oly könnyen ezen állásait?

Ellenben mint humanista, bolyong, sőt utalva is van rá, mert folytonos, állandó jelenléte untat s kegyvesztetté teheti.

Még felette szükséges azon ok megvilágítása és feltüntetése, a mely Galeottót „De dictis ac factis” cz. művének megírására ösztönözte. Szükséges továbbá, hogy a mű keletkezési idejére és helyére vonatkozólag is néhány megjegyzést tegyünk, annyiival inkább, a mennyiben a mű keletkezési helyére nézve — Olaszországban avagy hazánkban készült-e — ellentétes nézetek merültek fel.

Maga a szerző nyújt néhány felvilágosító adatot a szövegben a mű keletkezésére és létrejövetelére.<sup>1</sup>

Egyszerű szerénységgel mondja, hogy a mű megírásához a serkentő gondolatot nem ő fundálta ki, ez az eszme nem is az övé, hanem a váci püspöké, Báthori Miklósé.

Báthori biztatta, nógatta, hogy égy, Mátyás dicsőségét hirdető műnek ~~szerző~~ségét vállalja magára. S Galeotto meg is teszi. Hozzáfog és megírja a történeteket, nehogy Lethe folyója, a feledés vize, elmossa és eltemesse a fény, pompa és dicsőség emlékeit.

Ez volna a mű létrejövetelének külső oka, melyet maga a szöveg is említ és hangsúlyoz. De felmerül a mű tartalmának kritikai vizsgálódása mellett egy belső ok is, a mely Galeotto jellemében találja meg nyitját.

Nem ok nélkül tüntettük fel Galeotto jellemének főfogatkozását: a kapzsiságot s pénzsovárgást, mert ép ezen gyarlóságai igazítanak útba a felvett kérdés eldöntésénél. Anyagi hasznot keresett e művével is. A pénz, az aranyláz az a mozgató erő, mely kezébe véteti vele a tollat a Mátyás korabeli állapotoknak hízog rajzolására. Az arany utáni sóvárgás az a belső ok, mi kényszerítő hatalommal ösztönözte a humanista Galeottot a munkálkodásra.

Ez nem légből kapott hypothesis, hanem az előttünk fekvő tényekből levont tiszta igazság. Avagy miért ajánlja fel Galeotto művét Mátyás törvénytelen fiának, Korvin Jánosnak? Miért teszi Mátyást a munkában tartalmazottakért csak erkölcsi censorrá? Miért nevezi Korvin Jánost egyenesen Mátyás törvényes utódjának?

<sup>1</sup> De dictis XXXI.

E kérdésekre kimerítő feleletet csak akkor nyerhetünk, ha a maga teljességében igazán átértjük Mátyás trónörökösödési politikáját.

Mátyás ugyanis, miután látta, hogy Beatrix magtalan marad, arra fordította minden erejét és tehetségét, hogy törvénytelen fiát, kit már törvényesnek ismert el, a trónon utódjává tegye.

Mátyás ezen törekvésénél, hogy törvénytelen fiát ültethesse a magyar trónra, talán csak a harcmezőn mutatott vakmerő vállalkozásai voltak merészebbek.

Ha van törvényes utódja, nem szenved kétséget, hogy elfogadják, de fattyút nem, mert annak Magyarországon társadalmi állása nincs. E tekintetben Magyarország erkölcsösebb az olasz fejedelemségeknél. Hazánkban jogszerű és erkölcsi felfogással kellett Mátyásnak megküzdnie, mely egész életére megbélyegezte a törvénytelen fiút.

Az atya természetes szeretettől indítva arra törekszik, hogy Korvin Jánost tegye királylyá, mert ez az egyetlen mód idegen dynastia elhárítására. Kitünően nevelteti Ugoletti által, ismertté és kedveltté akarja tenni. Azon van, hogy tiszteljék és Bonfini<sup>1</sup> nem hiába jegyezte meg, hogy a herczeg ajánlata a legbiztosabb út czélok elérésére. A humanisták pedig érzik ezt, érzi tehát Galeotto is, ki könyvét egyenesen neki ajánlja. Az által, hogy Korvin Jánosnak tartja fenn a dedicatiót és Mátyást csak mint a háttérben szereplő személyt tünteti fel, továbbá az által, hogy Korvin Jánost törvényes utódnak — successor — hirdeti, eljutott Galeotto nagy tapintatossággal arra az útra, melyen legjobban férközhetett Mátyás szívéhez. És ki így a gyermekét forrón szerető atya szívéhez férhetett, az részesült jutalomban is, még ha politikai czélt nem is szolgált volna.

Galeotto pedig épp a legalkalmasabb időben, midőn a trónörökösödés kérdése napirenden volt, lándzsát tört a törvénytelen fiú, János herczeg mellett. Igazán kiszámított, ravasz politikus humanistával van itt dolgunk, ki ha esetleg ellenkező meggyőződésű is, alkalmazkodik a helyzethez, csak azért, hogy az anyagi jólétét biztosító aranyokból bőségesen kijusson a része.

A János herczeg dicsőítésére való törekvés közelebbről meghatározza a mű keletkezése idejét is.

Világos, hogy a mű csakis azon időponton belül jöhetett létre, mikor Mátyásnak János fiára vonatkozó politikája már a köz-

<sup>1</sup> Bonfini: Rer. Hung. IV. libr. VII. 497. l.

tudatba is átment. Ebbeli politikájának első nyomát 1479-ben látjuk, mikor Mátyás királyi kötelességének ismeri el, mindenkit megadományozni, annyival inkább azt, ki tőle nyerte az élet csiráját.<sup>1</sup>

1484-ben már Szilágyi Erzsébet, a király beleegyezésével, birtokainak örökösévé tette Korvin Jánost;<sup>2</sup> a király meg 1485-ben troppau herczegnek nevezte ki és azonfelül hat sziléziai herczegséget is adott neki.<sup>3</sup> 1486-ban pedig Zápolya Imre nyeri el a nádori méltóságot, hogy Mátyásnak Korvin Jánosra vonatkozó tervét előmozdítsa s végrehajtsa.<sup>4</sup>

Miután Ábel<sup>5</sup> már helyesen, magából a szövegnek históriai eseményeiből, megállapította a mű keletkezésére a terminus ante-quem, — 1482 — mert Haimburg ostromát mint bevégzett tény emliti<sup>6</sup> és a postquam terminusát — 1486. okt. 27., — mert Dóczi Orbán kincstárnokot győri püspöknek nevezi,<sup>7</sup> holott 1486. október 27-én egri püspökké lett, — véleményünk szerint a mű 1485-ben készült el — 1485-ben, mikor még János herczeg ügye legjobban állott, mikor még úgy látszott, hogy Szent István koronája a fattyút fogja ékesíteni.

Hazánkban avagy Olaszországban írta-e a művét, ebben Kazinczy Gábor<sup>8</sup> és Ábel felfogása<sup>9</sup> homlokegyenest ellentmond egymásnak.

Az előbbi a munkában erre vonatkozó sorokat: cum in Hungaria, iam duabus annis elapsis, fui<sup>10</sup> . . . úgy értelmezte, hogy Galeotto hazánkban írta volna művét, az utóbbi s helyesebben még úgy, mintha Olaszországban.

Barna Nándor: „Jellemvonások Mátyás király életéből“ cz. fordításában már 1862-ben szintén így értelmezte,<sup>11</sup> mint Ábel.

<sup>1</sup> Schönherr Gyula: Corvin János. (Magy. Tört. Életrajzok 1894/95, 22. l.)

<sup>2</sup> U. o. 31. l.

<sup>3</sup> U. o. 46. l.

<sup>4</sup> Fessler: Geschichte der Ungarn, V. k. 405. l.

<sup>5</sup> Ábel i. m. 271. l.

<sup>6</sup> De dictis XXVIII.

<sup>7</sup> De dictis XXXII.

<sup>8</sup> Kazinczy Gábor i. m. 188. l.

<sup>9</sup> Ábel i. m. 272. l.

<sup>10</sup> De dictis XXXI. Kazinczy így fordítja: „Midőn Magyarországbán már két évet töltöttem.“ Ábel pedig: „Mikor már két évvel azelőtt Magyarországbán voltam“.

<sup>11</sup> Barna Nándor i. m. 67. l.: „Midőn ezelőtt két évvel Magyarországbán valék“.

Ábel értelmezését helyesebbnek kell tartanunk már azért is, mert ha Galeotto Magyarországon közvetlen egyeseknek azon erkölcsi befolyása alatt írta volna művét, hogy fattyú beszennyezi a korona szentségét, azt kellő méltatlankodással okvetlenül érintette volna. De még más adat is támogatja Ábel véleményét. Galeotto ugyanis említést tesz jeles hadakozásról és lovaglásról s például hozza fel Sforza Ferenczet és Róbertet, ki csak a minap számos híres tett végrehajtója volt — *qui his diebus tot egregia facinora cum prole sua efficit* — s minthogy itt közvetlen tapasztalatról, közvetlen értesítésről van szó, azt nem szerezhette be, az akkori közlekedési viszonyokat tekintetbe véve, oly gyorsan hazánkban, hanem csakis magában Olaszországban.

És ha továbbá felemlítjük, miről, úgy látszik, Ábel még nem tudott, hogy Galeotto ezen műve utánezata Beccadeli Panormitanus: „*De dictis ac factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis*“<sup>1</sup> cz. munkájának, szinte bizonyos, hogy Galeotto nem hazánkban írta meg a maga művét, hanem Olaszországban, ott, a hol mintáját is találta.

### **Galeotto „De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae regis“ című művének kézíratai és kiadásai.**

Galeotto ezen művéről jelenleg egyetlenegy kéziratunk sincs. A magyar nemzeti múzeumban megvolt 1891-ig egy igen becses kézirat (301 latin 8-ad jelzetű), mely azonban azóta eltűnt s maig se került többé elő. Ezen kézirat elvesztését annyival inkább kell fájjalnunk, mert kiváló szépsége és csinossága mellett Fejérpataky szerint<sup>2</sup> kétségtelen azon példányok egyike, melyet a szerző János hercegnek dedikált volt

Torday bevezetésében,<sup>3</sup> melyet e mű kiadása alkalmával írt, világot vet még két másik kézira is.

E szerint megvolt egy kézirat a nyalábi várban, a honnét Zay Ferencz, császári tanácsos és fővezér kezébe került. A várba

Ant. Panor. Beccadeli: *De dictis ac factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis libri IV.* Rostochii 1589.

<sup>2</sup> Nagys. Fejérpataky múzeumi könyvtári igazgató úr szives közléséből.

<sup>3</sup> Schwandtner: *Scriptores rer. Hung. I.* Tordai praefatiójában.

meg Frangepán Ferencz, kalocsai érsek hozta, ki a vár tulajdonosának, Perényi Jánosnak, rokona volt. Zay másoltatta le Torday számára, mikor ez Kassán tartózkodott. Az eredeti kéziratot azonban nem adta oda, mert maga Zay nagy lelkesedéssel csüngött a történelmi emlékeken és maga is előszeretettel mesélt hallgatóinak a multakról.

Sajnos, hogy se a nyalábi kézirat, se az ebből készített másolat további sorsáról nem tudunk semmit.

Kiadások. Galeotto művének első kiadója Torday.<sup>1</sup> 1563-ban adta ki Bécsben, negyedréti alakban, Miksa római s cseh királynak ajánlva. A munka elején kis fejtegetést közöl arról, hogy a kiváló emberek jeles mondásainak és tetteinek az egybegyűjtése igen nevezetes és fontos foglalkozás. Hangsúlyozza, hogy ezek az elszórt mondások és tettek legtöbbnyire a szereplő férfiak erkölcsi céljait tárják fel, egyéniségükbe engednek bepillantást. Feltárják az illetők jellemét s így mintegy tükrét képezik az emberi léleknek. Ily lelki tükör azután látványos és érdekes művelődéstörténeti bepillantást enged saját korára nézve, mert egy-egy látszólag másodrendű dolog sokszor sokat jelent, egy-egy elszórt mondás rendszeres politikát hirdet, gyakran egy mondásból kulturpolitikai világosságot deríthetünk az egész korra. Ily irányú gondolatai voltak Tordaynak s valóban hivatkozik is mintegy e tény igazolására az ókori történetből vett példák egész sorozatára. Egy példával megvilágítja az egész embert, sőt a kort is, teszem Scipióval, ki, midőn Hispániában egy fejedelemnek a menyasszonyát hozták eléje, visszaadta jegyesének. A nő megbecsülését, a női becsület komoly felfogását, ép-ségben tartását s ennél fogva az erkölcsi életnek egy tekintélyes fokkal való tovafejlődését — a mi a római világot a görög fölé emelte — jelenti ez a csekély tény.

Tehát nemcsak szorosabban vett históriai tényekből, hanem bölcs mondásokból, sőt még élczekből is kipuhatható az illető nagy ember egyénisége s társadalmi élete. Ha valamennyi fejedelemnek erkölcsét, valamint házi és baráti körökben való társadalmi szereplését figyelemmel feljegyezték volna, mint ezt Galeotto Mátyás királyról, ugyancsak gazdag adathalmazzal rendelkeznek a magyar művelődéstörténet.

Midőn Galeotto Mátyás királynak néhány mondását és tettét

<sup>1</sup> Torday jelesen képezett férfi, megfordult a krakkói, wittenbergi és páduai egyetemen. Melanchton kedves barátja. I. Fraknoi: Melanchton és magyarországi barátai. (Századok 1874., 166—178. l.)

a sok közül kiszemelte és megörökítette, mondja Torday,<sup>1</sup> nem volt új műfaj megteremtője, hisz ott volt mintául Plutarchos, Valerius Maximus és Macrobius műve. Torday tehát az első, ki megnevezte Galeotto egyik főforrását Valerius Maximusban.

Torday előszavában gyakorolt kritikája még a letűnt fényes korszak utáni sóvárgásnak erős visszhangja.

Kiemeli Galeotto munkájának kiválóságát s a magyar irodalomban való eredetiségét, de szerinte keserű sóhajtással hozzáfűzi, hogy munkájával még korántsem adott hű képet Mátyás korának szellemi virágzásáról, erkölcsi fényéről.

Torday ez irányú kritikája éppen nem sarjadzik egészséges talajon, mert kell e még több hizelgés, nagyzás, mint a mennyi Galleottonál található? Inkább szemére lobbanthatta volna a mű csekély terjedelmét s akkor csak helyeselhetnők gáncsszavait, de így nem. Kritikai felfogásában azonban mégis rejlik némi igazság, mert hisz Mátyás, ki Torday idejében már mythosi alakká vált, az egész nemzetnél apotheosisra talált, mivel udvarában az eddigi szellemi és kulturai élet mécsesei egy hatalmas lángoszloppá fejlődtek, utána meg minden megbukott, megsemmisült és kialudt.

Ezen bevezető részben röviden foglalkozik Galeotto életével s azonkívül kifejti Galeotto magyarországi szereplésére vonatkozó sajtóságos nézetét. Megérinti Torday Galeotto művének kéziratát is, mit előbb említettünk.

Galeotto ezen művének második kiadása megjelent a Bongarsius: „Scriptores rerum Hungaricarum varii“ cz. gyűjteményes munkában 1600-ban Frankfurtban.

Ez folio kiadás. Bongarsius először közli Torday Zsigmond előszavát, melyet ez az 1563-iki kiadásához írt, majd Janus Panoniusnak Galeottohoz intézett három epigrammját és azután (365—390. l.) magát a művet.

Bongarsius kiadása után következik a kassai tizenhatodréti kiadás.

Bocatius János bocsátja közre 1611-ben Kassán Fischer János nyomdájában ily cím alatt: Salamon Hungaricus vel De Matthiae Corvini, Potentissimi ac felicissimi, florentissimique; Hungarie Regis, sapienter, egregie, fortiter et iocose dictis, ac factis, Libellus.

Ez a kiadás szintén Torday kiadása alapján készült, a mit Bocatius bevezetésében meg is említ.

<sup>1</sup> . . . . hos (scil. Plutarchos, Valerius Maximus et Macrobius) imitatus Galeottus Martius Torday praefatiójában.)

A kiadó, ki egyszersmind költő is, üdvözlő epigrammát ír II. Mátyás királyhoz. Ebben az öt distichonban magasztalja Mátyást, megemlíti, hogy kassai polgár, származásra nézve azonban német. E verses magasztaló sorok után négy lapon át felajánlja művét II. Mátyásnak. Kiemeli I. Mátyás kiválóságát, nagyságát s hivatkozik, hogy még az ő idejében, ha az államot valami baj érte, sóhajtván mondogatták:

„No! meg hot immár Matthias Királ“. S minthogy Mátyáshoz oly nagy volt a ragaszkodás, természetes, hogy ezt a vonzódást előlegezi a magyar már a jelenlévő királynak is, tisztán már azért, mivel a név azonosságában egyszersmind a régi dicső király szellemi feléledését látja.

„Hiszen Felséged trónja, fénye és méltósága sem kevesebb I. Mátyásénál, sőt míg I. Mátyás származásra nézve csak kevéssel állott a nemesség felett, addig Felséged testvére is volt császár, fia is lesz, de meg unokái is“. Magasztalja érdemeit, melyeket a béke létrejövetelében szerzett, hangsúlyozza, hogy a mennyi érdeme van I. Mátyásnak a hadban, annyi érdeme van II. Mátyásnak a béke megteremtésében.

Ezen előszó után nyolcz lapon át közli Tordaynak Miksa császárhoz írt ajánlatát.

Torday ajánlása után distichonban támogatást kér Thurzó György nádortól, hisz ő az országban a király után az első ember, legyen tehát a maecenása: Miután Thurzótól támogatást kért, hol infimus et perpetuus manceps-nek nevezi magát, közli azokat az üdvözlő verses sorokat, melyeket egyfelől Fabricius (talán Kovács) György, másfelől Ulman Tódor kassai orvos azon alkalommal intézett hozzá, hogy Galeotto Mátyás tréfás tetteiről és mondásairól szóló művét kiadta.

Miután Bocatius azon verseket is nyilvánosság elé hozta, melyeket hozzá intéztek, bemutatta egyszersmind a maga önérzetét, de még az által is, hogy a következő lapon képben mutatja be nemesi czímerét és Taubmann Frigyes wittenbergi tanár magyarázatul írt distichonos sorait. A czímerben egy hattyú koszorút tesz egy térdelő bajuszos férfi fejére, ki hosszú köpenyben van s bal kezében írástekercset tart. A czímer felett egy lilium, ettől jobbra és balra egy koronából kinyuló két zászló. A jobboldalú zászlón van egy sas és egy csillag, a baloldalún pedig egy hold és szintén egy csillag.

Ezután következik a tulajdonképeni mű ily címmel: Salomon



Hungaricus vel de Matthiae I. regis Hung. . . . (1—93. l.) A mű után van egy kis chronologia 1608-ig.<sup>1</sup>

A 101. lapon epilogust ír Bocatius az olvasóhoz.<sup>2</sup> Itt tesz említést, hogy a bécsi kiadást, melyben kevés a sajtóhiba, tizenegy évvel azelőtt Frankfurtban forgatta. Ezt a kiadást bocsátja ő újra közre.

A zárszó után töle még öt verset is mutat be. Midőn Bocatius kiadását összevettem a többi kiadásokkal, mindenekelőtt feltűnt, hogy a XI. fejezet kissé hosszabb címet visel, mint ugyancsak e fejezet a többi kiadásoknál. Míg Bocatiusnál a XI. fejezet a „Iocose dictum. Contra episcopos et clericos“ címe van, addig a többi kiadásoknál csak a iocose dictum szerepel.

Az 1723-iki későbbben tárgyalandó kiadásnál meg egyenesen hibázik a XIII. fejezet. Ezt jelzi már egy régi, de azért könnyen olvasható bejegyzés a magyar nemzeti múzeum könyvtárában lévő kassai Bocatius-féle kiadásban ekképen: hoc caput in aliis editionibus exmissum est.<sup>3</sup>

E caput kimaradását talán az által magyarázhatjuk meg, hogy mivel a kassai kiadás alapul szolgált az 1723-iki bécsi kiadásnak s ugyancsak a kassai kiadásban sajtóhiba következtében a 29. oldalon és a 34. oldalon lévő fejezetek mindegyike XIII. számot visel, a bécsi kiadás nyomdása feleslegesnek tarthatta két ugyanazzal a számmal jelzett fejezet kinyomatását. Persze ő észre se vette, hogy a kassai kiadásnál a 34. lapon lévő XIII. szám csak sajtóhiba. Hogy csak-ugyan csak sajtóhiba, kitűnik már abból is, hogy a következő fejezetek számozása nem XIV-el folytatódik, hanem már egészen rendszeren a XV-el.

Meg kell még jegyeznünk, hogy Bocatius az első, ki Mátyást ezen tréfás tettek és mondások miatt magyar Salamonnak nevezi és e címen adja ki Galeotto művét.

Ezt a címet tünteti fel az ötödik kiadás, úgy, hogy már ebből, de még az alakjából is következtethetünk, hogy ez Bocatius kiadása után készült.

Az ötödik kiadás 1723-ban Bécsben jelent meg tizenhatod-rétű alakban ily czim alatt: „Galeotti Martii Narniensis, quondam serenissimi Pannoniae regis, Matthiae Corvini, perptui convivae, seu comitis, nec non epistolarum magistri, et bibliothecae

<sup>1</sup> Synopsis regum Pannonicorum.

<sup>2</sup> Epilogus ad lectorem.

<sup>3</sup> Ezt a ritka kiadást Nagys. Fejérpataky László dr. múzeumi könyvtári igazgató úr szives engedélyével tanulmányozhattam.

regiae Budensis praefecti Salamon Hungaricus, sive commentarius elegantissimus de potentissimi felicissimi ac florentissimi Hungariae regis, Mathiae Corvini, sapienter, egregie, fortiter et iocose dictis ac factis.

Ugyancsak e címlapon említve van, hogy tiroli Gwercher János József mentette meg e művecskét az elveszéstől az által, hogy nyilvánosságra hozta.<sup>1</sup> A művecske Kürner János nyomdájában készült Damer Ádám bécsi egyetemi könyvtárnok költségén.

A 2. és 3. lapon Damer Ádám felajánlja a művet a magyar országgyűlési karoknak és rendeknek. Magasztólag emlékszik meg Mátyásról, csodálja az alkotásait és kiemeli a török ellen folytatott dicső harczeit. Majd szomorú szívvvel festi a török pusztításait s az egykor hatalmas magyar birodalom megsemmisülését. Röviden össze is foglalja egy hexamesteres versben, hogy mennyit szenvedett már ez az ország, melyet már az ősök Pannoniának neveztek — Pannoniam dicere Patres —.

Nagy feladatot teljesített ez az ország, — folytatja ismét prózában — mert megvédte a keresztény Európát a pogánynyal szemben. „A török ugyan már nem él köztetek, de azért csak vigyázatok jól!”<sup>2</sup>

Ezen szép és megható bevezetés után következik maga a mű ezzel a címmel: „Salamon Hungaricus vel de Matthiae I. reg. Hung. Egregie, sapienter, fortiter, iocose dictis ac factis libellus“ a 4. laptól a 111-ig.

Ez a bécsi kiadás a kassai kiadással egyetemben annyiban tér el a többi kiadástól, hogy egyes helyek magyarázatos jegyzetekkel toldattak meg.

Magyarázatos jegyzet van 27-dik lapon „Turcae enim Romana disciplina belligerant,”<sup>3</sup> a 74. l. Slav. Beligrod (XXV. f.)<sup>4</sup> s a 80. l. Matthias Rex in carcere ling. Germ. didicit. (XXVII.)<sup>5</sup>

A címzés a bécsi kiadásban a Schwandtner-félektől eltérőleg három csekély módosítást mutat és pedig a bécsi kiadásban lévő XII. fejezet „factum sapienter et fortiter“ címet visel, míg a Schwandtner-kiadásokban neki megfelelő XIII. fejezet csak a „factum sapienter“ című. A bécsi kiadásban a XIII. fejezet „Egregie et fortiter factum“ című, Schwandtnernél a neki megfelelő XVI. fejezet „Egregie

<sup>1</sup> Ex latebris in Theatrum produxit, ex umbris in apricum asseruit, a Blattis et Tineis vindicavit. Joannes Josephus Gwercher Tyroënsis.

<sup>2</sup> I. m. 3. l.

<sup>3</sup> A kassai kiadásban a 22. lapon mint oldaljegyzet.

<sup>4</sup> U. o. 64. l.

<sup>5</sup> U. o. 68. l.

factum“ című. S végül az utolsó fejezet megjelölése annyiban tér el, hogy a bécsi kiadás nem számmal nevezi meg, hanem „caput ultimum“ kitételrel.

A hatodik kiadás az említett Schwandtner-féle a „Scriptores rerum Hungaricarum“ cz. gyűjteményes munka első kötetében.

Ez folio-kiadás s Bongarsius kiadása után készült 1747-ben. A szöveg Torday dediciójával és Janus Pannonius Galeottóhoz intézett három költeményével együtt az első kötet 529—565. lapjáig terjed.<sup>1</sup>

A hetedik kiadás is Schwandtnertől való és pedig a Scriptores rer. Hung. nyolczadrétű gyűjteményes mű II. kötetében a 217—283. lapig.

Legújabbán Ábel Galeotto ezen művének irodalomtörténeti részleteit kiszedte és kiadta az „Irodalomtörténeti Emlékek“ II. kötetében, 218—251. l. Budapesten 1886.

Ábel e részletek kiadásánál a Nemzeti Múzeum könyvtárában levő kéziratot használta s ugyancsak össze is vetette az 1611-iki kassai kiadással. Az eltéréseket, melyeket a kézirat és Bocatius-féle kiadás közt megállapított, szerencsésen fel is tüntette mindenütt. Sajnálhatjuk, hogy Ábel nem közölte Galeotto ezen művét teljesen, mert hisz ő volt az utolsó, a ki ezt kézirat alapján megtehetette volna, jelenleg a kézirat eltünése miatt ez már teljesen lehetetlen.

Említendő még, hogy míg az 1723-iki bécsi kiadásnál „Olasz Orkag“, „Tot Orkag“, „Nemet Orkag“, „mit kerek“<sup>2</sup> van, addig Schwandtnernél „Olasz Ország“, „Nemet Ország“, „Tót Ország“ és „mit keres“;<sup>3</sup> Ábel kiadásában azonban megtaláljuk az eredeti „Toto orsaco; Nemet orsag, Mit cheres?“ szavakat.<sup>4</sup>

Magyar fordításban kiadta Kazinczy Gábor 1863-ban és Barna Nándor 1864-ben. Kritikai, egységes feldolgozását mind-  
eddig senki se kísérelte meg.

<sup>1</sup> Értekezésünkben mindig e kiadás szerint idéztünk.

<sup>2</sup> De dictis XXVII.

<sup>3</sup> De dictis XXVIII.

<sup>4</sup> Irodalomtörténeti emlékek II. 239. l.

## Galeotto előszava.

Galeotto előszavát János herczeghez intézi. Szépen és meghatóan fejtegeti, hogy az atyák és ősök példái az ifjút az élet harcaiban mindig lelkesítik és buzdítják akaraterőre és kitartásra. Galeotto is hasonló czélt tűzött ki magának a dicső Mátyás király emlékének megőrzésével. Ő művével a herczeg buzdítója, serkentője akar lenni az adott példa követésében. Czélját annyival inkább véli elérhetni, mert műve hiteles. Hiteles, mert Mátyás királynak kísérője volt, ki mindent, a mit írt, saját szemeivel látott, saját füleivel hallott s kérkedik is vele, hogy mivel műve hitelesség dolgában fölötte áll Liviusénak, nem számíthat-e nagyobb érdeklődésre is? Azonban maga Galeotto — nehogy kérkedése után nagyon is sokat várjunk művétől — kissé ellensúlyozza ezen állítását, midőn felemlíti, hogy csak néhány jeles tettet és mondát fog előhozni.

Az előszó után belekezd Galeotto a 32 fejezetből álló mű megírásába s közben-közben művelődéstörténeti tekintetben fontos megjegyzéseket tesz.

---

## Az egyház és a művelődés.

A vallást és a művelődést szoros kapocs köti össze egymással, sőt bátran kimondhatjuk, hogy az egyik a másik nélkül el sem lehet, az egyik feltételezi a másikat.

A hol nincs vallás, ott nincs kultúra, s a hol nincs kultúra, ott nem is lehet vallás. A művelődéstörténet mindezt igazolja.

A keresztény vallás felvétele a műveltségnek már bizonyos fokát jelenti, az egyházi szervezkedés pedig a keresztény kultúra megszilárdítását és továbbfejlődését tűzi zászlójára. A magyar hierarchia szervezkedése, mit Szt. István alkotott, teljesen megvalósította a hozzáfűzött reményeket s lelkiismeretesen meg is felelt feladatának. A szervezett egyház megteremtette a nyugat és a keresztény Magyarország közti kulturkapcsot, melynek révén résztvettünk a keresztes hadjáratokban és részesei lettünk a renaissance fényes kulturájának is.

A püspökök nálunk a renaissance szellemnek legelső, de leg-hivatottabb terjesztői is.

Ifjaink akkor rendszerint a ferrarai, paduai s bolognai egyetemeken jártak, tehát Olaszországban, a renaissance bölcsőjében, hol azután alkalmuk volt az egész emberiséget érdeklő és mindenkit lelkesedéssel eltöltő új eszmeáramlatot megismerni és lelkükbe szívni.

Jóllehet, hazánkat már az Anjouk és Zsigmond szoros kapcsolatba s összeköttetésbe hozták Olaszországgal, ennek daczára ez összeköttetésből igazi renaissance élet soha ki nem csirázott volna, ha az olasz földön tanult főpapjaink nem hintettek volna el újra magvakat, melyek kellő ápolás alatt csakhamar ki is keltek s így a renaissance élet csakugyan a maga fényében ragyogni és virágozni kezdett. Magyarország püspökei<sup>1</sup> e szellem előharczói. Tizenketten vannak. Igaz ugyan, hogy nem egyformán vesznek részt e mozgalomban s Galeotto csak egynéhánynak tüntette fel ebbeli tevékenységét, de ez az egyénhány aztán testestől-lelkestől híve a kulturális törekvéseknek. Nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatók, mit annyiival inkább tehetnek, mert mindegyik egy-egy dűsgazdag püspökség élén áll. De különben is főurak, mert a királyi tanácsban első helyen ülnek és véleményükre a király, úgy látszik, mindig nagy súlyt fektet.<sup>2</sup>

Jól tájékozott Galeotto a magyar király specialis jogáról is.<sup>3</sup> Tudja, hogy a magyar király apostoli, tudja, hogy az egyház szervezetét Szt. István által nyert jogánál fogva ő rendezi. Teljesen átérti tehát Mátyás király hajthatatlan magatartását, midőn a szentszék kinevezett püspökét, veronai Gábor pápai követet, semmi áron sem akarja megerősíteni. Rokonszenvez Mátyás ebbeli szilárd elhatározásával és makacsságával és a kivívott győzelem után fenn hirdeti Mátyás lángeszét, ki első tekintetre is ki tudja választani embereit. Mátyás apostoli működésére nem gyakorolhat senki se befolyást, sem a római szentszék, se saját nemzete.

Magyar egyházi méltóságot töltet be külföldi emberrel! Nem törődik az ez ellen támadó ellenszenvvel, hanem bátran szembe áll e visszahatással. Visszahatás tényleg felmerült e kérdésnél, bizonyítja ezt Galeotto, ki említést tesz, hogy a magyaroknál is voltak ám számosan, kik úgy nemes eredetre, mint kiváló képzettségre vagy egyéb, a kereszténység körül szerzett érdemeikre való tekintettel, méltóan betölthették volna e püspöki széket.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> De dictis XI.

<sup>2</sup> De dictis u. o.

<sup>3</sup> De dictis XVIII.

<sup>4</sup> De dictis XXVIII.

Galeottonak ezen néhány sora mindenesetre önérzettel tölti el a magyar szívet, mert e szerint a tudomány hazánkban már annyira jutott, hogy készenlétben vannak tudományosan kiképzett férfiak, kik minden pillanatban méltán kaphatnák meg a püspöki süveget.

A nemesi superioritas különben is teljesen háttérbe szorult Mátyás alatt, ki nem az ősök multját nézegette, hanem az ember egyéni értékét és becsét. Nem is fordulnak elő II. Endre korabeli visszaélések, ki a csekély tanultságú Bertoldot nevezte ki kalocsai érseknek.

A tehetség és képzettség az egyedüli ajánlólevél, melyet Mátyás figyelembe vesz. Szinte a tehetség s tudományos képzettség volt az, mi Vitéz Jánost egyfelől a legnagyobb egyházi méltóságra, az esztergomi érseki székre, másfelől meg a kancelláriai tisztségre emelte.

Galeotto szemeink elé varázsolja Vitéz fényes udvarát s áhítattal szemléljük ezt a pezsgő, tudományos szellemi életet, mely itt az egykori királyi palotában, a fény, a pompa, a dicsőség otthonában lefolyt.<sup>1</sup> De az érseki udvartartás sem törpült el az egykor itt folytatott királyi udvartartás nagyszerűsége mellett. Bőven költezhetett Vitéz, hisz dúsgazdag érseki jövedelméből, mely Galeotto tanúbizonysága szerint,<sup>2</sup> olykor még 100.000 aranyra is felrugott,<sup>3</sup> szépen tellett a renaissance udvartartás óriási költségére, bőven kijutott abból a körébe gyülekező humanistáknak is. János érsek, ki hazánkban a legjelesebb humanista, ki tulajdonképeni megteremtője és lelke az 1465-ben létrejött pozsonyi egyetemnek, Aca-demica Istropolitana-nak,<sup>4</sup> ép úgy, mint Mátyás, lelki szükségletét elégíti ki, midőn maga köré humanistákat gyűjt és toboroz. Jeles, majdnem minden téren kitűnő szakférfiakból állította össze környezetét.<sup>5</sup> Egy az olasz Medici Lorenzo udvarában fennálló akadémia hasonmását vagy utánzatát kell Vitéz János ezen tudós társaságában látnunk.

Komoly beszélgetést, theologiai vitatkozást hallhatunk itt és Galeotto elénk tárja egy vitatkozás leírásának keretében az általa behívott Gattus János hittanárnak csúfos megszégyenítését.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> De dictis XXX.

<sup>2</sup> De dictis XXX.

<sup>3</sup> III. Béla korában az esztergomi érsek jövedelme 6000 marka volt. (Endlicher: Rer. Hung. Monum. Árpád: Status Regni Hungariae 245. l.).

<sup>4</sup> Békefi Remig dr.: „Magyar művelődéstörténelem“ cz. egyetemi előadásai.

<sup>5</sup> De dictis XXX.

<sup>6</sup> De dictis XXX.

Vitéz János ugyanis a király tiszteletére vacsorát adott, a mely alkalommal bőven folyik a szó mindenféleképp, de erősen folyik a vitatkozás is. Gattus ekkor feszegeti a theologiai tudományokban való jártasságát, sőt azt az állítást is kockáztatja, hogy egyáltalában nincs hittudományi kérdés, melyet meg ne oldana. Mátyást e henczegés kissé felingerelte és hogy megszegyenítse, kérdi tőle, vajjon meg tudná-e neki azt a rejtélyt oldani, hogy miért bizta Krisztus földi helytartóságát Péterre, a ki háromszor megtagadta, s nem János apostolra, kedvenczére?

Gattus megakadt e kérdésnél és először erősen bizonyítgatta, hogy ily különös kérdés sehol elő nem fordult, majd azt mondogatja, hogy Krisztus titkait fürkészni nem szabad.

Vége Mátyás előhozatta Vitéz könyvtárából Szt. Jeromosnak Jovinianus ellen írt könyvét s alaposan megszegyenítette vele az önértékes, büszkélkedő humanistát.

Ez csak egy kép a sokból, a melyet a véletlen, Galeotto tolla tartott fenn számunkra.

Vitéz udvarában tehát tekintélyes tudós társasággal állunk szemben. Humanistikus képzettségű tudósok ezek, kiket Vitéz a művelt világ minden részéből toborzott össze, hogy általuk és velük hazánkban a muzsáknak új otthont állíthasson.<sup>1</sup>

Ő maga a muzsáknak szentelt hajlékban szellemi tehetségénél fogva méltón betölthette főpapi szerepét is. Az Istentől oly tehetséggel volt megáldva, hogy a renaissance eszméinek nemcsak behozója, ismertetője, hanem annak éltető lelke is lehetett.

Feljogosította ebbeli szerepére és hivatására széleskörű tudományos készsége és szellemi genieje, melynek még Galeotto is bemutatja hódolatát a neki ajánlott „De Homine” cz. munkának előszavában.<sup>2</sup> Galeotto maga érzi, hogy e férfi mellett eltörpül, hogy semmi egyéb szellemi korcsszülöttnél, mert különben nem szólna oly ünnepi meghatottsággal Vitézről.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Joannes, qui tempestate nostra Musas ex toto orbe fugatas ad se revocavit, Hungariamque novum musarum domicilium constituit, unde factum est, ut qui dispersi fuerant docti, ad ipsum tanquam ad literarum parentem turmatim confluerint. (Galeotti: De homine. Oppenheim 1610. libr. II. 216. l. „Laus Joannis Archiepiscopi Strigoniensis” című fejezetben.)

<sup>2</sup> Galeotti: De homine libr. II. Oppenheimi 1610. Epistola 2. l.)

<sup>3</sup> U. o. In te enim tot tantaeque virtutis ornamenta conspicimus, ut non modo virum unum, sed totum fere genus humanum simul congesta decorarent. A magasztalás során még ilyen nevű jelzőkkel illette: iuris Pontificii consultissimus, Theologiae peritus, Philosophiae princeps, totiusque Matheseos pater, oratoriae ac poeticae alumnus

Megemlékszik Galeotto Vitéz János könyvtáráról is. De nemcsak a „De dictis ac factis“ cz. művében,<sup>1</sup> hanem a „De homine“-ben is hirdeti e könyvtár nagyszerűségét, a melyben Vitéz nagy gondnal gyűjti egybe a mindenszakú könyveket.<sup>2</sup>

Bonfini is megemlíti Vitéz könyvtárát<sup>3</sup> s hasonlót tesz Miklós, modrusi püspök is.

Utóbbinak értesítése annyival becsebb, a mennyiben megmondja, hogy Vitéznek már Nagyváradon is tekintélyes könyvtára volt, hol megszámlálhatlan könyvtekercsek heverték jeles szerzőktől. E könyvtárban töltötte Vitéz számos tudós környezetében legkellemesebb s legboldogabb napjait.<sup>4</sup> Valószínű, hogy nagyváradi könyvtárát esztergomi érsekké való kinevezése után áttette székhelyére, Esztergomba, mert Galeotto két idézete már az esztergomi híres könyvtárra vonatkozik.

E könyvtárról szól Regiomontanus a „Tabulae Directionum“ előszavában szintén a legnagyobb elismeréssel és dicsérrettel.<sup>5</sup>

Vitéz hire eljutott ekkor már a messze külföldre is. Trapezunti György,<sup>6</sup> Argyropilos János,<sup>7</sup> Galeotto<sup>8</sup> humanisták neki ajánlják műveiket, Tribachos<sup>9</sup> modenai születésű költő hozzá intézi ecclogáinak ajánlását.

„Drága kéziratokat vásárolt nemcsak azért, hogy palotájának díszit kölcsönözzenek, — mondja Fraknoi<sup>10</sup> — élvezni is tudta és értékesíteni is kívánta tartalmukat“. Tartalommutató feljegyzéseket készített, gondos kritikának vetette alá a szövegeket s még a közügyek által leginkább igénybe vett napjaiban is talált időt azok át-

<sup>1</sup> De dictis XXX.

<sup>2</sup> Non referam quantus impensis construxerit illam omnibus fere mortalibus celebrem bibliothecam, in quam omnium disciplinarum monumenta congegavit (Galeotti : De homine. libr. II. 217. I.).

<sup>3</sup> Bonf. : Rer. Hung. dec. libr. III. 495. I.

<sup>4</sup> . . . . quam apud te Varadini cum plurimis viris doctissimis in bibliotheca illa tua dignissima inter innumera clarissimorum virorum volumina saepe residentes iucundissimam amoenissimamque transegimus. (Ábel : Adal. 168. I.).

<sup>5</sup> . . . . ampliori sumptu solertiorique studio bibliothecas praeciocissimas ac omni genere, codicum refertissimas instituisti. (Ábel : Adal. 170. I.).

<sup>6</sup> Ad Joannem Archiepiscopum Strigioniensem Georgii Trapezuntii . . . . praefatio. U. o. 175. I.

<sup>7</sup> Praefatio Johannis Argiropili Bizantii de libris de coelo Aristotelis. U. o. 170. I.

<sup>8</sup> Galeotti : De homine.

<sup>9</sup> Tribachi : Mutinensis ad Reverendissimum Archiepiscopum Strigioniensem. U. o. 178—200. I.

<sup>10</sup> Fraknoi : Vitéz János élete. 163. I.



vizsgálására.<sup>1</sup> Vitéz könyvtárából fenmaradt egynéhány codex, melyekben sajátkezű feljegyzései bizonyosságot tesznek tudós, kritikai gondolkodásáról. Kettő a kéziratok közül hazánkban van, a többi, Vitéz könyvtárának egyéb maradványaival együtt, külföldön, az európai fővárosokban hirdeti multunk dicsőségét, azt, hogy volt idő, midőn hazánk nyugati Európa legelőhaladottabb országainak művelődési színvonalát elérte.<sup>2</sup>

A másik főpapi udvar, hol renaissance szellem, renaissance lélek otthonra talált, a szerémi püspök udvara. Az egyházmegye feje Vitéz János érsek hasonnevű rokona, ifjabb Vitéz János.<sup>3</sup>

Galeottónak egykor kedves tanítványa s lakótársa volt, kitűnő képzettségű humanista s tapintatos, ügyes politikus. Sokat tett Rómában Galeotto érdekében, midőn eretnekséggel vádolták<sup>4</sup> s az ez ügyben elért eredményt főleg Vitéz ügyességének és tapintatosságának köszönhetette Galeotto; igaz ugyan, hogy Mátyás királyra való hivatkozása is sokat nyomott a latban. Érdekes mozzanat, hogy ifj. Vitéz János Galeottónak nemcsak tanítványa, de egyzersmind lakótársa is volt.

Ez a jelenség még az akkori tanár és tanuló közti barátság s némileg fraternizáló viszonyra mutat, a minek hogy áldásos következményei voltak, fejtegetésre se szorul.

A tanuló szorosabb érintkezésbe, kapcsolatba jutott a tanárával, jobban megismerkedhetett tanulmányaival, mélyebben behatolhatott annak szellemébe. Hatalmas ösztönt nyert önálló munkálkodásra, sőt búvárkodásra, erőt a hirdetett eszmék diadalra vezetésére.

Az együtt lakást egyébiránt csekély korkülönbségük is megmagyarázza. Galeotto ifj. Vitéznek szerémi püspöksége idején kifejtett renaissance udvar tartására egyes adatokat nem örökölt meg, de sejthetjük, hogy Vitéz, ki később veszprémi püspöksége idején mint a dunai tudós társaság elnöke — princeps sodalitatis *Litterariae Danubianae*<sup>5</sup> — a renaissance kultur-törekvések élén állott, azelőtt is lelkes patronusa és híve volt a renaissance iránynak.

Vitéz János érseknek másik rokona, — hugának a gyermeke — Janus Pannonius, Cseszmizei János, a renaissancnak leg-

<sup>1</sup> Fraknoi i. m. 164. l.

<sup>2</sup> Fraknoi i. m. 245. l.

<sup>3</sup> De dictis XXVII.

<sup>4</sup> De dictis XXVII.

<sup>5</sup> Ábel: Magyarországi humanisták s a dunai tudós társaság. 102. l.

közvetlenebb híve.<sup>1</sup> Már gyermekkorától fogva szívta lelkébe a mult dicsőség iránti lelkesedést. Lelke és szíve Hellas és Róma dicső romjainál andalgott. A mult idők dicsőségén ábrándozott annyira, hogy e mellett még keresztény voltát is elfelejtette. Ez által a renaissance szellemi valódi, jellemző képviselőjévé vált.

Janus Pannonius, a vallásosság fenntartására hivatva, az első, ki humanista léte miatt elfordult a keresztény hittől, s a classicus pogánykorban keres vigasztalást, hol a tisztán emberi törekvések a legtökéletesebb kifejezésre jutottak. A tiszta emberi képzést akarta a keresztény művelődéssel ellentétben visszaállítani. Meggyőződését ki is kürtölte: „Nemo religiosus et poeta est”,<sup>2</sup> nem sejtve, hogy ez püspöki méltóságával össze nem egyeztethető. Ezzel az eljárással megmérgezte egészséges légkörét, melyre semmi ír sem hozhatott többé gyógyulást.

Egyforma classicai képzettséggel beszél görögül és latinul<sup>3</sup> s Galeotto<sup>4</sup> nem hiába emeli ki a görög tudományokban való jártasságát.

Ez a férfi, ki annyira beleélte magát a pogány világba, hogy szinte megtántorodott a pogány szellemtől, fényes szellemi műhelyt nyitott püspöki székhelyén, Pécsen.

Van könyvtára,<sup>5</sup> van tudós környezete, melynek feje ő, az egyházjogban és classicai tanulmányokban otthonos renaissance szülött.<sup>6</sup> S noha Galeotto nem foglalkozott munkájában Janus Pannonius udvarával és környezetével, hanem épen csak nevét említette, tudjuk, hogy lángoszlop volt, mely világított, mely csillogó fényével dicsőséget árasztott nemzetére.

Vitéz János érseknek nem vérrokona ugyan, de lelki rokona Báthori Miklós, a váci püspök. Mint úgyszólván e kor valamennyi főpapja, ő is olasz egyetemeken végezte el tanulmányait. Ismereteit gonddal és szorgalommal gyűjtötte egybe.<sup>7</sup> Nem ismert fáradtságot, csüggedést, önbizalommal és kitartással művelte magát. Encyclopediai műveltségre tett szert, tudja, hogy rövid az

<sup>1</sup> De dictis XXVII.

<sup>2</sup> Galeotti peregrinationem irridet ep. I. 22. (Teleki i. m. 467).

<sup>3</sup> Bonfini i. m. lib. III. 455. I. Si latine loquebatur, in urbe Roma, si Graeco, mediis natus Athenis affirmasset.

<sup>4</sup> Ábel i. m. 236. I.

<sup>5</sup> Bizonyítja panaszszal telt levele, hogy latin könyveit mind elczipelik. (Teleki i. m. II. k. 98—99. I.).

<sup>6</sup> De dictis XXVII.

<sup>7</sup> De dictis XXXI.

élet, de óriási terjedelmű a tudomány. A folytonos munkálkodás — sovínista híve. Még Mátyás udvarában is, közvetlen a tanácskozás előtt, Cicero tusculanumi kérdéseit forgatja addig, míg az előszobából bemehettek tanácskozásra. Az előcsarnok különben a beszélgetés és társalgás helye szokott lenni, de ő szakít e hagyományos szokással és nemesebb cselekedet tudatában nem törődik a gunyolódással.<sup>1</sup> Otthon Váczon is folyton újat terem, újat alkot. Nagyszerűen restauráltatta az egyházat. Óriási költséggel építészeket és művészeket hozatott be Olaszországból.<sup>2</sup>

Udvara elérte Vitéz udvarának a fényét és sokban versenyre kelt a királyi udvarral is.

Galeotto is megfordult nála és, tanúsága szerint,<sup>3</sup> tőle nyerte az eszmét Mátyás dicső tetteinek megírásához. Udvartartásának méltóságos és ékes volta elragadta. Élénk szellemi élet virágzott itt, hol folyton vagy szónokoltak, vagy tanulmányoztak, vagy költeményeket énekeltek zene kíséretében, vagy egyéb méltó dolgokról folyt a szó

Nem is ismerték itt sem a nyugalmat, sem az időpazarlást, sem az unalmat. A vártól a kertekig — melyeket ő kerítettett be s ékesítettett halastavakkal — és vissza a kertektől a várig sétálgat jeles férfiak társaságában, könyveket vive magukkal, hogy útközben is folytathassák a vitaközléseket.<sup>4</sup>

A tudománynak és a művészeteknek oly hajlékot teremtett itt Báthori, mely teljesen méltó volt fenkölt szelleméhez, magasztos lelkéhez; művelődési gyűjtőpont ekkor Vác, illetve Báthori udvara, mely a magyar önművelődésnek, a magyar kultúrának legforróbb tűzhelye volt.

Báthori mellé méltán sorakozik Dóczy Orbán, győri püspök és kincstárnok, utolsó azon renaissance hajlamú főpapok közül, kikről Galeotto megemlékszik.<sup>5</sup> Tudós, kiváló férfiakból álló társaságot és környezetet itt is említ, de sehol se hangsúlyozza oly mértékben a főpapok vendég- és emberszeretetét, mint Orbánnál. Tárva az ajtó mindenkinek, készen vár a dúsan megrakott asztal

<sup>1</sup> U. o.

<sup>2</sup> De dictis XXXI.

<sup>3</sup> De dictis XXXI

<sup>4</sup> Nam ab arce ad hortos, quos ipse munivit, piscinisque ornavit, ab hortis vero ad arcem, frequens deambulatio, non sine et proborum hominum commercio, comitibus libris, efficit, ut iter quopue disputationibus feratur. (De dictis XXXI.)

<sup>5</sup> De dictis XXXII.

minden idegent, minden vendéget. Öröm és lelkesedés tölti el a szíveket, ha újabb humanistát szerezhettek meg környezetüknek. Legjobban örül maga Orbán, ki súlyos és terhes kincstárnoki hivatala daczára is folyton részt vesz a társas szellemi exercitiumokban. S noha ügyei sokszor bonyolódottak és szerfelett fárasztók, soha kedvetlenséget nem mutat.

Sok teendői mellett szakadatlanul tovább műveli magát, olvas, vitatkozik és különféle szakú könyvekben szerez tájékozottságot, melyeket belső szobájában tartogatott. Ha pedig esetleg hivatkozni kellett rá, azonnal előhozatta s rögtön meg is találta a kívánt idézeteket.<sup>1</sup>

Dóczi Orbán is művelődési centrumot alkotott. Jóllehet őt politikai ügyek is foglalkoztatták, mégis minden erejét, tehetségét a társadalmi élet fejlesztésére fordította. Jól tudta, hogy a társasélet virágzása feltétele a műveltségnek s hogy e társas életre a tudomány és politika mindig nagy befolyással volt. Minden téren izgat, buzdít, serkent és csakhamar észreveszi, hogy az elhintett magot jó talajba vetette. Csirázott is már, — de a hirtelen támadt zűrzavar elhervasztotta, sötét hideg éjszaka borult az egész nemzetre.

A renaissance mozgalom terjesztésében és előmozdításában még tevékeny részt vettek a nagyszámú és dúsgazdag apátságok, főleg a pannonhalmi.<sup>2</sup> De a mily gyorsan támadt e pezsgő élet, ép oly villámsebességgel el is tűnt. Hiányzott az előkészület és az átmenet, azért nem alakulhattak akadémiaiák, melyeknek csirái ezen öt főpap udvarában tényleg meg voltak.

---

## Vallásos és művészettörténeti mozzanatok.

A középkor jellemző vonása, hogy minden eszmét, minden magasztos gondolatot symbolumhoz kötött. A katakombák jelvényes képírásánál tapasztalhatjuk ezt legjobban, hol minden egyes erénynek, minden elvont bibliai fogalomnak volt sajátos képe és jele. A symbolizálás rejtélyességet és titokzatosságot szül. A titokzatosság meg érdeklődést és figyelmet gerjeszt.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> De dictis XXXII.

<sup>2</sup> De dictis XI.

<sup>3</sup> Békefi Remig dr.: Egyetemi előadásai.

Az összes symbolumok közt a legtalálóbbs s leghelyesebben választott a kereszténység: a kereszt.

A kereszt, a melyen Jézus Krisztus halálával megváltotta az egész emberiséget, nemcsak a szenvedés, hanem a megváltás symboluma is.

E korban az utakon álló kereszt egyszersmind eszközül is szolgált bárki keresztény vagy pogány létének a megállapítására, mert a szerint, a mint megadta a keresztnek a tiszteletet, vagy nem, keresztény vagy pogány volt.<sup>1</sup>

De nemcsak az utcákon állítják fel a keresztet, hanem többet is tesznek vele. A papok egyházi ruhában minden egyes házba benyitnak, keresztet vive magok előtt, megkísérlik ősi szokás szerint, elfogadják-e azt, vagy nem.

Újra szembe állunk itt is azon eljárással, a melylyel valaki keresztény voltát bebizonyította; másfelől kissé meghökkent ez a körülmény, hogy Mátyás korában is szükséges volt a keresztnek ebbeli körülhordozása. De ha meggondoljuk, hogy a kunokat még csak Mátyás szorította a keresztény életre és a kereszténységre, könnyen átláthatjuk az ősi szokásnak, a kereszt körülhordozásának szükséges felújítását is.

A magyar különben már régen beleélte magát a keresztény világnézetbe. A kereszténység hazánkban Mátyás korában már megdönthetetlen sziklát képviselt. A buzgó, áhitatos hitélet gyakori nyilvánulásaival folyton találkozunk. Érdekes adatot mentett meg nekünk Galeotto a feledéstől, midőn néhány szóval a magyarok bőjtölését érinti.<sup>2</sup>

Galeotto tudósítása szerint, hazánkban a bőjt, különösen a pénteki, rendkívül szigorú volt, olyannyira szigorú, hogy nemcsak a húsételtől tartózkodtak, de tartózkodtak még a sajt, tej és tojás élvezetétől is, hanem halakkal táplálkoztak, mert Magyarországon ez időben igen sok volt a hal.<sup>3</sup>

A bőjtnek illetően betartása erős vallásos életről tesz tanúságot, mert az anyagi élvezetről való lemondás mindig a legnehezebb küzdelmek árán valósítható meg. Szent László még szigorúan bünteti azokat, a kik bőjtj napon húsételt esznek.<sup>4</sup> Kálmán már enyhítheti a büntetést.<sup>5</sup> Mátyás már ilyenmő büntetést sem

<sup>1</sup> De dictis XXIX.

<sup>2</sup> De dictis VI.

<sup>3</sup> U. o.

<sup>4</sup> S. Ladisl. reg. decret. I. art. 32.

<sup>5</sup> Decret. Col. reg. art. 71.

szabott, mert az ő korában már megszorítás nélkül lemondanak bőjti napon még a sajt, tej és tojás élvezetéről is.

Ez a különben oly csekélynek látszó tény mutatja legvilágosabban a keresztény magyar nép vallás-erkölcsi fokozatos fejlődését és öntudatos haladását.

Az általános keresztény művelődés hatása mutatkozik nálunk a gyászolásnál is.<sup>1</sup>

Egyáltalában a kereszténység gyászjele a fekete szín; ép oly ismertető gyászjel ez, mint a rómaiaknál a cyprus-ág, az indusoknál a fehér, a chinaiaknál a sárga szín.

Nálunk is a fekete színt használták a gyász külső jelzésére, de e mellett divatos volt még a szakálleresztés is. Galeotto ezt a becses adatot azon alkalommal tárta elénk, midőn Mátyás egy tettető gyászolót alaposan megpirongat.<sup>2</sup>

A keresztény kultussal szorosan összefügg a művészetek fejlődése és művelése.

Az egyház adja többnyire az anyagot a művészeteknek, sőt sajnos tény, hogy nálunk ez időben a királyon kívül többnyire csak egyházi férfiak adtak a művészeknek munkát.

Budán és Visegrádon kívül tehát az egyházi metropolisokban kell virágzó művészeti életet keresnünk.

A budai királyi palota építkezését, a melyről Bonfini<sup>3</sup> oly elragadó képet nyújt, Galeotto még egy szóval sem érinti, épen csak azt említi, hogy Buda jelenleg a király székhelye.<sup>4</sup>

Visegrádról többet tárt feljegyzésre méltónak.<sup>5</sup> Szintén királyi székhelynek tünteti fel, noha Nagy Lajos óta már csak a király Gödöllője, ha szabad e kifejezéssel élnünk.

Jól értesült Galeotto, hogy régi királyaink építtették a fényes visegrádi palotát, melyet Mátyás teljesen renováltatott és átalakíttatott. Mindenki csodálja a nagyszerű építkezést, hol a pazar dísz és pompa magában egyesíti a legnagyobb kényelmet és legczélszerűbb beosztást.

Az építészet remeke, mely becsületére válik jártas, kitünő építőmestereinek, festőinek és iparosainak.<sup>6</sup>

A király a visegrádi palota építésére igazán „örült pazarlással“

<sup>1</sup> De dictis VIII.

<sup>2</sup> De dictis VIII.

<sup>3</sup> Bonfini i. m. IV. lib VII. 495 l.

<sup>4</sup> De dictis XIII

<sup>5</sup> De dictis IV.

<sup>6</sup> De dictis IV.

— insano sumptu<sup>1</sup> — költezhetett, a mi annyival inkább is hihető, a mennyiben Bonfini mellett nemcsak Galeotto áll egymagában, ki a palota nagyszerűségét hirdeti, hanem Castelli püspök Visegrádot egyenesen „földi paradicsomnak“<sup>2</sup> nevezi. Oláh Miklós primás a visegrádi palota rajzolásánál tündérvilágot varázolt szemünk elé és kiválóan hangsúlyozta, hogy Párisban sem látott oly csodás szépségű termeket, mint Visegrádon.<sup>3</sup>

Vitéz szelleméhez méltó volt esztergomi palotája — vára — az egykori királyi lakhely.<sup>4</sup> A várban templom is áll, homlokzata és padozata porfirköből készült, a mi a szemlélőre már messziről is gyönyörködtető benyomást tesz. A templom pedig telestele arany és ezüst edényekkel és dúsgazdag papi öltönyökkel.<sup>5</sup>

Galeottonak az esztergomi palotára vonatkozó adatait még kiegészíthetjük Bonfini élénkebb leírásával, hogy aztán természetű képet nyerhessünk e jeles főpapunk hajlékáról.

A várban először is nagyszerű ebédlőt emeltetett, melybe márványoszlopos csarnok vezetett; az ebédlő boltozatán meg sybillaszerű jóslatok voltak szemlélhetők; az oldalfalakat Magyarország királyainak a képei ékesítették.

Torony is ékesíti a palotát, különféle látványos termekkel. Vitéz e termekben tartózkodott legszívesebben, mivel kellemes kilátás nyílik úgy a Dunára, valamint a kertekre s mert szerfelett alkalmas volt e hely csendes philosophálásra.<sup>6</sup>

Hasonló áldozatkészséggel restauráltatta Báthori Miklós a váci egyházat s nem sajnált költséget, hogy jeles építőmestereket és művészeket hívjon be Olaszországból hazánkba.<sup>7</sup>

Nagyszerű alkotást látunk Budán is, hol kőlépcső vezetett a Dunához; egy bámulatra méltó mestermű, óriási munka, óriási költséggel.<sup>8</sup>

Mindez összesen csekélység, a mit Galeotto a Mátyás korabeli

<sup>1</sup> Bonf. i. m. lib. VII. 4. l.

<sup>2</sup> Csánki: Mátyás király udvara. (Századok 1883, 778. 1) és Katona: Hist. Crit. IX. 552. l. Ex Visegrado, paradiso terrestri.

<sup>3</sup> Oláh: Hungaria. (Bél M: Adparatus ad historiam Hungariae. 11—13 l.) In ipsa sola Lutetia Parisiorum, urbe eo loci, quem vulgus Aulam Parliamenti vocat, in qua ius dicitur, negotiumque tractatur regis, unicum vidi cameram in similitudinem harum, et Budensium aedium, tignis tabulisque inauratis, fabrefactum (13. l.)

<sup>4</sup> De dictis XXX.

<sup>5</sup> De dictis XXX.

<sup>6</sup> Bonfini i. m. IV. libr. III. 445.

<sup>7</sup> De dictis XXXI.

<sup>8</sup> U. o.

építkezésről nyújt, de legalább mégis annyi, hogy képesek vagyunk magunknak fogalmat szerezni a magyar nép szellemi törekvéseiről, műveltségi viszonyairól s az építészet terén mutatkozó fejlődésről.

S noha Galeotto nem említi, tény, hogy a Mátyás korabeli építkezésen már mindenütt a renaissance ízlés mutatkozott.<sup>1</sup>

A képírásról és szobrászatról meg épenséggel hallgat Galeotto, s ha nem volnának egyéb forrásaink,<sup>2</sup> azt kellene hinnünk, hogy a magyar renaissance művészet e téren meddő maradt.

A kultushoz tartozik még a zene és az ének. Egyébiránt egyházi zenéről és egyházi énekről Galeotto nem tudósít bennünket, de hogy hallgatása daczára kiváló egyházi zenénk lehetett és volt, tanúsítja a pápai követ jelentése Budáról: *habet cantorem capelam, quae nullum praestantiorum vidi.*<sup>3</sup>

Az orgona pedig már nagyon el volt terjedve az országban, így megemlékszik Oláh Miklós is a híres visegrádi orgonáról.<sup>4</sup> Egy fenmaradt oklevélben<sup>5</sup> pedig Beatrix kéri a ferrarai herceget, hogy fogadja fel János Mártont, Zsigmond austriai főherceg zenekarából, orgonamesternek, mert az övé, Dániel, elhalt.

Művészi és fülbemászó zenét lehetett hallani, a pfalci követ jelentése szerint, Beatrix menyegzője alkalmával is.<sup>6</sup>

De nemcsak az egyházi, hanem a világi zene is meglehetősen virágzott Mátyás korában. Maga Galeotto mondja, hogy királyi lakomán gyakran megfordulnak a zenészek, cziterások és hárfások, kik a hősök tetteit hazai nyelven lant kíséretében éneklék.<sup>7</sup>

A királyi udvaron kívül egyéb maecenásoknál szerepeltek az igriczek vagy lantosok. Határozott adatunk van, hogy a nagylelkű Báthori udvarán is énekeltek lant kíséretében dalokat.<sup>8</sup>

Trombitásokkal is találkozunk, a kik rászorultak a király újévi ajándékaira.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Myskovszky Victor: A renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk építészeti műemlékeire (Ért a tört. tud. köréből 1881., 23. 1.)

<sup>2</sup> Bonfini i. m. lib III 445. 1.; Toldy: *Analecta Monumentorum Hungaricorum literariorum, maximum inedita.* I. k.

<sup>3</sup> Csánki i. m. (Századok 1883., 570. 1. Katona: *Historia Crit.* IX. 513. 1.)

<sup>4</sup> Oláh: *Hungaria.* (Bél: *Adparatus* 12. 1. IV. §.)

<sup>5</sup> *Monumenta Hung. Hist.* IV. oszt. IV. k. 400. 1.

<sup>6</sup> *Regis Hungariae Matthiae nuptiae et coronatio reginae.* (Schwandtner: *Script. rer. Hung.* I. k. 521. 1.)

<sup>7</sup> *Sunt enim ibi musici et citharoedi, qui fortium gesta in lingua patria, ad mensam in lyra decantant.* (De dictis XVII.)

<sup>8</sup> De dictis XXXI.

<sup>9</sup> De dictis XXIV.



Eleinte meglehetősen nemzeti elem uralkodhatott a zenében is. de Beatrix befolyása itt is csakhamar észrevehető. Olaszországból fogad fel énekeseket,<sup>1</sup> de még Franciaországból és Németországból is.<sup>2</sup> Olaszországból hívatta be a hárfásokat, egyebek közt a híres Todisco Simonello nevű cziteramestert<sup>3</sup> is s ez által útját állotta a nemzeti zene fejlődésének.

A zene létrehozta a tánczot. Galeotto itt se áruhá el egy szóval sem, hogy ép ez időben kapták fel a keringőt — (Germanica Pyrrichia).

A keringő a legérzékibb táncz, tehát a renaissancének tagadhatatlan gyermeke. Bonfini<sup>4</sup> valamint a pfalzi gróf<sup>5</sup> értesít minket, hogy a keringőt legszívesebben Beatrix járta és ez logikai természetesség is, mert ő volt hazánkban a legérzékibb nő, a kiről Heltai gazságosan jegyezte fel,<sup>6</sup> „hogy a felesége hordaná őtet (Mátyást) minden encen-bencekre és testi gyönyörűségekre“.

---

## Tudomány és irodalom.

Olaszországban Dante és Mussato törték meg a renaissance útját.<sup>7</sup> Felfogták az ókori termékek becsét és bele is hatoltak némileg az ókor szellemébe, de révhez még nem juthattak, mert nem ismerték a római szellem eredetiségét, nem hatotta át őket a lelkesedést keltő görög génus, mely csak Petrarcában találta fel igazi ihletett mesterét.<sup>8</sup>

Ez volt a mi renaissanceunknak is legfőbb fogyatkozása, hibája.

A humanista tudósokat nálunk csak értékezikkelnek tekintették, a kikre a király csak haszontalanul költi a pénzt, hogy

<sup>1</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. III. k. 228. 1

<sup>2</sup> Bonfini i. m. lib. VII. 494. 1.

<sup>3</sup> Mon. Hung. Hist. IV. o. III. k. 207. 1.

<sup>4</sup> Bonfini i. m. lib. V. 475. 1.

<sup>5</sup> i. m. (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. k. 525. 1.)

<sup>6</sup> Heltai Gáspár: Magy. krón. (Toldy: Újabb nemzeti könyvtár 500. 1.).

<sup>7</sup> Voigt: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. 1881. Berlin I. 16. 1. és vesd össze Geiger: Renaissance und Humanismus. 1882. 7—9. s. 11—22. 1.

<sup>8</sup> V. ö. Voigt i. m. II. 21. 1.

udvarának fényét és személyi nagyságát emelje.<sup>1</sup> Ez volt a magyar előkelőség szemében a tudós, litterarus humanisták feladata és hivatása és így nem is jogtalan Heltai kemény megrovása, hogy „barbár sőt bárdolatlan paraszt a magyar, semmi másra nem hivatva, mint vitézség mutatására”.<sup>2</sup>

De humanista tudósaink is hibásak abban, hogy a magyar előkelők szíve nem rokonszenvezhetett a humanista renaissance mozgalommal. Tudósaink az ókori világ nagyszerűsége és magasztossága által annyira elvakultak, hogy a tényleges körülményekkel nem számolva, az egész társadalmi berendezést egyszerre felforgatták s a régi ideális állapot visszaállítását célozták.

Lehetetlen, hogy a hirtelen támadt új világnézet megvalósítása egészséges józan fejlődést nemzett volna, lehetetlen, hogy akkor öntudatos tudomány-irodalmi élvezet kínálkozott volna mindenki számára. A humanisták csak fejedelmüknek és önmaguknak éltek, innét az a visszás ellentét tanulmányuk és reális életük közt. Maguknak munkálkodtak, maguk közt megindult a levelezés és e levelek nem magánügyekről szóló iratok, hanem valóságos irodalmi termékek, melyek a kor leghívebb irodalmi, erkölcsi és társadalmi tükröi gyanánt tekinthetők.

A tudományos világ ebbeli érintkezésének rendkívül nagy művelődéstörténeti fontosságot kell tulajdonítanunk, mert az állandó érintkezés egyenesen kizárta a tudománynak csigaléppésszel való fejlődését. A kölcsönös munkálkodás első jelensége ez, hol már figyelembe veszik a más által elért eredményt is és alapul használták magasabb fejlődési fokozat elnyerhetéséhez, a mi éppen a tudomány haladásának biztosítéka. A kölcsönös levelezés egyszersmind eszköz a stylus fejlesztésére, a mi a humanista első feladatát képezte, hogy segítségével behatolhasson a classica szellembe és hogy e légkörben aztán szárnypróbálgatásokat is tehessen. A gondolatot szépen és tisztán kell kifejezni, de úgy, hogy e mellett a köznapiastól, a közönségestől teljesen elüssön és a classicismus bélyegét magán viselje. Cicero e tekintetben a mértékadó.<sup>3</sup>

Latinul leveleznek a mi humanistáink is, latinul levelez maga Mátyás és Beatrix is.

Mátyás már korán elsajátította a latin nyelvet, mert már atyja, Hunyadi János, a ki még nem tudott latinul, tolmácsnak használta a pápai követvel való tárgyalásnál.<sup>4</sup> Megbízható tolmács

<sup>1</sup> Heltai i. m. 67. l.

<sup>2</sup> Heltai i. m. 67. l.

<sup>3</sup> V. ö. Voigt i. m. II. k. 419—420. l.

<sup>4</sup> De dictis XIII.

lehetett, kitűnik már abból is, hogy ily fontos ügyekben is betölt-heti szerepét, a mit Galeotto is hangsúlyozandónak talált. Olykor ugyan itt-ott megbotlott Mátyás nyelve a grammatikai szabályokban, így elhibázta egy ízben „ordo“ szónak a nemét is, de rögtön észre-vette a hibát és azonnal ki is javította.<sup>1</sup>

A latin nyelvben való alapos készültségét és jártasságát Ga-leotto művének későbbi folyamán is újra kiemeli, midőn a latin nyelvnek diplomaciai voltát és jelentőségét érintette.<sup>2</sup>

Tudósítása szerint a latin nyelvet legtöbbször csak diplo-maciai nyelv gyanánt használták pl. a németek, csehek, lengyelek, tisztán de ákul egyedül Magyarország írt.<sup>3</sup>

Miután Galeotto Mátyás latin tudományát több helyen is ki-emelte, szükségesnek tartjuk mindjárt most hangsúlyozni, hogy Galeotto e tekintetben nagyon is túlzott, mert a „Mátyástól származó politikai irományok és levelek — mondja Fraknoi<sup>4</sup> — a classicai nyelvtől eltérő, egyszerű, természetes, gyakran pongyola irányukkal tűnnek fel. De Róma és Hellas szelleme, mely az ő egész lényét áthatotta, inkább világnézetében és tetteiben, mint irataiban és beszédeiben érvényesült“.

De nemcsak Mátyás, hanem Beatrix is, a ki művelt, tudományo-san képzett,<sup>5</sup> szintén jártas a latin nyelvben, hisz ekkor az nem csodadolog, hogy nő is classicus nyelven beszél és ír. Beatrix szépen fejlesztette stílusát, kitűnik ez egy tőle fenmaradt, különben szintén művelődéstörténeti adatot tartalmazó levélből.<sup>6</sup>

Hazánkban a legclassicusabban, igazi cicerói tollal írt Vitéz János érsek. Mint kancellár oly mesterien stilizált leveleket szer-kesztett, melyek bármely európai humanista mellett megállják helyüket. De mint szónok is oly remek beszédeket készített, melyek mind szellem, mind stílus tekintetében egyenesen versenyeznek Ci-cero beszédeivel. A legnagyobbyszerű beszédét<sup>7</sup> 1455 márczius 23-án a bécsújhelyi congressuson tartotta, melyről maga Aeneas Sylvius, a nagy humanista, elragadtatással szól.<sup>8</sup>

Nemcsak az írott szó, de az élő szó is művészi akart lenni.

<sup>1</sup> De dictis IV.

<sup>2</sup> De dictis XXVII.

<sup>3</sup> U. o.

<sup>4</sup> Fraknoi V.: Mátyás király mint levélíró (Mátyás levelei. Külügyi osztály II. k. XIV. l. Budapest 1895.)

<sup>5</sup> De dictis III.

<sup>6</sup> Aschbach: Geschichte der Wiener Universität II. k. 10. l.

<sup>7</sup> Joannis Vitéz de Zredna episcopi Varadiensis in Hung. orationes ex. Fraknoi. 8. l.

<sup>8</sup> Fraknoi megjegyzése ugyanott.

A királyi szavak gyakran, szépen kikerekített mondatokban, egész oratio-jelleget öltöttek.<sup>1</sup> Galeottónak Mátyás király szájába adott classicus beszédei — ha nem is tekinthetjük eredetieknek — mégis bizonyosságot tesznek arról, hogy a humanista törekvések még e téren is érvényesültek hazánkban. Ezen nagyszerű, rendesen a nyilvánosság előtt tartott, classicai citatumokkal kiczifrázott beszédek egyszersmind a királyi fény emeléséhez is hozzájárultak, melynek kifejtésében Mátyás folyton az elsők közt állott. Ünnepek alkalmával a fejedelmi udvarnál rendesen az udvari humanisták tartották kötelességüknek az ünnepély fényét egy szépen fogalmazott Ciceroniánával vagy egyéb elmés megjegyzésekkel emelni, a mint ezt újév napján Galeottónál is látjuk.<sup>2</sup>

A stílus fejlesztő törekvés megteremtette egyszersmind a helyesírás kérdését is, mely nagy hullámokat vetett a humanisták körében. A kéziratok lemásolásában az eddigi tetszés szerinti helyesírás sok vitára adott okot, mert eddig a helyesírást nagyon is mellékesnek tekintették.<sup>3</sup>

Az általános helyesírási mozgalomban Mátyás is különös gondot fordított írására és így természetesen a helyesírásra is. Leveleit a legnagyobb gonddal sajátkezűleg írta s kezevonásai szépek, új és avult betűk közt ingadoznak.<sup>4</sup>

Galeotto szavai itt is teljesen hitelre érdemesek. Nézzük csak meg az eredeti, avagy a Teleki által kiadott oklevelek facsimileit, látni fogjuk, hogy Mátyás neve tisztán s szépen olvasható.<sup>5</sup>

A latin nyelv mellett felkarolta Mátyás a szláv nyelvet is. Tökéletesen jártas e nyelvekben,<sup>6</sup> mit legjobban bizonyít az a tény, hogy midőn egy lengyel követ egy ízben udvarában járt, nehogy az egész társaság megtudja, mi ügyben jött, szlávul adja elő küldetését.

Galeotto tanúsága szerint Mátyás az egyedüli, ki e nagy gyülekezetben megérti a követet és nyomban latinul felelt is neki.<sup>6</sup>

Szláv nyelvismerete folytán, mondja Galeotto, megértette a cseh, lengyel, rutén, dalmát, kun, rác, brenx, roxolán nyelveket. A németet még rabsága idején tanulta meg.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> V. ö. Voigt i. m. II. k. 441—442. 1.

<sup>2</sup> De dictis XXIV.

<sup>3</sup> V. ö. Voigt i. m. II. k. 378—380. 1.

<sup>4</sup> De dictis XXVIII.

<sup>5</sup> Teleki: Hunyadiak kora XI. k., a 63., 92., 416., 543. s 545. l. levő oklevelek facsimiliei.

<sup>6</sup> De dictis XXVIII.

<sup>7</sup> De dictis XXVII.

Galeotto abbeli meggyőződését, hogy Mátyás szláv nyelv- ismerete folytán értett a kun nyelvhez, ugyan semmi egyébnek, mint philologiai tájékozatlanságának kell betudnunk. De hálásak lehetünk Galeottonak, hogy felemlítette, hogy a kun nyelv Mátyás korában még elűtött a magyartól és még nem olvadt vele egybe.

Méltán kérdezhetjük, látva, hogy Mátyás magáévá tette a közmondás igazságát: „a hány nyelv, annyi ember“, miért nem tette nyelvünket diplomacziái nyelvvé, miért nem tette udvarában is a társalgás kötelező nyelvévé?

E súlyos vád ellen mentségül szolgál egyfelől Mátyás humanista volta, ki a renaissance universalis egység fentartása céljából a latin nyelvet karolta fel. De másfelől meg közreműködött a nemzeti nyelv mellőzésére magának a nyelvnek fejletlen és ki- forratlan volta is.

Hozzájárult még a magyar írás nehézsége és határozatlan- sága. Galeottonak, kit épen a magyar philologia terén sem tart- hatunk szakértőnek, mégis mint idegennek rögtön szemébe ötlük a pontozás nagy változatossága és a hangsúly lényeges értelemadása.<sup>1</sup>

E körülmények közt nem csodálkozik Galeotto, hogy a magyar nyelven való írás nem csekélység, se gyerekjáték, hanem annyival inkább is bonyolódottabb, a mennyivel a latin betűkkel való írás sokszor még vissza sem adhatja a valódi kiejtést és ennélfogva a kellő értelmet se.<sup>2</sup>

A latinban csak egy u, egy a, egy e betű létezik, a ma- gyarban nemcsak a hosszú és rövid, hanem a nyílt és zárt hang- zók is nagy értelmi fontosságot és változatosságot kölcsönöznek a szónak. Más jelentésű az „örül“ és az „örül“, valamint az „öröl“, más a nyíltabb kiejtésű „vár“ (castrum) és a zártabb „vár“, más a „vér“ és a „ver“, a „hal“ és „hál“.

Nyelvünket egyébiránt is igen szegénynek találta, mely nem fejezheti ki az ország neveit egy szóval, mint a latin, hanem fűg- geléskül mindig feltűnik az „ország“ szó, teszem például: Magyar- ország, Német ország, Olasz ország stb.<sup>3</sup>

Különösen szegénynek találta a magyar nyelv szókészletét s határozott hangon konstataulta, hogy a nyelv szókészletét már egy sereg latin és tót szóval bővítették.<sup>4</sup>

Galeotto, bár itt-ott némileg igaza is van, e téren is philo-

<sup>1</sup> De dictis XXVIII.

<sup>2</sup> U. o.

<sup>3</sup> De dictis XXVIII.

<sup>4</sup> U. o.

logiai, ethymologiai járatlanságát és tájékozatlanságát árulta el. Mutatja ezt már az az egyetlen tény, hogy a „mit keres“ kifejezést a latin „quid quaeris“-ből származtatta.<sup>1</sup>

Más helyen<sup>2</sup> már egészen ügyesen és helyesen jellemezte a magyar nyelv tényleges sajátosságát, hogy nemesek és parasztok egészen egyformán beszélnek ugyanazon szórenddel, ugyanazon szókészlettel, ugyanazon kiejtéssel és hangsúlylyal. Csudálkozását fejezte ki Galeotto ezen a jelenségen, a melylyel szívesen találkozott volna szülőföldjén is, hol az ő idejében annyiféle és oly elütő volt a tájszólás, hogy még az előkelők is nagy nehezen érthették meg egymást.<sup>3</sup>

Hazánkban ennek az egyforma kiejtésű beszédnek természetes következménye, hogy mindenki megérti egymást, hogy paraszt és polgár, közép- és főrangú úr egyaránt gyönyörködhetnek a magyar nyelven szerzett költeményekben.<sup>4</sup>

Magyar nyelven szerzett dalokban gyönyörködött a király is. Feszült figyelemmel hallgatta Mátyás az énekeket, melyeket lant kíséretében udvarában lakoma alkalmával előadtak, mert még nem vészett ki a zenészek és hárfások nemzedéke, kik a hősök tetteit hazai nyelven lanttal kísérve énekelték: „Sunt enim ibi musici et citharoedi, qui fortium gesta, in lingua patria, ad mensam in lyra decantat.“<sup>5</sup>

Az énekek tárgya pedig rendesen valami jeles tett volt. Ilyenmű anyagban nem is volt hiány, mert hazánk elütő nyelvű népek közt terülvén el, fontos nemzeti feladattal bír.<sup>6</sup> Tény is, hogy a nemzeti dolgokhoz kapcsolódó történelmi költészet nem halt ki, — Zách, Kont, Toldi — a kenyérmezei diadal emlékéiről,<sup>7</sup> a Hunyadiak eredetéről folyton regélt a nép.

De nemcsak a királynak, főpapoknak,<sup>8</sup> főuraknak, de még a népnek is megvan a maga énekmondója. Az általános irodalomhoz hiányzik a közönség, csak ily igriczek és lantosok tűntek fel a renaissance korszakban, kik csakhamar szerelmi dalokat is faragtak és énekelték, sokszor erkölcstelen vonatkozással. Mivel az érzéki irány képviselőivé lettek, üldözni kezdte őket az egyház

<sup>1</sup> U. o.

<sup>2</sup> De dictis XVII.

<sup>3</sup> De dictis XVII.

<sup>4</sup> U. o.

<sup>5</sup> De dictis XVII.

<sup>6</sup> U. o.

<sup>7</sup> Bonfini t. m. lib. VI. 482. l.

<sup>8</sup> De dictis XXXI.

is. Egy az egyetemi könyvtárban lévő XV. századbéli egyházi beszéd<sup>1</sup> nem tüntette fel a hegedősöket a legszebb színben.

Az írók is gyalázták századokon át, így elítélte Sylvester János,<sup>2</sup> elítélte Pázmány Péter, midőn így szól róluk: „Undok virágénekeket irkálnak, melyeket mint gyermekek s mind Leán-asszonyok kardéra tudnak és csaknem minden házak ezekkel zengedeznek.“<sup>3</sup>

A szerelem mellett a főtárgy mégis csak a történelmi anyag<sup>4</sup> A törökkel való harczokat vették az igriczek és lantosok ajkaikra.<sup>5</sup> Ezekkel érték el a legnagyobb hatást, mert ezekben volt kultur-historiai eszme, hisz eszébe juttatták a nemzetnek, hogy élnie kell, mert ő vállalta el a „propugnator Christianismi“ feladatát.

„Szabács viadala“ is ily irányú szellemi termék, hasonlóképen a Zrínyi Miklós által fentartott töredék,<sup>6</sup> hogy 1463. jaiczai győzelem után „még a kis leánzók is közénekkel éneklik vala akkor Muhamet császárról:

„Mikor magyar király zászlóját látá,  
Jó lovának száját futni bocsátá.“<sup>7</sup>

Az olmücsi congressus alkalmával is ez a tendentiosus irány mutatkozott Gergely német nyelven előadott versén.

Ügyes előadással, kellő taglejtéssel hirdette, hogy a pogány török ellen harczolni kell s e keresztes hadjáratnak egyedüli vezére csak Mátyás király lehet, kit szerfelett magasztalt és dicsőített.<sup>8</sup> Mátyás ezt a nagyfokú hízelt hangot nem tűrte, hanem anyagi jutalom helyett erkölcsi leczkével illette Gergelyt és — helyesen jegyzi meg Szilády — ez által megóvta a nemzeti költészetet a hízelt elaljasodásától és elsatnyulástól egyaránt.

De az énekesek nemcsak magyar tárgyú verseket danoltak, hanem szellemi életünk már oly fejlődött, hogy idegen földön gyökeredző idegen tárgyú költemények is eljutottak hozzánk. A Rolandról szóló dalokat és efféle — ad huiusmodi carmina — költeményeket Mátyás mint gyermek oly feszült figyelemmel és odaadással hallgatta, hogy elfelejtett maga mellett mindent, megfeled-

<sup>1</sup> Utrum corpus Christi debet dari histrionibus az saposoknak: respondetur quod non, quia nec divinae maiestati, nec ecclesiasticae disciplinae competit, quod eis corpus Christi daretur. (Egyetemi könyvtár 97. sz. lat. cod. 235. 1)

<sup>2</sup> Az általa fordított új testamentum előszavában.

<sup>3</sup> Pázmány P.: Préd. Vizker. 1. beszéd.

<sup>4</sup> De dictis XXVII.

<sup>5</sup> De dictis XVII.

<sup>6</sup> Szilády Áron: Költészetünk I. Mátyás idejében. (Akad. értekezés 1877.)

<sup>7</sup> U. o.

<sup>8</sup> De dictis XXIII.

kezett az evésről és alvásról. A hősök dicsőségének, gloirejának és vitézségének az említése mozdulatra indítja kezét, lábát, bizony-ságul, hogy egész teste, egész lelke a mult emlékein időz, a mult emlékeinél él.<sup>1</sup>

Nemzeti költészetünk létezéséről és virágzásáról világos képet nyújtott nekünk Galeotto elszórt adataival és megczáfolja egyszersmind a Mátyás ellen felhozott vádat, hogy a nemzeti nyelvvel mit sem törődött. Ellenkezőleg maga is szívesen hallgatta a nemzeti nyelven írott verseket, sőt a renaissance izlésű Mátyás gyönyörködni is tudott bennök. Galeotto elszórt adatai mellett egyéb oklevelek is támogatják e jogos feltevést, hogy Mátyás mégis megmaradt magyarnak. Mátyás magyar voltának hatása alatt megírta egyebek közt Beatrix Eleonorának, hogy Hippolitnak meg kell magyarul tanulnia;<sup>2</sup> máskor meg arra inti Beatrix Eleonorát, hogy Ferdinánd herczeggel ne jöjjön nagy olasz kíséret, mert magyar szokások szerint magyar kísérettel kell élnie.<sup>3</sup>

Magyarul tudott maga Beatrix is, mert midőn bergamói Fülöp felajánlotta neki a „De plurimis claris scelerisque mulieribus“ cz. művét, megérti a hozzá intézett magyar szót és válaszolni is tud rá magyarul.<sup>4</sup> Ez annyiival valószínűbb, mert Galeotto tudósítása szerint Beatrixnek magyar udvarhölgyei is voltak és az ezekkel való érintkezés és társalgás révén csakhamar elsajátíthatta a magyar nyelvet.

Nemcsak a Horvát-István-féle túlzások, hanem komoly tények<sup>5</sup> is bizonyítják tehát, hogy volt magyar nemzeti költészetünk, nemzeti műveltségünk és nemzeti zománczú udvarunk:

(Horvát István szerint<sup>6</sup> t. i. Mátyás már azért is a nemzeti nyelv mentorja volt, mert kimulásakor a „haj“ — jaj — magyar szó volt az utolsó felkiáltása.)

A jövő nemzeti művelődés legjobb biztosítékának látszott a budai könyvtár, a világhírű Corvina. Fájdalom, hogy Galeotto a Corvinát ép csak érintette,<sup>7</sup> pedig ennek Mátyás összes kulturalkotásai

<sup>1</sup> De dictis XII.

<sup>2</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. III. k. 152. 1

<sup>3</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. III. k. 427. 1.

<sup>4</sup> Csánki i. m. 581. 1.

<sup>5</sup> Lásd Csontos Jánostól kiadott: Diomedes Karafa: „De institutione vivendi“ cz. művét. (Magy. Könyv-Szemle 1890. 83. 1.)

<sup>6</sup> Horvát István: Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történetéből. Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás hires nagy királyoknak védelmeztetése a magyar nyelv ügyében. 38. 1.

<sup>7</sup> De dictis XXIV.



közt legnevezetesebb hivatása, legfontosabb művelődési szerepe volt. Nem hiába keletkezett egész irodalom róla,<sup>1</sup> melyben a legérdekesebb kérdéseknek egész sorát vetették fel. Elfogadható-e a könyvekre évenként költött összeg óriási volta,<sup>2</sup> s mennyi a könyvek száma, miféle könyvek lehettek a könyvtárban? Ilyen és hasonló kérdéseket a magyar tudomány alapos, kritikai tanulmányokkal vitatott meg.

Mátyás minden erejét és tehetségét a könyvtár gyarapítására és szépítésére fordította. Hogy mily lelkesedéssel és odaadással karolta fel a könyvirókat, eléggé mutatja Galeotto újévi megjutalmazásánál tett nyilatkozata, hogy a síposokat, trombitásokat, vargákat és hasonló foglalkozásúakat hazai szokásból, őt pedig, a „De homine” és „De incognitis vulgo” szerzőjét, belső meggyőződésből ajándékozta meg.<sup>3</sup> Más könyvtárakról azonban Galeotto keveset említ fel s Vitéz János könyvtáráról is csak annyit, hogy Mátyás egy ízben e könyvtárból egy munkát hozatott elő — midőn Gatussal vitakozott Esztergomban — állításainak bizonyítására.<sup>4</sup>

Homályosan vagy meg sem érinti a többi renaissance hajlamú főpapoknak a könyvtárát, mint Janus Pannoniusét, Báthori Miklósét<sup>5</sup> avagy Dóczi Orbánét.<sup>6</sup>

Még feltűnőbb és szinte megfoghatatlan a Mátyás által felállított pozsonyi egyetemnek és budai theologiai főiskolának teljes mellőzése.<sup>7</sup> Létezésüket teljesen elhallgatja, daczára, hogy az egyetem a hazának elsőrangú művelődési tényezője.

Az Istropolitanának és a budai főiskolának művelődési hatása mutatkozott már az országban. Mutatkozott első sorban a királyi udvarban, és ezt kiolvashatjuk Galeotto művéből is. Astrologusok, theologusok, bölcsezszekek, orvosok és más tudós férfiak gyakran megfordulnak Mátyás udvarában, sokan önszántukból, sokan hívásnak engedve.<sup>8</sup> Hatalmas lökéssel mozdítják elő a fejlődő egyetemi életet.

<sup>1</sup> A Corvina irodalomban Ábel, Ipolyi, Mátray, Csontos, Pohori Thewrewk Emil mellett különösen nagy érdemeket szerzett magának Fraknói a „Magyar Könyv-Szemle” cz. folyóirat megindítása által.

<sup>2</sup> Heltai szerint 33,000 aranyforintot költött volna rá évente. (Toldy: Újabb Nemz. könyvtár 70. 1.)

<sup>3</sup> De dictis XXIV.

<sup>4</sup> De dictis XXX.

<sup>5</sup> De dictis XXXI.

<sup>6</sup> De dictis XXXII.

<sup>7</sup> Békefi Remig dr.: Egyetemi előadásai.

<sup>8</sup> De dictis X.

Az astrologiának külön tanszéket állítanak az egyetemeken, sőt a nagyobb udvarok is tartanak astrologusokat.<sup>1</sup>

Mátyás, ki Galeotto szerint maga is értett a csillagjósláshoz,<sup>2</sup> fiatal korában még bizonyos korlátot tartott, később utolsó éveiben azonban vakul hitt a csillagjóslatok szent igazságában és minden csekélységnél a csillagok állását vette figyelembe.

Bonfini említi,<sup>3</sup> hogy mielőtt Mátyás Bécs-Ujhely ostromlására elindult, kikérte a matematikusok és astrologusok véleményeit a hadjárat sikeres vagy sikertelen kimenetele fölött. A csillagokban való feltétlen hit ekkor Európa-szerte divat, mutatja az, hogy III. Frigyes császár is hit a jóslásban. Azért nem akar békére lépni Mátyással, mert azt jósták róla, hogy abban az évben meghal.<sup>4</sup>

Az astrologusok virágzásuknak delelőpontján állottak és helyesen jegyezte meg egy kortárs: „Mily boldogok az astrologusok, kiknek hisznek, ha száz hazugság közt egy igazságot mondanak, míg mások, ha száz igazság közt egy hazugság van, minden hite-  
lükét elvesztik“.<sup>5</sup>

Az astrologia egyedüli becse, hogy a tudományos csillagászat, az astronomia felkarolását eredményezte.

Regiomontanust (*Tabulae Directiorum*), korának legelső csillagászát, ki már száz évvel Gallilei előtt hirdette „a mégis mozog a föld“ elmeletet, Mátyás udvarában találjuk.

Melegen érdeklődött a tudományos csillagászat iránt Vitéz János is,<sup>6</sup> ki szoros összeköttetésbe lépett Peuerbach Györggyel, Regiomontanus tanárával.

Vitéz a legnagyobb érdeklődéssel várta Peuerbach csillagászati felfedezéseit, Peuerbach meg elkészítette és megküldte neki a „*Tabulae Varadienses*“-t.<sup>7</sup>

Az astrologiához hasonló tudomány volt a physiologia. Mig az astrologia a csillagok állásából, addig a physiologia az ember ábrázatából és egész külső testtartásából hozott jóslatszerű ítéleteket.

A physiologia rendkívül virágzott a renaissance idejében, láthatjuk már abból, hogy e kor valamennyi írója kivétel nélkül nagy gondot fordít az ember külsejének a leírására. Galeotto is e kor

<sup>1</sup> U. o.

<sup>2</sup> U. o. és XIII.

<sup>3</sup> Bonf. i. m. lib. VII. 500. l.

<sup>4</sup> Bonfini i. m. lib. VII. 508. l.

<sup>5</sup> Burckhard: *Die Cultur der Renaissance in Italien*. II. k. 327. l.

<sup>6</sup> *De dictis* XXX.

<sup>7</sup> Ábel: Adal. 176. és 177. l. *Prohemium in tabulas Varadienses ad reverendissimum Johannem episcopum Varadiensem.*

szellemi irányának a hatása alatt állott, midőn oly részletességgel közölte velünk Mátyás külső alakját, de más helyeken is meglátjuk a physiologia nevezetes szerepét. Galeotto Mátyás királynak „kitűnő physiologiai jártasságát“<sup>1</sup> be is mutatja nekünk,<sup>2</sup> midőn királyi lakoma alkalmával vitatkozás folyik egy nőről, ki mindenkivel űzte vad kéjeit.

Valaki a nő tiszta életét fiainak férjéhez való hasonlóságával mentegette, Mátyás physiologiai tudományával azonnal ellentmondott. Physiologiai alapon fejtegette, hogy a nő lelke előtt félelmében folyton férjének a képe lebegett és így rávésődött ez a kép a magzatra is, ennél fogva a nő fiainak férjéhez való hasonlósága csak bűnnek a jele.<sup>3</sup>

Más helyen<sup>4</sup> meg feltárja Mátyás sajátságos, szinte megdöbbentő physiologiai nézetét a korcsszülöttekre vonatkozólag. E szerint egy szerencsétlen sántában, púposban, süketben vagy egyéb testi fogyatkozással bíró emberben nem rejlik tiszta lélek, mert gonosz voltát már a természet megbélyegezte — *perfecta enim natura perfectos affert mores*. Kik csak az élet folyamán jutnak ily testi hibához, azokra a physiologia ezen szigorú tantétele nem alkalmazható, „mert a szörnycetg születik, de nem keletkezik“.<sup>5</sup>

Jót már azért se várhattak ily korcsszülöttektől, mert már a régiek is rossz jelnek tartották és kiengesztelésül áldozatot mutattak be az isteneknek.<sup>6</sup>

Valóban felháborít az a durva felfogás, mely még az újkorban is erősen tartotta magát. Gonosz, rossz jellemű ember bárki, ha testi hibával született! Egy barbár gondolat, a mely szégyenfoltot hagyott a magasröptű Mátyáson, lemoshatatlan gyalázatot ejtett a renaissancera.

A physiologia és az astrologia, a mellett, hogy az erkölcsös és vallásos életre sem volt jó hatással, az orvostudomány fejlődésének is gátat vetett. Többet adtak ekkor még egy csillagjós, mint egy orvos higgadt szavára. Igaz ugyan, hogy az orvosi tudomány a vérkeringés tantételének hirdetéséig csak közönséges kuruzslás, de annak daczára az orvos már nevezetes szerepet játszott e korban. Mátyás udvarában is találkoznak orvosokkal.

<sup>1</sup> De dictis XIII.

<sup>2</sup> De dictis II.

<sup>3</sup> De dictis II.

<sup>4</sup> De dictis XXII.

<sup>5</sup> De dictis XXII. *Monstra igitur nascuntur, non fiunt.*

<sup>6</sup> U. o.

Megtudjuk ezt egyéb híradások mellett Beatrix egyik leveléből,<sup>1</sup> melyben megköszönte Eleonorának a kért és küldött orvost és chirurgust.

De Galeotto sem hallgathatta el a maga orvostudományát, melyet Páduában szerzett. Tetszetősen magyarázza meg, hogy a magyarok, mivel izmosabbak és hevesebbek az olaszoknál, sokkal bővebben élnek sáfránnyal, olasz dióval, fahéjjal, borssal, gyömbér és másnemű fűszerekkel.<sup>2</sup>

Jogosan kárhoztatta Galeotto orvostan szempontból a fűtött szobákban való alvást. Tetszetős érveléssel fejtegette, hogy a fűtött szoba sűrű gőze felizgatja az emberi test érzékeit és a gőz ránehezedik az agyvelőre, a miből aztán okvetlen főfájás támad.<sup>3</sup>

Ebből láthatjuk legjobban, ha az orvostudomány a renaissance korszakában csak közönséges kuruzslás is, itt-ott mégis túlsúlyra vergődnek a természetes józan ész törvényei, melyeknek betartása ma is, az orvosi tudomány óriási haladása mellett, a legbiztosabb gyógyszer.

Látjuk tehát, hogy Mátyás udvarában igen élénk tudományos élet virágzott. Mátyás is részt vett a munkálkodásban, eleget tanult s ha túlsókat nem is olvasott,<sup>4</sup> iparkodott az olvasott anyagot igazán feldolgozni és lehetőleg minden oldalról megvilágítani, és ezen alaposság folytán könnyen ejt másokat zavarba.

Legszívesebben forgatta a hadírókat; ezeket alapossággal tanulmányozta, a mi különben katonai állásával függött össze.

Mátyás a magyar hadsereg újjászervezője, ki Galeotto szerint<sup>5</sup> felülemelkedik kora stratégiai nézetein.

Mátyás ugyanis helyeselte azon régi stratégiai elvet, a melyet akkor már csak könyvekben találhattak feljegyezve, hogy a hadvezér szálljon ki síkra, ő egyedül saját életének merész kockáztatásával döntse el a győzelmet vagy vereséget.

Az ő idejében a párviadal — certaminus — már lejárt a magát. Lejárt a személyes vitézkedés, hisz az újkorban vagyunk már, mikor azon gyakorlatilag indokolt nézet támadt a közléleken, hogy a vezér kimélendő, a vezér a tényleges harcban csak passzív tényező, nem pedig activ.

Mindezt Mátyás a classicus írók műveiből szívta fel lelkébe

<sup>1</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. III k. 297. és 303. l.

<sup>2</sup> De dictis XVI.

<sup>3</sup> De dictis XXX.

<sup>4</sup> De dictis XXX.

<sup>5</sup> De dictis IX.

Mátyás lelkülete pedig az idegen körhöz tartozott már szellemi nevelésénél fogva és így nem szabad nekünk ezt a munkálkodást, törekvést és ügyszeretetet, a mit a tudomány és irodalom művelésénél és ápolásánál tapasztalhatunk, tisztán utánzásnak, divatszerű üzérkedésnek tulajdonítanunk, hanem ezen általános fellendülési mozgalom a király lelki szükségletéből fakadt, magasröptű szellemének logikus, természetes következménye, a nemzet lelkétől azonban idegen maradt.

### Ipar és kereskedelem.

Az ipar és kereskedelem eltetője ma a város, még inkább a régebbi időkben, mikor a kereskedelem és ipar fejlesztése és emelkedése száz meg száz korlát közé volt szorítva, mert ezeknek fejlesztése mindig szabadságot és békét tételez fel, virágzása meg békét és közbiztonságot.<sup>1</sup> Hazánkban látjuk, hogy a városi jogokat nagyon bőven osztogatják királyaink.

Üdvösek is lehettek e kiváltságok, de egyedül még se voltak elegendők városi rend keletkezésére és létrehozására, mert hiányzott a béke, hiányzott a közbiztonság. Így a külső körülmények már cleve útját állották az ipar és kereskedelem kifejlődésének.

E tények már magokban is okát adják annak, hogy e fontos kulturális tényezők miért nem virágozhattak eléggé. Mátyás idejében iparosaink és kereskedőink még mindig idegenek, főleg németek.<sup>2</sup>

Bonfini is úgy jellemzi a magyarokat, mint a kik sem a tanulmányokkal, sem az iparral és művészettel, sem a kereskedelemmel nem sokat törődnek, hanem inkább hadakoznak.<sup>3</sup>

A magyar ember természete, jelleme kevésbbé egyezik az ipar és kereskedeleműzés szellemével. Versenyzés nélkül átengedte tehát e foglalkozást a németeknek és olaszoknak.

Az olaszok hatalmas területet képeztek úgy Fehérvárott, mint Esztergomban.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Bonf. i. m. VII. 495. l.

<sup>2</sup> F . . . ceterum qui sunt, qui aut mercatura, aut artium, quas dixi, usu vivunt, eorum plerique Germanici sunt, non Ungarici generis homines. (Petri Ranzani: Epitome rer. Hung. Schwandtner I. 329. l.)

<sup>3</sup> Bonf. i. m. lib. II. 431. l.

<sup>4</sup> Békési Remig dr.: Egyetemi előadásai.

Mátyás idejében azonban a testületeknek még nyomai is eltűntek — magyarokká lettek.<sup>1</sup>

Legszívósabban ragaszkodtak a testületi szellemhez a németek.

Az ily idegen iparosok természetesen idegen, külföldi hatás alatt állottak, de csekély idő elteltével már a magyar ízlés is éreztette hatását. Legjobban látjuk ezt az ötvösipar terén, mert az itt mutatkozó szükségletet sem Olaszországból, sem Németországból nem szállították, hanem Nagybánya, Körmöcz, Buda és nevezetesen Sopronból. Sopronban az ötvösipar ekkor virágzik legerősebben s egy egész utca ötvös nevet nyer, melyet maig megtartott.

Az itt készült edények, serlegek, ezüsttálak és egyéb ötvösczikkék remekeit varázsolja szemeink elé a pfalzi gróf,<sup>2</sup> ki Beatrix menyegzője alkalmával látta és a lehető legrészletesebben leírja.

Mindezt nem érinti Galeotto, nem érinti a bútorzatot, a nagy gonddal és műízléssel esztergályozott díszítéseket, a kristályüveg és ablaküveg divatba hozatalát, még a virágzó magyar kocsigyártásnak se szentel fejezetet, melyben a Hyppolit-codexek<sup>3</sup> szerint a kassaiak tűntek ki magyar találmányú ruganyos fedeles kocsigyártással.

Galeotto csak egy ízben tesz említést kocsiról,<sup>4</sup> de akkor is minden megjegyzés nélkül.

Az újévi ajándékozás főleg az iparosoknak szólt. Galeotto ez alkalommal említ egynéhány iparost, a mint szerszámával elfogadja az ajándékot.<sup>5</sup> Így jutunk néhány adathoz, hogy miféle eszközöket, szerszámokat kellett itthon gyártani ezek számára és ismét mit hoztak létre e szerszámokkal. Említi a sípot, trombitát, fazekat, poharat, a tűt, a folyadékmérőt, a vakarót, a harapófogót, a kést és az árt.

Ebből a néhány szerszámból is következtetést vonhatunk, hogy csekély iparunk eléggé magas fokon állott, mert az említett szerszámok gyártása már kellő jártasságot és szakértelmet tételez fel. Sőt a trombita-, síp-, kürt-, vakaró-készítés már nagyobb ügyességet és így nagyobb szellemi értelmet igényel. A tű, pohár, mérőedény, fűró, harapófogó és fazékgyártás ugyan jóval egyszerűbb, de épen-séggel nem megvetendő iparczikkék.

A fazekasok még ilyenmű agyagmunka mellett kályhákat is

<sup>1</sup> Báró Nyáry Albert: A modenai Hypolit codexek. (Századok, 1884. 6. 1.)

<sup>2</sup> Nuptiae et coronatio. (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. 524. 1.)

<sup>3</sup> Báró Nyáry Albert: A mod. Hip. codexek. (Századok, 1870., 677.)

<sup>4</sup> De dictis XXVIII.

<sup>5</sup> De dictis XXIV.

gyártanak, mert hazánkban az éghajlat hidegebb, tehát szükséges, hogy fűtéssel tegyék télen a szobát lakhatóvá.<sup>1</sup>

Négyszögletes hatalmas kandallók — rendszerint zöldre bemázolva s az oldalukon pedig különféle domborművek — teszik barátságossá a hideg szobát.<sup>2</sup>

Az ipar legkiválóbb termékei a könyvtáblák, melyek azután pompás díszítésük miatt nemcsak kitűnő szemléletre, hanem valószínű művészi tanulmányra is vallanak.

Galeotto nem részletezi a könyvtáblák művészi kivitelének leírását, mert fontosabbnak tartja felemlíteni, hogy Mátyás király elborította a könyvtárból kihozott könyveinek tábláját azzal az arannyal és ezüsttel, a mit neki ajándékozott.<sup>3</sup>

Tény ugyan, hogy a legremekebb Corvin-codexeink nem itthon készültek, de olykor a tokok gyártása és díszítése talán mégis hazai munka lehetett. A könyvekben mutatkozó festmények, a színezett rajzok, a virágok, részarányos vonalak, arabeskek, emberalakok, úgyszólván kivétel nélkül, olaszos ízlésre, olasz munkára mutatnak. A kötés hol bőr, hol selyem, a leggyakoribb színek a viola, kék és vörös. A fedeleket az ország címerével, a hollóval és Mátyás király babérkoszorús mellképével ékesítették.<sup>4</sup>

Mátyás uralkodása, mely a rendet helyreállította az országban és a közbiztonságot javította, kedvezett az iparnak és ennek következtében a kereskedelemnek is.

A közbiztonság azonban még Mátyás idejében is nagyon nehezen volt biztosítható, úgy, hogy sokszor általános kereskedelmi és ipari pangás állott be az országban. Hogy mennyire kedvezőtlenek az országos állapotok a kereskedelemre még 1482-ben, mutatja az, hogy Galeotto nem mer királyi biztosító levél nélkül Haimburgból hazánkban keresztül haza menni, részint az ellenség miatt, de főleg a hazánkban dúló rablások miatt.<sup>5</sup>

De még tovább is mehetünk annak bizonyításában, hogy Galeotto művében fentartott adat a teljes valóságon alapul. Legszembetűnőbben igazolja a Mátyás korabeli közbiztonsági állapotokat az 1486-iki decretum, melyben maga a király elérkezettnek találja az időt arra, hogy a hosszas távolléte alatt felszaporodott gonosztevők gazzágainak véget vessen.

<sup>1</sup> De dictis XXX.

<sup>2</sup> Báró Nyáry Albert i. m. (Századok 1874., 10. 1.)

<sup>3</sup> De dictis XXIV.

<sup>4</sup> Csánki i. m. (Századok 1883., 566—567; 773. 1.)

<sup>5</sup> De dictis XXVIII.

„Az embergyilkosok, tolvajok, rablók, fosztogatók, hamisítók, gyujtogatók és hasonló bűnösök sokasága annyira felszaporodott, hogy sem az utazó, sem testvér a testvértől, vendég a vendégtől nem vala biztos.“<sup>1</sup>

Ezen állapotok nem is kedvezhettek a kereskedelem fokozatos fellendülésének, és míg az ipar folyton fejlődött, mozgalmas kereskedelmi élet nem keletkezett még Mátyás idejében sem.

Kereskedelmi összeköttetésünk Olaszországgal ugyan eléggé nevezetes, de ez is inkább csak az udvari, főleg Beatrix szükségleteinek és igényeinek kielégítésére szorult és inkább csak behozatalra,<sup>2</sup> mint kivitelre<sup>3</sup> szorítkozott. A kevés kiviteli cikk közt Galeotto is említ egyet, „a menyhalat“ — piscis coelestis.<sup>4</sup>

Ezt a halfajt Olaszországban nem ismerték, mignem a milánói herczeg hazánkból hozatta az e fajta halakat és a lari tóban tenyésztette.<sup>5</sup>

Nyers terményeket szállít ki hazánk ekkor is, hogy aztán mint feldolgozott cikket kétszeres árral újra visszavegye.

Mozgalmas kereskedelmi életet azért még nem találunk városainkban, így Egerben országos vásárok kivételével még papírt se lehetett kapni, hanem a távol fekvő Esztergomból kellett azt szükség esetén hozatni, czérnát meg Miskolczról.<sup>6</sup> Némely város ugyan képezett kis kereskedelmi központot, így Sopronról a ferrarai követ is kedvezően nyilatkozott: „kicsiny ugyan, de nagyon csinos városka.“<sup>7</sup> Pozsony már, rendes utcakövezettel bírt, miért utcakövezőt is tartott: „Die Ausgaben auf die zween Stadtpflasterer wochentlich 4 fl.“<sup>8</sup>

A legmozgalmasabb kereskedelmi élet talán mégis Budán volt, már csak azért is, mert királyi székváros volt.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Sed dum his rebus vacamus, dum successus nostros urgemus, dum fortunamque simulque victoriam prosequimur, magna propter longam absentiam et occupatione nostram homicidarum, furum, latronum, praedonum, falsariorum, incendiariorum et similium sceleratorum oritur in regno multitudo, ita, ut non viator, nec frater a fratre, nec hospes ab hospite tutus. (Corpus iuris Hung. Decretum sextum. Matth. regis I. 226. 1.)

<sup>2</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. IV. k. 118. 1.; III. k. 224., 386., 378., 151., 245., 247. 1. stb.

<sup>3</sup> U. o. IV. o. II. k. 250.; III. 378. 1. stb.

<sup>4</sup> De dictis VI.

<sup>5</sup> U. o.

<sup>6</sup> Báró Nyáry Albert i. m. (Századok 1870., 676. 1.)

<sup>7</sup> I. m. (Századok 1874., 5. 1. Sopronio, che e Cita piccola et assai bella.)

<sup>8</sup> U. o.

<sup>9</sup> De dictis XIII.



A város nevét Galeotto Budaliától, vagy a szent férfitől, Budától származtatta.<sup>1</sup>

Ranzani Péter inkább a budinoktól, a skythák legrégibb népétől vezeti le a Buda nevet, noha említi Bleda nevétől, Attila testvérétől való származtatását is.<sup>2</sup>

Bonfini Buda nevét szintén a budinok nevével hozta összekötetésbe.<sup>3</sup> Mindezen véleményekkel szemben meg kell jegyeznünk, hogy a név Budánál ép oly mesés természetű, mint Rómánál.

Buda meleg forrásvizekkel bővelkedett,<sup>4</sup> beteg emberek gyógyulás céljából fel is keresték,<sup>5</sup> a mi fontos ok lehetett, hogy itt virágzó ipari s kereskedelmi élet keletkezzék. A másik oldalon meg Budát szőlőkkel és gyümölcsfákkal ültették be.<sup>6</sup> A termékeny szőlőhegyek ismét virágzó borkereskedést létesítettek. A budai borok mellett a zalai, balatonvidéki borokat már ekkor is dicsérték és nagyban vették, sőt még a szentmártoni hegyek is tele voltak szőlővel.<sup>7</sup>

Mátyás korában a leghiresebb, de egyszersmind a legdrágább bor a szerémi. Jó ízű és zamatos, párja az országban ekkor nem található.<sup>8</sup> A hegyaljai borokat ekkor még nem ismerték.

A természeti körülmények hathatósan közreműködtek, hogy Budán keletkezzék a legmozgalmasabb kereskedelmi élet.

A Budáról szemközt fekvő Pest<sup>9</sup> még csak gyermekéveit éli ekkor.

Nevezetes város lehetett még Sirmium<sup>10</sup> (Mitrovicza) már borkereskedése révén is és Tolna,<sup>11</sup> egy a Duna mellett fekvő nagy mezőváros.

Egyébiránt meglehetősen csendes az ország, a kereskedelem és ipar igazi meggyökeresedése még csak Mátyás utolsó éveiben következhetett volna be, virágzása még csak azután. De Mátyás hirtelen halála hazánk erkölcsi és anyagi hanyatlását is maga után vonta.

<sup>1</sup> De dictis XXXI.

<sup>2</sup> Ranzani: Epitome rer. Hung. (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. 331. 1.

<sup>3</sup> Bonf. i. m. de. I. lib. I. 18. 1.

<sup>4</sup> De dictis XXXI.

<sup>5</sup> Ranzani i. m. 395. 1.

<sup>6</sup> De dictis XXXI.

<sup>7</sup> Ranzani i. m. 330. 1.

<sup>8</sup> De dictis XXVII.

<sup>9</sup> De dictis XXXI.

<sup>10</sup> De dictis XXVII.

<sup>11</sup> De dictis XXIX.

## A királyi udvartartás.

Mátyás uralkodása kezdetén nem a királyok, hanem atyjának örökébe lépett és így első sorban katona, ki táborba szállott, katonáival mulat, sőt ha az egyik vagy a másik sebet kap, ápolja is.<sup>1</sup>

Ha Budán van, biráskodik, ha pihent vagy ha mulatott, a nemesség mindig eljöhetett, de a nép is könnyen hozzá férhetett. Mátyás életmódjában nem tért el a régi tradícióktól, sőt még elődeinél is népszerűbb.

Ez az életmód éppenséggel nem kedvezett az udvartartás kifejlődésének, mert utóljára is igazi virágzó udvari élethez mégis csak nő kell s ez hiányzott Mátyásnál is. Mihelyt megjelent Beatrix, nagy változás állott be az eddigi udvari szokásokban és társadalmi viszonyokban. Az udvari élet eddigi nyersesége és szögletessége elvész, de kivész vele együtt a tiszta erkölcs is.

Az udvar vezetője a királyné. Vezetése alatt készülnek el a pompásabbnál pompásabb termek, melybe nem illik be mindenki s azért megnehezítik a királyhoz való bejutást. A vácsi püspök is kénytelen az előcsarnokban várakozni, míg a király elé járulhat.<sup>2</sup>

Az udvari élet szűkebb körre szorítkozott, ennélfogva könnyebben is váltották fel a skytha szokásokat és erkölcsöket az olasz irányúak.<sup>3</sup>

Ajtónállók őrködtek,<sup>4</sup> hogy hivatlan egyén meg ne forduljon a királyi udvarban.

Beatrixnek ezen intézkedését a nemzet nem nézhette jó szemmel, nem helyeselhetette, mert Bonfini szavai szerint<sup>5</sup> a magyar királyoknak szokásuk volt, hogy a nemességgel családiasan érintkeztek, az előkelőkkel barátságosan mulattak, ebéd alatt pedig tárva volt a küszöb és minden kérő előterjeszthette kívánságait. A királyhoz való bejutás mindenkinek módjában állott.

A király most már inkább csak főurakkal, püspökökkel és behívott vendégekkel érintkezett. A néptől már távolabb maradt.

A rendes udvari szabályokat Beatrix állapítja meg s így az udvar bizonyos szertartásos jelleget ölt magára és Mátyás hivatott egyén volt arra, hogy a megkezdett udvari életet fejleszsze. Jelleme,

<sup>1</sup> Bonfini i. m. VII. 494. l.

<sup>2</sup> . . . et nondum ad regem aditus pateret; (De dictis XXXI.)

<sup>3</sup> Bonfini i. m. libr. VIII. 494. l.

<sup>4</sup> . . . janitores foribus apposuit assiduos, interceptit faciles aditus. (Bonfini i. m. libr. VII. 495. l.)

<sup>5</sup> Bonf. i. m. libr. 494. l.

személyi nagysága már eleve is képessé tették arra, hogy egy virágzó udvari életnek a központját képezze.

Néhány adomában kitűnő jellemképet adott Galeotto Mátyásról, az udvari élet újjáalkotójáról és igen tapintatosan tüntette fel Mátyás ebbeli jelességeit, melyek az udvari élet fejlesztésére feljogosították.

Becsületes magatartását, a mi az udvari élet erkölcsi irányának egy felette fontos tényezője, kiemelte Galeotto mindjárt a munka elején. Midőn ugyanis a cseh királyfiúk őt táborába kísérték, a pápai követ felszólítása ellenére is szabadon haza bocsátotta őket, mert, mint mondá, ezek biztak benne és ő e bizalommal nem akart visszaélni.<sup>1</sup>

Más helyen meg elénk állítja Mátyás szilárd akaratát<sup>2</sup> és makacsságát,<sup>3</sup> a mi ismét az udvari élet egységes szervezésére lehetett kedvező befolyással.

Oly uralkodó, ki gyermekéveiben fogadalmat tett, hogy májat nem eszik és e fogadalmat mindvégig megtartotta, nagy energiát egyesíthetett magában, mely egyebet se tett, mint alkotott és teremtetett. Alkotása és szervező képessége pedig oly módon nyilatkozott, hogy csak egy akarat érvényesülhetett, Mátyásé, ki nem engedett, ki nem tűrt befolyást, sőt olykor a makacsság végletéig is elment, mint ezt a veronai Gábor pápai követ esete is tanúsítja.<sup>4</sup>

Mátyás az udvari életnek egyszersmind tiszta erkölcsi zománczot is igyekezett adni és ebbeli törekvését nagy siker koronázta, sőt ha Beatrix magaviselete e téren le nem rombolta volna Mátyásnak áldásos működését, nem is következhetett volna be nyomban az egyetlen erkölcsi támaszték kidőlte után a nemzet morális hanyatlása.

Nem tűri az esküszegést,<sup>5</sup> a tettetést,<sup>6</sup> az áskálódást,<sup>7</sup> a henczegést,<sup>8</sup> a gyanúsítást,<sup>9</sup> előre sejtve, hogy ha az emberi szenvedélyek az udvari életre is kihatnak, csakhamar teljesen megrontják azt még csírájában. Az erkölcsösséget, az igazságot tartotta szembe előtt; s azért halmozta el ajándékokkal III. Frigyesnek esküjét

<sup>1</sup> De dictis I.

<sup>2</sup> De dictis VI.

<sup>3</sup> De dictis XVIII.

<sup>4</sup> De dictis XVIII.

<sup>5</sup> De dictis VII.

<sup>6</sup> De dictis VIII.

<sup>7</sup> De dictis XIII.

<sup>8</sup> De dictis XXX.

<sup>9</sup> De dictis XIX.

híven megtartó katonáját;<sup>1</sup> azért sujtotta a képmutató gyászolót nagy hallgatóság előtt;<sup>2</sup> azért leczkértette meg Miklós pápai követet a nagyok színe előtt;<sup>3</sup> azért szégyenítette meg a tudományát feszegető Gattust a humanista tudósok körében.<sup>4</sup> Ily alkalmakra szerette Mátyás a nyilvánosságot, hogy minél többen okuljanak és lássák, hogy gyarló emberi szenvedélyekkel királyi udvarba belépni nem lehet.

A becsületesség, őszinteség,<sup>5</sup> hősiesség<sup>6</sup> mellett még bőkezűsége<sup>7</sup> és tisztaságra<sup>8</sup> is adott Mátyás példát.

Bőkezűségét Galeotto két ízben emelte ki, midőn őt ajándékozta meg újév napján tömördek arannyal és ezüsttel,<sup>9</sup> és mikor udvarában beszélgetés folyt, hogy a pápa és a milanói herceg főszakácmestere versenyezve árvereztek egy halra. Ezt a kapzsiságot Mátyás nem helyezte és azért kiemelte, hogyha az ő dispensatora megvette és odaajándékozta volna a halat a pápai dispensatornak, akkor ő ezt a bőkezűséget csak a legnagyobb dicsérettel illette volna.<sup>10</sup>

Éles szemmel első látásra megismeri az előforduló ügyeket s kipróbált emberismeretével mindenkit a maga mértéke szerint becsül meg.<sup>11</sup>

Minden kiváló tulajdonságának érvényesítésére törekedett a társaséletben; nemesült is ez által a társadalmi környezete s mindennapi életmódja tökéletesebb, szebb és finomabb lett. Maga, noha nem is volt királyi sarj, legjobban sajátította el az udvari forgolódást és társalgást. Arcza, hangja, gestusa mindig a tárgyhoz alkalmazkodott,<sup>12</sup> élczei<sup>13</sup> a modern természetű társalgás irányát hirdették.

Az élczelés szintén a renaissance korszakában kapott lábra, innét magyarázható, hogy az első élczyűjtéseket is Petrarca kezdte.<sup>14</sup>

<sup>1</sup> De dictis VII.

<sup>2</sup> De dictis VIII.

<sup>3</sup> De dictis XIII.

<sup>4</sup> De dictis XXX

<sup>5</sup> De dictis XIV.

<sup>6</sup> De dictis IX.

<sup>7</sup> De dictis XXIV. és XXV.

<sup>8</sup> De dictis XVII.

<sup>9</sup> De dictis XXIV.

<sup>10</sup> De dictis XXV.

<sup>11</sup> De dictis XVIII.

<sup>12</sup> De dictis XIX.

<sup>13</sup> De dictis V. s. XVI.

<sup>14</sup> Burchardt: Die Cultur der Renaissance in Italien. I. 209. l.

Mátyás a társadalmi forgolódást, a szelidebb erkölcsöket, a művészetek művelődési hatását már gyermekéveiben szívta fel lelkébe, szüleinek, anyjának gondos felügyelete alatt és Galeotto nem túloz, midőn Mátyás nevelését „királyinak“ mondja.<sup>1</sup> Itt-ott<sup>2</sup> ugyan kiérezzük Galeotto művéből is, hogy Mátyás nevelése még nem teljesen befejezett, hogy az iskolai tanulmányain kívül legtöbbet köszönhetett az életnek. Nem hiába nevezte Thuróczi „dissimulandi magister“<sup>3</sup>-nek, ki a körülményekhez tudott alkalmazkodni, „született király“,<sup>4</sup> kiben Kapisztrán János is felismerte a leendő királyt.<sup>5</sup>

Az udvari élet tulajdonképeni feje, mint mindenütt, nálunk is csak nő lehetett és Mátyás második neje, Beatrix, méltósággal be is töltötte ebbeli feladatát. Művelt, tudományosan képzett, szízes előadású, társalgásban gyorselméjű, ki rögtön kész volt a feleletadásra.<sup>6</sup>

Beatrix át is érzi nagy hivatását és minden erejét ráfordítja a renaissance kultúra átplántálására és megizmosítására. Nem hiába keltezett Bonfini az ő megjelenésével egész új korszakot az udvari élet terén.<sup>7</sup> Beatrix az új renaissance iránynak a hive s ez épen nem véletlen, mert a nő a legfogékonyabb az új eszmeáramlattal szemben. Rendesen a nő szegődik be az eszme legelső terjesztőjévé. Nem a véletlen sodorta Beatrixet a renaissance eszmeköréhez, ép így nem véletlenség, hogy Saroltának és Gizellának nevezetes szerep jutott a kereszténység terjesztésében és meghonosításában; és nem véletlen, hogy boldog emlékü Margit askesisre szánta magát.

Eszme csak a nők tevékenykedése mellett diadalmaskodhatik, mert ha a nő szívébe férkőzik az eszme, leveti olykor még érzékiségét is és teljesen átaazonosul maga is eszmévé.

Beatrix is a renaissance eszméjének szülötte; azért tartja becsületben és tiszteletben a tudós férfiakat;<sup>8</sup> azért olvas vagy hallgat tudós társalgásra szakadatlanul.

Beatrix nem a női természettel és hivatással össze nem illő

<sup>1</sup> De dictis XII.

<sup>2</sup> De dictis IV. és XXX.

<sup>3</sup> Thuróczi (Schwandtner: Script. rer. Hung. I. 386. I.)

<sup>4</sup> U. o.

<sup>5</sup> De dictis XII.

<sup>6</sup> De dictis III.

<sup>7</sup> Verum enimvero non modo novas leges ac edita tulit, sed vivendi mores Matthias Beatricis adventu sane mutavit. (Bonf. i. m. lib. VII. 494. I.)

<sup>8</sup> De dictis XXV.

tudákosságra törekedett, hanem renaissance műveltségre, a renaissance által kiművelt ízlésre. Ezt el is sajátította a renaissance bölcsőjében, Olaszországban és hazánkban ő az egyedüli, kit renaissance nőnek mondhatunk.

De magában állott érzékiség tekintetében is.

A renaissance terméke az érzékiség a meztelenséggel együtt, a mi az ókor közvetlen befolyását jelenti. Azért forgatta Beatrix legszívesebben Ovidius költeményeit,<sup>1</sup> melyek, ha mindenre lelkesítetek is, erkölcsösségre és vallásosságra épenséggel nem indíthatják az emberi szívet és lelket.

Beatrix, hogy a királyi udvar fényét emelje, Olaszországból, királyi szokás szerint, számos udvarhölgyet hozott magával, kik előkelő vagy legalább is tisztos szülők gyermekei voltak.<sup>2</sup>

A királynők szokásának mondja Galeotto ezt a hagyományt<sup>3</sup> és nem ok nélkül, mert valahányszor idegen királyné jön az országba, mindig hoz magával női kíséretet.

Ezt cselekszi az első magyar király felesége Gizella és így valamennyi utána, úgy tesz Beatrix is.

A hozott udvarhölgyek azonban szépség tekintetében nagyon is mögötte állottak a magyar nőknek, sőt egyenesen rútaknak látszottak hazánkban, mert a magyar faj kiváló szép! *genus enim Hungarorum per pulchra est.*<sup>4</sup>

Regino,<sup>5</sup> Luidprand,<sup>6</sup> de különösen freisingi Ottó<sup>7</sup> becsmérő szavai után, kik a magyart szörnyeteg és kutyafajzatnak tüntették fel, kellemesen zengenek Galeotto dicsszavai fülünkben.

Szebb elégtételt nem adhatott volna nekünk Galeotto, mint külföldi író, midőn a magyar fajt nemcsak szépnek, hanem szerfelett szépnek találja. És ha Galeotto superlativusának a hitelét le is szállítjuk valamivel, még akkor is erkölcsi alapot szolgáltat Regino és freisingi Ottó részrehajlásának a megítélésére.

Az olasz udvarhölgyek, kik hazánkban tehát rútak, még a

<sup>1</sup> De dictis XXV.

<sup>2</sup> De dictis III.

<sup>3</sup> U. o.

<sup>4</sup> U. o.

<sup>5</sup> Reginonis Chronicon. (Pertz: Monum. Germ. Hist. I. k. 600. 1.)

<sup>6</sup> Luidprandi Antapodosis lib. II. (Pertz: Monum. Germ. Hist. III. k. 291. 1.)

<sup>7</sup> Ottonis Frisingensis Episcopi: Gesta Friderici imperatoris: „Sunt autem praedicti Ungari facie tetri, profundis oculis, statura humiles, moribus et lingua barbari et feroces, ut iure fortuna culpanda vel potius divina patientia admiranda sit, quae, ne dicam hominibus sed talibus hominum monstris tam delectabilem exposuit terram. (Monum. Germ. Hist. XX. k. 369. 1.)

magyar udvari élet szabályai ellen is vétének minduntalan. Különösen feltűnő volt és nagy visszatetszést is eredményezett a magyar uraknál, hogy az olasz udvarhölgyek, mielőtt Beatrix leült, szintén minden parancsszó nélkül leültek, holott a magyar leányok nem ültek le soha, csupán parancsára és ilyenkor is csak akkor, ha úrnőjük is leült.<sup>1</sup>

Az a gondolat tehát, hogy nálunk Beatrix bejövetele előtt nem lett volna udvari szertartásunk, teljesen jogtalan. Volt udvari életünk, voltak fényes udvari megállapított szertartásaink, de tisztán magyar természetűek, melyekben a király és királyné iránti határtalan szeretet, becsület és tisztelet külsőségekben is nyilvánult.

A magyar udvarhölgyeket is az áhítatos tisztelet készítette az állásra, míg királynéjuk ült, hogy az által is a királyi tekintély és méltóság emelésében közreműködjenek.

Az udvari élet legimpozánsabbán ünnepélyeknél jelentkezett a mikor fény és pompa határtalan költséget emésztett fel, de messze földön hírnevet szerzett a királynak és a nemzetnek. A harci játék, követtfogadás, újévi hódolat-bemutató és mindaz, a mit az udvari élet magával hozott, mindaz szemkápráztató fényvel és pazarlással ment végbe.

A harci játékokat nálunk is űzték nyugoti minta szerint, a mi a magyar királyi udvarnak a nyugat-európai udvarokhoz való közeledését jelentette.

A harci játék egy nemével már a honfoglaló magyaroknál találkozunk, hiszen IV. Ekkehard tanúsága szerint a szentgalleni kolostornál is mutatnak be a táborozó magyarok harci játékot.<sup>2</sup>

Felkarolták úgy Anjou Károly Róbert, mint Mátyás a harci játékot és már az előbbi nagy ünnepélyességet kölcsönzött ily harci játékoknak, hogy általuk udvarának fényes színezetet adjon.

Mátyás is a pezsgő udvari élet kifejlesztéséhez kiválóan alkalmasnak találta ezt a szemkápráztató tornázást, miért is az udvar ünnepek szükséges kiegészítőjévé tette.

Mssziről jöttek híres harcosok Budára és ha Galeotto csak Holuhárt említi, ki a királyllyal mérte össze erejét, tudjuk, hogy nem ő volt az egyedüli, ki vitézségét és ügyességét mutogatta bámuló ezernyi ezer nézőknek, kik közt Galeottót is találjuk.<sup>3</sup>

Maga a király is részt vesz a nagy közönség szemeláltára a

<sup>1</sup> De dictis III.

<sup>2</sup> Ekkehardi IV. Casus S. Gall. (Pertz: Mon. Germ. Hist. II. k. 106. 1.)

<sup>3</sup> De dictis XV.

harczi játékokban, hogy az által megmutassa, mennyire fontos udvartartási tényezőnek tekinti.

A harczi játék öltözetéről is érdekes adatokat közöl nekünk Galeotto, midőn Mátyás hadi megjelenését elénk tárja és feltűnőnek találja, hogy hazánkban szokás szerint fődött fejjel és leplezett arczczal lovagolnak.<sup>1</sup>

Galeotto ezt a szokást egyrészt arra vezeti vissza, hogy óvszer akar lenni a téli hideg és a nap heve ellen, másrészt meg arra, hogy a melegben sem féltik arczukat bepólyázni.<sup>2</sup>

Galeotto véleménye mégis kissé erőltetettnek látszik és sokkal hihetőbbnek tarthatjuk, hogy az arcznak a befödése csak az érdeklődés felköltésére történt.

Az által, hogy a fedett arczczal harczoltak, fel nem ismerhette a nézőközönség a harczosokat és így fokozott kíváncsisággal és nagy érdeklődéssel várta az eredményt, majd a leleplezést, hogy aztán a felismert győztes harczosnak kijuttassa a megérdemlett tapsot és örömrivalgást.

Galeotto is, ki ugyancsak jól ismerhette Mátyást, egy ily alkalommal majdnem félreismerte.<sup>3</sup>

Megemlítenédnek találja még Galeotto, hogy míg Olaszországban mindig hegyes, addig nálunk csak is hegynélküli kopjakkal vívnak. De másfelől Olaszországban sarkantyuba vett sebesen vágató lóval, Magyarországon ellenben ügetve, s nem gyors futás közben csapnak össze. A dárdát pedig, hogy hátra ne csúszszék, vasakasztékkal megerősítve, hónuk alatt tartják.<sup>4</sup>

De nemcsak idegen, hanem magyar bajnokok is versenyeznek a babérért és jutalomért és pedig nemcsak hazánkban, hanem még külföldön is megjelennek. Így tudtára adja a királyi angol czimerőr Eduárd királynak, hogy három magyar bajnok — Bodvai, Várdai és Erdélyi — akar a király szemeláttára angollal megvívni.<sup>5</sup>

A királyi udvari élet legfényesebb, legkimagaslóbb pontja lehetett mindig egy-egy harczi játék, melyben nemcsak az elzárkózott finomabb aulikus kör, hanem maga a nép is részt vehetett.

Nép- és kulturünnepély volt, mely nemcsak gyönyört nyújtott, hanem lelkesített és az anyagiasság gondolkozást a dicső múlt vitéz

<sup>1</sup> De dictis XV.

<sup>2</sup> U. o.

<sup>3</sup> De dictis XV.

<sup>4</sup> U. o.

<sup>5</sup> Teleki : Hunyadiak kora XII. k. 491. 1.



tetteinek az ébrentartására indította, hogy azután hasonló vitézség megmutatására serkentse és buzdítsa a nézőket. A harczy játékok szemlélete eszmei gondolatkört keltett a szivekben és a harczy játékoknak lélektani fontosságot is kölcsönzött.

A harczy játék ebbeli jelentőségét méltatta Wagner Sándor is, midőn Galeotto adatai nyomán megfestette Mátyás és Holubár harczy összemérkőzését.<sup>1</sup>

Így gyakorolt Galeotto művészetünkre is közvetlen befolyást.

A harczy játékok fényéhez méltó ünnepély az olmcüzi congresszus, melynek lefolyásáról nemcsak Galeotto,<sup>2</sup> hanem Bonfini,<sup>3</sup> Eschenloer<sup>4</sup> és Thuróczi<sup>5</sup> is részletes értesítést nyújtottak. Ha az olmcüzi ünnepély részleteit összegezzük, hű és tiszta kép jelenik meg előttünk az akkori udvartartás fényéről és pompájáról egyaránt.

Mátyás, kit az ország nagyjai követtek, rémítő pazarlást engedett itt meg magának. Meg akarta mutatni a világnak, hogy gazdagsága s eszközei királyiak.

Ennek is volt politikai jelentősége, mert született király udvartartása egyszerű lehet, de a ki nem született királyi sarjadék, annak nemcsak személyes felebbvalóságát kell kimutatnia, hanem még azt is, hogy minden téren, mindenben méltó párja törvényes elődjeinek. Mátyás elérte ezt a célt, kitűnik ez az említett írók valamennyi műveiből, főleg Eschenloer azon szavaiból, hogy a jelenvoltak pedig mind elismerték, hogy ily fénynyel, ily gazdagsággal senki sem lépett fel sem az ó-, sem az újvilágban.

Tizenöt napig tartott az ünnepély, lakoma és multság közt.

Színházat állítottak és benne színjáratot vagy tánczot mutatnak be, sőt lovasjátékokat is.<sup>6</sup>

Tömerdek bohóc, tréfaűző csődült össze. Úgy látszik, a főurak megjelenésük fényét ezzel akarták emelni, mert Galeotto határozottan említi, hogy a főurakat nagy számmal kísérték.<sup>7</sup>

Ebéd alkalmával felléptek a lantosok, bohócok és udvari bolondok és mulattatták a királyi vendégeket.

Gábor verselő is ez alkalommal lépett fel, hogy Mátyást dicsőítse,

<sup>1</sup> A kép a fővárosi vigadóban van.

<sup>2</sup> De dictis XXIII.

<sup>3</sup> Bonfini i. m. lib. V. 475. l.

<sup>4</sup> Eschenloer: *Denkwürdigkeiten der Stadt Breslau 1440—1479*. Breslau 1827. 401. és 126. l.

<sup>5</sup> Thuróczi IV. r. LXVII. f. 291. l.

<sup>6</sup> Bonf. i. m. lib. V. 475. l.

<sup>7</sup> De dictis XXIII.

de egyszersmind a jelenlévőket a török elleni küzdelemre buzdítsa. Megbotránkoztató hízéggel magasztalja Mátyást, kit királyi erényei folytán az összes európai fejedelmek közt legalkalmasabbnak talál a fővezérségre.<sup>1</sup>

Már a lantosok, bohócok és egyéb személyek nagy tömege bőven fokozta az olmczi ünnepély fényét, de a tulajdonképeni fényűzés és pompa csak a lakomáknál, arany- és ezüstkészletek összehalmozott tömegénél ötlött szembe.

Akkori szokás, hogy udvari ebédnél a pohárszékeket telerakták a leggyönyörűbb arany- és ezüstpoharakkal, edényekkel, drágakövekkel, gyöngyökkel és egyéb, ezeket érő ékszerekkel. Így volt ez a budai ebédeknél,<sup>2</sup> így az olmczi congresszus lakomáin is.<sup>3</sup>

Asztali játék, főleg a sakkjáték — *latrunculus* — után jött a táncz, a *Germanica Pyrrichia*. Ujra Beatrix tűnik fel, a mint Ulászlóval járja a keringőt a népnek nagy tetszése és tapsolása közt.<sup>4</sup>

Ünnepélyes jellegűek még a követfogadtatások és követküldetések. Galeotto szárazon néhány vonással érinti<sup>5</sup> a lengyel követ fogadtatását, a miből csak annyi világlik ki, hogy a követet mindig az egész udvar színe előtt fogadta a király, hogy ez által a királyi tekintély és méltóság külsőségeiben is kidomborodjék.

Ilyen nyilvános tárgyalásoknál bizalmas kérdéseket elintézni vajmi bajos lett volna, ha a király nem jártas az egyes követ anyanyelvén. Rendszerint a király az egyesegyedüli, ki a követ anyanyelvét érti, a mi épen nem kedvező universalis műveltséget tüntet fel a főurakról, kik a királyi környezetben helyet foglaltak, sőt csodálkozhatunk, hogy egyetlen egy se találkozott a roppant gyülekezésben Mátyáson kívül, ki szlávul tudott volna.<sup>6</sup> X

Igaz ugyan, hogyha Mátyás nem került volna Csehországba, Podiebrád udvarához, ő maga sem igen tanult volna meg szlávul, noha atyja oláh, anyja meg szerb származású volt is. Az oláh és szerb származás azonban itt csak történeti geneologia, tényleg atyja és anyja már igazi magyar, kiktől nem hallott szláv szót. X X

Követségi küldetést Galeotto úgyszólván nem említ, mert az

<sup>1</sup> U. o.

<sup>2</sup> *Nuptiae et coronatio Matthiae.* (Schwandtner: *Scriptores rer. Hung. L.* 524. 1.)

<sup>3</sup> Thuróczi: Schwandtner i. m. 291. 1.

<sup>4</sup> Bonf. i. m. lib. V. 475. 1.

<sup>5</sup> *De dictis IV.*

<sup>6</sup> U. o.

ifj. Vitéz János Franciaországba küldetését csak épen, hogy érinti, de semmi becses adattal nem részletezi.<sup>1</sup>

Udvari fény és pompa kifejtése történt még újévkor, de az ez alkalommal tartott udvari ünnepélynek inkább jótékonyági irányzata volt, mivel ilyenkor a király bőkezűen megemlékezett a kisiparosokról.<sup>2</sup>

Az óriási költséggel adott lakomák s a kifejtett fényűzés Mátyás udvarának királyi zománczot adott, a királyi háztartás azonban egyszerűsége és tisztaságra vallott.

Beatrix megjelenése óta a háztartásban a legtöbb a konyhára jutott, a mi természetes is. Azelőtt a király közvetlenebb ellenőrzést gyakorolt az egész konyhaszemélyzetre. A konyha feletti felügyeletet és ellenőrzést ezentúl a királyi sáfár, a dispensator,<sup>3</sup> gyakorolta. A dispensator kapta a konyhapénzt is, a mint Galeotto szavaiból kitűnik. Alatta állottak a szakácsok, a kik az újévi ajándékozássra is megjelentek<sup>4</sup> s úgyszólván valamennyien Nagy-Szakácsi, Kis-Szakácsi, Külső-Szakácsi somogy megyei községekből valók.<sup>5</sup>

Tálnok,<sup>6</sup> structor, még nem volt, noha igen gyakran lakmároztak és azért jegyzi meg Galeotto, hogy a magyarok megrakott asztalainál, a sáfrányos leves lecsepegése miatt, igen bajos a kezét és ruhát az elpiszkolástól megóvni. Sőt az elpiszkolódást elősegítette még az a körülmény is, hogy egy tálból vettek mindnyájan és nem mindegyik külön, a mint ez Galeotto idején már Olaszországban állandó szokássá lett. Villát nem használtak, sőt talán nem is ismertek az étel vagy húsdarab kivevésére. A kivett darabot összemetelték s azután ujjaikkal tették a szájukba — digitos ad os applicat — így a leves és sáfránylé elsárgította a körmököt és ujjakat, igaz, hogy Mátyás ez alól kivételt tett és szemtanú rá Galeotto, hogy soha se piszkította be magát, még akkor se, ha figyelt a beszélgetésre vagy beszélgetett.<sup>7</sup>

Beatrix ugyan nehezen szokott a villa nélkülözéséhez, de rajta is van, hogy meghonosítsa hazánkban, igazolja ezt egy fenmaradt

<sup>1</sup> De dictis XXVII. Fraknoi legújabbban tüzetesebben tárgyalta ifj. Vitéz János diplom. kiküldetését a Századok 1899 évf. IV. és V. füzetében.

<sup>2</sup> De dictis XXIV.

<sup>3</sup> De dictis XXV.

<sup>4</sup> De dictis XXIV.

<sup>5</sup> Csánki i. m. (Századok 1883. 541. 1.)

<sup>6</sup> De dictis XVII

<sup>7</sup> De dictis XXII.

oklevél is.<sup>1</sup> Az oklevélben a ferrarai követ, Valentini Cezar (1486) tudtára adta Eleonora hercegnének, hogy Beatrix Hyppolit pápai megerősítésének fáradozásáért legszivesebben óhajtana modenai aranyozott késeket és villákat.

Az étkezés hazánkban négyszögű asztaloknál történt, bizonyítja ezt nemcsak Galeotto,<sup>2</sup> hanem a pfalci őrgróf is.<sup>3</sup>

Az asztalra meg minden étel a saját levében került, mert nálunk minden egyes ételhez külön lét is készítettek. Más lében főzték vagy párolták a ludat, másban a kacsát, a kappant, a fázánt, a foglyot, a seregélyt stb.

A szárnyas tehát sűrűn vándorolt az asztalra, mert nagy bőségben volt hazánkban.<sup>4</sup> De munkát adott a szakácsnak a marha, bárány, kecske, házi és vaddisznóhús és a halneműek ízletes elkészítése is.<sup>5</sup>

Bőségben van itt minden étel, hazánk valóságos eldorádói természetét hangsúlyozta ép úgy Galeotto, mint Ranzani is.<sup>6</sup>

Hal meg sehol se termett annyi, mint hazánkban. Nemcsak a Száva, Dráva és Duna bővelkedett halakban, de a mély Tisza meg szinte hemzsegett a sok haltól. Ezért szinte szőjássá lett, hogy két része a folyónak víz, egy része meg hal.<sup>7</sup>

Vannak aztán még tavak is, szinte tele halakkal, de gondozott halastavak is<sup>8</sup> és egyéb vizek, melyekben mindenütt hal tenyésztett. A halastavak meghonosodása kapcsolatos a kereszténység elterjedésével, tehát művelődéstörténeti jelentőségű. Szerzetesek állítják fel az árpádkori királyok támogatásával, hogy bőjti eledelt nyújtsanak. Később a kereszténység terjedésével igen jövedelmező forrást képeztek, mire Kálmán király, ki a királyi birtokokat ismét cenzuralizálta, törvényhozásban kimondja, hogy csak a saját szükségleteikre használhatják a szerzetesek a halastavakat, a befolyó jövedelem pedig a királyé.<sup>9</sup>

Mátyás idejében is sokat jövedelmezhettek a halastavak, mert Galeotto említi, hogy hazánkban pénteken csak halat esznek.<sup>10</sup>

<sup>1</sup> Mon. Hung. Hist. IV. o. III. k. 77. l.

<sup>2</sup> De dictis XXII.

<sup>3</sup> Nuptiae i. m. Schwandtner: Script. rer. Hung. I. 522. s 526. l.)

<sup>4</sup> De dictis XVII.

<sup>5</sup> U. o.

<sup>6</sup> Ranzani i. m. (Schwandtner i. m. I. 395. l.)

<sup>7</sup> De dictis VI.

<sup>8</sup> De dictis XXXI.

<sup>9</sup> Corpus iuris Hung. I. k. 141. l. 16. §.

<sup>10</sup> De dictis VI.

A legízletesebb hal a menyhal, de említésre méltó a csuka is, mely sokszor embernagyságra is megnő;<sup>1</sup> a halmáját meg királyi ételnek tartották.<sup>2</sup>

A szakácsok, kik nemcsak a királyi udvarban,<sup>3</sup> de a főpapok és főurak udvarainál is nagy számban voltak,<sup>4</sup> az ételeket erős fűszerekkel készítették el.

Hazai szokás volt az, hogy bőven éltek sáfránnyal, olasz dióval, fahéjjal, borssal, gyömbérrel és más ilynemű fűszerekkel.<sup>5</sup>

Feltűnő, hogy Galeotto idegen szülött létére nem említette a fűszerneműek közt a paprikát, a mi arra figyelmeztet minket, hogy még ismeretlen ekkor e fűszer, vagy ha ismerték is, a mainál jóval szerényebb adagokat keverhetett a szakács akár a fácánlébe, akár pedig a hallébe, úgy, hogy Galeotto a sok fűszer keverékében nem ízlelhette hatását.

Gyakran került az asztalra sajt, tej, tojás<sup>6</sup> és gyümölcs.<sup>7</sup>

Szívesen vették a király és királyné az Olaszországból küldött sajtot is.<sup>8</sup> Máskor meg óriási örömmel és hálás szívvel köszönte meg Beatrix Eleonórának a küldött ízletes pármái sajtot, a gesztenyét, a három láda halat, az olivát, de főleg a hagymát. Nem győzi Mátyás elragadtatását szavakba foglalni, kinek a hagymával, de a többi küldött dolgokkal is határtalan örömet szerzett.<sup>9</sup>

A gyümölcsök közt legkiválóbbnak tartja Galeotto a töknagyságú ízletes és zamatos szerémi körtéket.<sup>10</sup>

„De nemcsak az ételekben, hanem az italokban is pazarok a magyarok és sokféle borokat isznak“, mondja Galeotto a Vitéz udvarában tartott lakomáról.<sup>11</sup> Galeotto állítását megerősíti a modenai codexben fenntartott adat, hogy Mátyás király esztergomi látogatásakor csak szerémi borból 9 akó és 49 itczét ittak meg; a bajor herczeg látogatása alkalmával pedig 29 akó és 4 itczét fogyasztottak el.<sup>12</sup>

A bor értéke még nem volt valami magas, kivéve a szerémi

<sup>1</sup> U. o.

<sup>2</sup> Epar inter regia cibaria numeratur. (De dictis VI.)

<sup>3</sup> De dictis XXIV.

<sup>4</sup> De dictis XI. és XXIII.

<sup>5</sup> De dictis XVII.

<sup>6</sup> De dictis VI.

<sup>7</sup> De dictis XXVII.

<sup>8</sup> Monum. Hung. Hist. IV. o. III. 245. 1.

<sup>9</sup> I. m. IV. o. III. 247. 1.

<sup>10</sup> De dictis XXVII.

<sup>11</sup> De dictis XXX.

<sup>12</sup> B. Nyáry Albert i. m. (Századok 1872, 303. 1.)

bort, melynek akója ekkor 1 ducat 68 denár = 36 frk 70 cent.<sup>1</sup> és a pozsonyi asztali bor, mely szintén a leghíresebbek egyike,<sup>2</sup> akója 1 ducat 5 denár = 23 frk volt.<sup>3</sup> A többi csak 31—41 denár (7—8 frk), sőt a legkitünőbb egri vörös bor akója 64 denárért = 13 frk 92 cent. — volt kapható.<sup>4</sup>

A fényes udvartartás óriási költséget emésztett fel és az e miatt kivetett adóknak a behajtását sok tekintetben az állandó sereg is biztosította. És Mátyás csakugyan minden tehetségét, erejét a hadügy szervezésére fordította. Azért olvasta és forgatta a classicus hadi írókat,<sup>5</sup> a mint már említettük, hogy udvartartásának, alkotásainak, egész birodalmának szilárd alapot készítsen. Kitünően bánt a közkatonákkal, személyesen érintkezett velök, ápolta és vigasztalta a betegeket és csüggedőket, a fáradtakat serkentette és buzdította<sup>6</sup> s a perzsa király módjára személyesen ismerte összes katonáit.<sup>7</sup> Kifejlődött a személyes ragaszkodás és vonzódás, a mi egy tarka nemzetiségű seregnek legtartósabb összetartó kapcsolata. Mátyás híres seregét, a fekete sereget e szellem tartotta össze és másképp nem is érthetjük meg e sereg egységes szervezését, egységes fellépését és egységes hadi működését.

A fekete sereg valóban annyira tarka nemzetiségű, hogy kisebbségben volt benne a magyar csem. Ráczokat, csehket, németeket, lengyeleket, sőt törököket is fogadott Mátyás szolgálatába.<sup>8</sup>

E ténynél érezzük Mátyásnak katonai nevelését és Mátyásnak saját stratégiai tapintatosságát, midőn a különböző, széthúzó elemeket egy egységes sereggé képes olvasztani, mely sereg nemcsak Magyarország, de Európa békéjének és virágzó fellendülésének legbiztosabb, legtekintélyesebb őre volt.

<sup>1</sup> Nyáry i. m. (Századok 1870. 667. l.)

<sup>2</sup> Teleki: Hunyadiak kora XI. k. 61. l.

<sup>3</sup> Nyáry i. m. i. k.

<sup>4</sup> U. o.

<sup>5</sup> De dictis X.

<sup>6</sup> Bonf. i. m. lib. VII. 494. l.

<sup>7</sup> De dictis XXVIII.

<sup>8</sup> De dictis XXVII.

<sup>9</sup> De dictis VIII.

## Erkölcsei állapotok.

A renaissance és humanismus jó hatását érezte a tudományra, irodalomra, iparra, kereskedelemre és udvartartásra, de visszatetsző hatást idézett elő az erkölcsiség terén.

A képmutatás újra erős gyökeret vert.<sup>1</sup> Felújították az ókori népek világnézetét, mely sokkal kényelmesebbnek, csábítóbbnak ígérkezett, mint a theológusok és az askesist űző keresztények száraz, szigorú erkölcsé. A feltámasztott világnézetet összeegyeztették némikép a keresztény felfogással, de érvényesítették Epicur rendszerét is, a mely azt tanította, hogy élni élvezet. Élvezetre törekedtek tehát és e törekvésben figyelmen kívül hagyták az erkölcsiség korlátait. Az erkölcsi érzék gyökerei kivesztek, kipusztultak a lelkiismeretből.<sup>2</sup> A nőnek nincs többé becsülete. A szemérem a szivekből az ajkakra szállt és a törvénytelen szülöttek évről évre szaporodtak, nemcsak a népnél, de az előkelőknél is, sőt leggyakrabban a fejedelmi házakban.

Az erkölcsi érzék már annyira kiveszett, hogy becsutlenítőnek se tartották többé a törvénytelen származást. Olaszországban már olyan nagy az erkölcsi sülyedés, hogy egész sor oly uralkodóval találkozunk, ki törvénytelen ágyból született.<sup>3</sup>

De az erkölcsi sülyedésnek és romlásnak legclassicusabb példáját látjuk, midőn II. Pius az 1459-iki mantuai congressusra utazott s Ferraraban az Este-családból nyolcz fattyú jelent meg fogadására.<sup>4</sup>

Mátyás erkölcsi jellemfoltját sem akarták meglátni a humanisták; se Galeotto, se Bonfini nem feszegette Corvin János törvénytelen származását. Galeotto művében egyenesen Mátyás utódjának tartotta,<sup>5</sup> noha tudhatta, hogy hazánkban a törvénytelen szülött fejét nem fogja érinteni Szt. István koronája.

Galeotto Mátyás jellemében csak tökéletest látott, a mi természetes is, mert művének bírálójává épen a királyt tette meg<sup>6</sup>

Bonfini ellenben feltűntette, hogy Mátyás nem idegenkedett az élvezetekről és a nőktől, de távol tartotta magát a férjezett asszonyoktól.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> De dictis VIII.

<sup>2</sup> V. ö. Voigt i. m. II. k. 368—373. 1.

<sup>3</sup> Kollár: *Analecta Vindob.* II. 335. 1.

<sup>4</sup> *Diario Ferrarese dall' anno 1409. al. 1502.* (Muratori XXIV. 203. 1.) és Pii II. *Comentarii* II. 103. 1.

<sup>5</sup> De dictis XXXII.

<sup>6</sup> De dictis XXXII.

<sup>7</sup> Bonf. i. m. lib. VIII. 512. 1.

Mátyás szintén nem tagadhatta meg korának a bélyegét, az érzékiséget. Rajta is foltot ejtett. De míg többi kortársainál az érzékiség a meztelenséggel, a csalással, a hízélgéssel, a tettetéssel és az elvetemültség összes kinövéseivel egyesült, addig ő ezektől teljesen ment maradt.

Erzékiségét megmagyarázza egyfelől humanista volta, másfelől Beatrix befolyása, a ki Heltai szerint ösztönözte „mindencen bencekre és testi gyönyörűségekre“, mert azelőtt még „igen kegyelmes és szelíd erkölcsű vala mind addig méglen Beatrix királyné-asszony hozzá jöve! Mert annak utána az megmászlá az ő kegyes természetét.“<sup>1</sup>

Az érzékiség az udvari társalgásban is éreztette hatását és a társalgás sokszor oly frivol és a renaissance korszaknak megfelelően oly meztelen természetű volt, hogy mai nő nemcsak lesütne szemét és elpirulna, hanem távozásával fejezné ki a társalgás megvetését. Kéjhölgyekről folyik a beszélgetés a királyi udvarban és a beszélgetésben részt vesz maga a király, Mátyás is.<sup>2</sup>

Megmérgezett levegő ez itt már, felforgatták a tiszta erkölcs alapját, nem sejtve, hogy „a hol elvész az erkölcs, ott Róma ledől és rabigába görnyed“.

A tiszta erkölcs el lőn már temetve, a ragyogás csupa bűntenger, de fenekét még nem érték el, megakadályozta ezt Mátyás, a ki még bünteti az esküszegőket,<sup>3</sup> a képmutatókat,<sup>4</sup> ki megveti és megszégyeníti az orgyilkosokat<sup>5</sup> és a méregkeverőket.<sup>6</sup> Ha Mátyás nem egyesít személyében érzékisége mellett annyi jeles tulajdonságot és kitartó akaratot, beáll az ország erkölcsi bukása még a XV. században, annyival inkább, miután a királyné, Beatrix a bűntenger fenekét már amúgy is elérte.

Beatrix megjelenésének művelődési jelentőségét eléggé ecsetelte Galeotto, de erkölcsrontó hatásáról mit se tud. Sőt port hint a szemünkbe, midőn Beatrixnek szerény modora mellett még szűzies szemérmességét is fennen magasztalja,<sup>7</sup> pedig ez a renaissance nő sohase ismert szemérmességet, mert kis gyermekkorától fogva maga se látott. Családjáról, udvari környezetéről, mely-

<sup>1</sup> Heltai i. m. 509. l.

<sup>2</sup> De dictis II.

<sup>3</sup> De dictis VII.

<sup>4</sup> De dictis VIII.

<sup>5</sup> De dictis XV.

<sup>6</sup> De dictis XV. s XIX.

<sup>7</sup> De dictis III.



ben felnevekedett, egykorú írók hajmeresztő képet tüntettek fel.<sup>1</sup> Atyja II. Ferdinánd, spanyol nőtől származott törvénytelen fiú. Kegyetlen, vad emberi természetét spanyol vére is megmagyarázza. Minden képességét, erejét ellenfeleinek megtörésére fordította és a folytonos küzdelemben nem ismert többé az erkölcsi és erkölcstelen eszközök között különbséget. Kivégzések, jószág-elkobzások, egyházak megsarczolása mindennapi dolog volt nála. Életének legnagyobb élvezete volt, hogy végig nézegette élve bebörtönözött ellenségeit vagy a holtakat, kiket bebalzsamoztatott és olyan ruhákba öltöztetett, a milyet életükben hordtak.<sup>2</sup>

Beatrice testvére, Alphonso is hasonló természetű, kegyetlen s vérengző volt. Ily szörnyű tettek hatása alatt, ily barbár jellegű udvarban nevelkedett fel Beatrice. Joggal vethetjük tehát fel a kérdést, hogy mennyiben járulhatott ez a gazság és elvetemültség, a mit itt tapasztalt és látott, szívének megneumesítéséhez?

A természet gyönyörű testalkotással és szépséggel áldotta meg.<sup>3</sup> Az udvari élet ugyan renaissance műveltségű,<sup>4</sup> de szívtelen és sivár lelkű nőt nevelt belőle. Érzéki nő, kiben nincs nemesebb érzelem, ki élvezetet élvezet után hajhász, hisz a „női nem örökké változó és folyton ingatag“ mondja maga Beatrice, Vergiliusból idézve.<sup>5</sup> Szívét csak az érzéki szerelem tölti el, kedvencz költője azért csak Ovidius lehet,<sup>6</sup> a meztelen frivolság és anyagi élvezetek megéneklője, nem pedig az erkölcsi, szívet megható, ideális szerelemnek dicsőítője, Vergilius.

Ez a nő keserítette el Mátyás utolsó éveit is és ha nyomban Mátyás halálával megkezdődött a suttogás, hogy Beatrice mérgezte meg férjét, hazánk dicső királyát, nem mondhatjuk, hogy ez az elvetemültség nem férne össze Beatrice jellemével.

Sőt ha hozzávesszük, hogy Mátyás halála meg egyenesen érdekében állott Beatricének s ép akkor következett be, mikor Mátyásnál járt a milánói követség, hogy sürgesse Corvin János trónörökösödési elismertetését és Blankával való egybekelését<sup>7</sup> és ha aztán meg Mátyás Bonfini által részletesen leírt halálutóját figyelemmel

<sup>1</sup> Tristano Caracciolo: De Ferdinando, qui postea rex Aragonum fuit eiusque posteris. (Murat. XXII. 113—120. l.) és Diario Ferrarese (Murat. XXIV. 294. l.)

<sup>2</sup> Diario Ferrarese (Murat. XXIX. 294. l.)

<sup>3</sup> De dictis III.

<sup>4</sup> De dictis XXV.

<sup>5</sup> U. o.

<sup>6</sup> U. o.

<sup>7</sup> Schönherr Gyula i. m. 99. l.

kisérjük,<sup>1</sup> szinte megerősítést nyer ez a hagyomány, hogy Mátyás halálát méreg okozta és ez senki másnak műve és bűne nem lehetett, mint Beatrixé.<sup>3</sup>

A királyné ugyancsak furcsa és megbotránkoztató magatartást tanúsított közvetlen férjének halála után is.

Kifejezésre jutott ismét e nőnek az érzékisége. Férjet óhajtott és e miatt lépett alkudozásokba Miksával, majd Ulászlóval, sőt Ranzani adata szerint, Ulászlóval már az olmüci congressuson is szerelmeskedett volt.<sup>3</sup> S mielőtt még felszáradhattak volna a nép könnyei, melyeket Mátyásért hullatott, már levetette Beatrix özvegyi fátyolát és egybekelt Ulászlóval, hogy az erkölcstelenség poharát szíinig megtöltsé és kiüritse.

Az erkölcstelenség ragályos betegségnek mutatkozott, s oly általános kórnak, hogy még a papságra,<sup>4</sup> sőt a főpapokra is kihatótt. A főpapok közt az erkölcsi romlás legsúlyosabb fokán állott Janus Pannonius.

Verseiben<sup>5</sup> a legnagyobb erkölcsi corruptionnak nyomait találjuk és csodálkoznunk kell, hogy egyházi méltóságában megtűrték.

Az új irány magával hozta a régi műveltség salakját: az

<sup>1</sup> Bonf. i. m. lib. VIII. 471. 1.

<sup>2</sup> Sambucus a Ranzani: Epitome rer. Hung.-hoz írt appendixben Beatrix megmérgezésének tulajdonítja Mátyás halálát (Schwandtner i. m. I. 407. 1.) Engel a.: Geschichte des Ungarischen Reiches III. k. 428. 1. is nagyon valószínűnek tartja. Pray: Hist. Reg. II. k. 487. 1. Szapolyait tartja Mátyás gyilkosának. Erőszakos halál gyanújára nyújt még anyagot: Mon. Hung. Hist. IV. o. IV. k. 176. 1.; IV. k. 203. 1. és IV. 5. 1.; Fessler: „Die Geschichten der Ungern“ cz. művében cz ügyben nem foglalt határozott álláspontot, mert így szól: „Wie aber Mathias auch geendigt haben möge“, de kiemeli, hogy a gyanú jogosultnak látszik, hogy Mátyást megmérgezték. Fraknoi a millenniumi tört. IV. k.-ben és Szalay-Baróti: A magyar nemzet története II. köt. 286. 1. természetes halállal kimultnak tartják.

<sup>3</sup> Ranzani i. m. 408. 1.

<sup>4</sup> De dictis XI.

<sup>5</sup> Teleki: Jani Pannonii Poemata: Mindenekelőtt feltűnő, hogy összes verseiben egyetlenegyszer fordul „Krisztus“ neve elő (I. k. eleg. II. 18., 448. 1.), különben mindig a görög és római istenek nevei. Legerősebben szemléljük az erkölcsi süllyedést az I. k. 566. s 567. 1. (epig. I. 216—248. Deridet euntes Romam ad Jubilaum), az I. k. 567. (epig. 249., 250. s 251-ben felszólítja a korcsmárosokat, hogy használják fel a jubileumi évet az üzletnél, mert soká lesz ismét jubileum. Szinte megbotránkoznak a 263-ik epigrammán (Conqueritur, quod se, socii ad lupanar seduxissent. I. k. 572—73. 1.) és a 276. ep. In meretricem lascivam I. k. 577—588. 1.

erkölcsi romlottságot, a fajtalankodást és a csúszó-mászó hízélgést.

Vitéz, az ország első egyházi embere, hűtlenségbe keveredett és összeesküvést szőtt a király ellen.<sup>1</sup>

Utódja, Beckensloer, sikkasztás után odább állott az országból.<sup>2</sup>

A sikkasztások már köznapi dolgok, — akárcsak ma. Legérzékenyebb lehetett azonban Thuz János kincstartó sikkasztása. Galeotto Thuz szökésének okát nem leplezte le,<sup>3</sup> jöllehet ép oly ismeretes lehetett előtte, mint Bonfini előtt.<sup>4</sup>

A papok is annyira elfajultak, hogy a műveltebbek és jobbak kezdtek már panaszkodni bizonyos egyháziak kicsapongásairól.<sup>5</sup> Mátyással jellemezte Galeotto ezt a szomorú jelenséget, hisz ő maga alig merte volna a papok erkölcsi ledérségét, elpuhultságát pellengére állítani. Szemökre hányta a papoknak vérengző kegyetlenségüket, féktelenségüket, fukarságukat, az uzsora- és simoniával való üzérkedésüket, miáltal elhanyagolták kötelességük teljesítését és megfélemlítkeztek isteni hivatásukról.<sup>6</sup>

„A tivornyázásban, szerelmeskedésben és kéjelgésben kiválnak, mutatják ezt az ügyes szakácsok, válogatott étkek, a kéj nők és egyéb, tisztességgel meg nem nevezhető dolgok nagy száma.”<sup>7</sup>

A tettetés és színlelés, a hazug hízélgés volt a főmesterségük, a mivel az embert behálózni akarták.<sup>8</sup>

Classicus jellemzés ez, mely teljesen ráillett az akkori hazai állapotokra. A tivornyázás és dőzsölés általánosan elterjedt betegség, mert nem hiába mondja Galeotto,<sup>9</sup> „hogy a magyarok szerfelett pazarok az ételek és italokban s sokféle borokkal élnek”.

A nép nyerseségéről, durvaságáról és erkölcsi ziláltságáról

<sup>1</sup> De dictis XXVII.

<sup>2</sup> Fessler: Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen. V. kötet 582. lap

<sup>3</sup> De dictis XXX.

<sup>4</sup> Bonf. i. m. lib. VI. 477. 1.

<sup>5</sup> De dictis XI.

<sup>6</sup> De dictis XI.

<sup>7</sup> Gulam atque Venerem, quam iuniores luxuriam nuncupant, cum luxuria ad omnem superabundantiam se extendat, pro quadam apud eos magnificentia reputari videmus. Hoc coci periti, hoc cibaria exquisita, hoc meretricum et aliorum, quos honeste nominare non possumus, multitudo declarat. (De dictis XI.)

<sup>8</sup> U. o

<sup>9</sup> De dictis XXX.

tanuskodnak az országban divó rablások,<sup>1</sup> méregkeverések,<sup>2</sup> fosztogatások, hamisítások, gyujtogatások és egyéb hajmeresztő gazságok nagy sokasága.<sup>3</sup>

A nép kebeléből kikerült bohócok, alakosok, udvari bolondok,<sup>4</sup> még ha az udvartartásnak feltétlen kellékei is, csak egészségtelen légkörű társadalomnak lehettek gyermekei. Az alakoskodás, a bohózkodás és az udvari bolondozkodás megsemmisíti az ember erkölcsi méltóságát, elfeledteti vele, hogy ő Isten képeire alkotott teremtes, kinek nincsen jogában, hogy isteni természetével csúfot űzzön. Ennélfogva mint emberi méltósággal össze nem férő dolgot a legszigorúbban el kell ítélnünk a kultúra ilyenmű kinövéseit, melyek az erkölcsi érzületet már eleve is megtámadják.

Az egész Mátyás-kori társadalomnak legnagyobb baja, hogy nincs meggyökeresedett szilárd hite. A keresztény hit helyett előtérbe lépett a babona és pedig a legműveltebbeknél, sőt magánál a királynál is épen úgy, mint a társadalom legalsóbb rétegeinél, a népnél. Csak-hogy míg a népnél a babona közvetlen a tudatlanságból, művelatlenségből fakadt, addig műveltebbjeink-, azaz humanistáinknál a babona az ókori szellem közvetlen hatásából származik.

A népnél a babona csak képzelődés szüleménye és hagyomány dolga volt, — a humanistáknál ellenben határozott tudományos jelleget öltött, melyet a csillagjósolás és physiologia művelésével csak fejlesztettek.

Mátyás is hódolt a babonának,<sup>5</sup> sőt mi több, maga Vitéz sem intézett el egyetlen fontosabb ügyet sem a csillagok megfigyelése nélkül.<sup>6</sup> A csillagok járása és állása mellett a természeti jelenségeket is éber figyelemmel kísérték. Így érkezett például Mátyás seregével a legjobb és legszerencsésebb auspiciumokkal Bécsbe.<sup>7</sup>

Meglepő, hogy nálunk a babona nemcsak az előkelőkre és a királyra, de még Vitézre is kiterjedt. A nép kebelében pedig még erősebb gyökeret vert; s bár ennek babonás hitéről Galeotto<sup>8</sup> csak

<sup>1</sup> De dictis XXVIII.

<sup>2</sup> De dictis XV. és XIX.

<sup>3</sup> Corpus iuris Hung. I. 226. 1. Decretum sextum Matth. reg.-nek a bevezetése

<sup>4</sup> De dictis XXIII.

<sup>5</sup> De dictis XIII és XXII.; Bonf. lib. VIII. 500 1.

<sup>6</sup> De dictis XXX.

<sup>7</sup> De dictis XXVIII. és Bonf. i. m. lib. VIII. 510. 1 Mátyás halálának évében januárban mennydörgött, a Duna kiömlött, a török becsapott, a budai oroszlánok megdöglöttek, a hollók elrepültek Budáról Fehérvárra a temetésre.

<sup>8</sup> De dictis XXVIII.

egyetlenegy emléket tartott fenn, de ez magában véve is elég arra, hogy az akkori nép primitív gondolkozását és műveletlen naivságát szemünk elé varázsolhassuk.

Nemcsak a nép hite, hanem Galeotto személyes meggyőződése, hogy hazánkban a szőlőtőke körül aranyfonalak nőttek két arasznyi hosszúságban. Az ekképen a szőlőtőke körül nőtt és tekerődött aranyvesszőkből, a mi rendesen nem volt színarany, aztán karpereczeket és gyűrűket készítettek.<sup>1</sup>

Ezt a balhitet tárgyalta Ranzani is,<sup>2</sup> sőt a balhit tovább élt a népnél egészen a mult század végéig.

Kazinczy Gábor szerint<sup>3</sup> 1718-ban Rajmán Ádám, eperjesi orvos igyekezett e babona hitelességét megczáfolni, de ekkor még csekély eredménnyel.

A nép tehát még tudatlan, műveletlen és nyers, de e mellett nem egyszer mutatta be a szellemi élet iránti fogékonyságát és okosságát<sup>4</sup> és az érzéki kéjelgés és fényűzés iránti ellenszenvét.

A népnek az erkölcstelen érzékiség ellen tanúsított magatartása, Mátyás személyi nagysága és az általános elzüllottségben néhány férfiúnak<sup>5</sup> lelki tisztasága tartotta vissza az erkölcstelen zülalt alapokon álló országot a hirtelen összeomlástól és megsemmisüléstől.

Az ország bukásához azonban a talaj elő volt készítve, a mohácsi vereség csak az utolsó tördőfés a nemzet szívébe, melyből az érzéki immoralitas teljesen kiölte az életképességet már azelőtt és így Galeotto szavait megczáfolva,<sup>6</sup> nem mondhatjuk dicsőségnak az akkori nemzedék feletti uralkodást.

### Galeotto művének forrásai.

Nem válik Galeottonak dicsőségére, hogy megemlítés nélkül hagyta két főforrását és csak Macrobius és Plutarchos műveit nevezte meg mintái gyanánt.<sup>7</sup> Ez annyival különösebb, mert Macro-

<sup>1</sup> De dictis XXVII.

<sup>2</sup> Ranzani i. m. I. 395. 1

<sup>3</sup> Kazinczy Gábor fordításához csatolt jegyzeti közt említi, hogy e balhitet Tollius Jakab (Epistolae itinerariae 121—125. 1), Rajmán Ádám és Jankovich Miklós (Tud. Gyűjt.) érintették.

<sup>4</sup> De dictis XXXII

<sup>5</sup> Báthori Miklós váci püspök. (De dictis XXXI.) és Dóczi Orbán kincstárnok. (De dictis XXXII.)

<sup>6</sup> De dictis XXXII. \*

<sup>7</sup> De dictis dedicat.

bius és Plutarchos műveiben épenséggel nem találunk semmit, a mi bizonyítaná, hogy forrásul szolgáltak volna, míg annál többet lelünk a meg nem nevezett Valerius Maximus és Beccadeli műveiben.

Meglepő hasonlatosságot találunk mindenekelőtt e három mű tartalmában. Valerius Maximus és Beccadeli mintájára Galeotto is bölcs mondásokról és jeles, megemlítésre méltó tettekről szól.

Valerius Maximus antik, főleg kiváló római férfiak, Beccadeli Alphonso a nápolyi királynak, Galeotto pedig Mátyás királyunk bölcs mondásait és kiváló tetteit jegyezte fel.

E három mű rokонтartalmát egyébiránt már hasonló, illetve azonos cím is jelzi. Valerius Maximus műve „Factorum ac dictorum memorabilium libri IX.“, Beccadelié „De dictis ac factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis, libri IV.“ s Galeottóé „De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Matthiae regis“ címet visel.

Galeotto a címet tehát Beccadelitől vette.

Feltűnő továbbá, hogy mind a három szerző művét fejedelemnek, illetve királyi hercegnek ajánlja, s pedig Valerius Maximus Tiberius császárnak, Beccadeli Alphonso nápolyi és aragoni királynak, Galeotto meg János hercegnek, Mátyás király fiának.

Ez az ajánlás magyarázza meg a hizelgő hangot is, melylyel főleg Beccadeli és Galeotto műveiben találkozunk.

Jellemző aztán, hogy úgy Galeotto, mint Beccadeli is a mű külső alakját, beosztását teljesen Valerius Maximustól kölcsönözte.

Szóval végeredményül kimondhatjuk, hogy Galeotto művének külső formáját Valerius Maximustól kölcsönözte, a művén végigvonuló hizelgő hangot pedig Beccadelitől sajátította el.

Lássuk már most egyenként azokat a hasonló s egyező helyeket, melyeket Galeotto részint Valerius Maximus, részint Beccadeli művéből merített:

*Valerius Maximus.*<sup>1</sup>

*Galeotto.*

De neglecta religione. lib. I  
cap. II. 106. 1.

Galeotto a XI. f.-ben panaszkodik a papok erkölcsi súlyedéséről.

De veneficiis lib. II. c. I. 37 a 1.

XIX. f. Azt mesélték, hogy

<sup>1</sup> Valerii Maximi: Factorum ac dictorum memorabilium lib. IX. Venetiis 1514. Valerius Maximus Ovidius kortársa. Művét, melyet a középkorban nagyon olvastak, Tiberius császárnak dedikálta. (L. Teuffel: Geschichte der röm. Literatur. 1890. Leipzig. II. k. 669—673. 1.)

Mátyásnak szolgálai közt valaki mérget vegyített az ételbe.

XV. f. A cseh királyt valaki meg akarta mérgezni, de Mátyás nem engedte.

X. f.

VI. f. halmáj esete.

XVIII. f. Gábor ferenczrendi szerzetes esete.

XXIV. f. az újévi ajándékozás és XXV. f. beszélgetés a milánói dispensatorról.

XIII. f. A modrusi püspök esete.

III. f. Beatrix jellemzése.

I. f. Majdnem teljesen az. A cseh királyfiúk elkísérik Mátyást táborába, noha a pápai követ erősen biztatja, fogassa el, Mátyás ura maradt adott szavának.

VII. f. Egy katona megtartja Fridriknek adott szavát, mire Mátyás megdicséri.

Sapienter dictum czímet visel a IX., X., XII., XIX., XXI., XXII., XXIII., XXV., XXVI. s XXXI. fejezet; sapienter factum meg a VI., XIII., XVIII., XXIV., XXVII., XXVIII. s XXX. fejezet.

Nam si ea omnia, quae a rege Matthia, genitore tuo, facta simul ac dicta, me praesente sunt, colligerem, . . . . . sed e plurimis pauca decerpsi. XXXII. f.

De disciplina militari iib. II c. II. 39b – 41a. l.

De constantia l. III. c. VIII. 71b l.

De liberalitate. lib. IV. c. VII. 93a. l.

De ingratias. lib. V. c. III. 108b. l.

De pudicitia l. VI. c. I. 124b. l.

De fide publica. l. VI. c. VI. 139b. l.

Hanno megbízott a rómaiak adott szavában, hogy nem lesz bántódása, ha táborukba jön hadi tárgyalások czéljából Hanno elment s a rómaiak megtartották szavukat.

Sapienter dicta aut facta. lib. VII. c. IV. 149. l.

Magnum et bonam laudis, partem in claris viris etiam illa vendicant: quae aut ab his graviter dicta, aut facta pertinax memoria viribus aeternis comprehendit: quorum ex abundantia copia hauriamus. . . . lib. VI. c. IV.

*Beccadeli.*

Beccadeli a tartalmat jelölő.

*Galeotto.*

margójegyzetek szintén Valerius Maximus caputjelöléseiből vette, de azért önálló jelöléseket is használt.<sup>1</sup>

Beccadeli művében ezeket a tartalmat jelölő oldaljegyzeteket találjuk: Fortiter, modeste, prudenter, sapienter, facete, gravior, constanter, studioso, patienter, misericorditer, liberaliter, iuste, humaniter, magnificie, pie, moderate, clementer, religiose, fidenter, affente, observanter, grate, iocose, magnanime, mire, continenter, deliquenter, clementer.

lib. II. 17. §. 51. 1. Gloria-tum assidue Regem scimus, quod Biblia quater et decies cum glossis et commentariis perlegisset. Proinde illa memoria ita tenere ut non solum res, set et verba etiam ipsa, pluribus locis sine scriptio redderet.

lib. II. 61. §. 65. 1. Illud vel notabile praecipue inter regis facinora fuerit, quod, quotquot viros aut re bellica aut literaria illustres acceperit, ad sese pene omnes evocaverit; evocatos, amplissimis honoribus, magnificentissimisque muneribus ornavit. Praetereo philosophos, medicos, musicos, iuris consultos, quibus regia omnis

Ezen caputjelölésekből Galeotto kettőt kölcsönzött Beccadeltól, az egyiket egészen olyan formában: iocose (II., III., V., VIII., XI., XXIX. f.), a másikat „mire“ kissé másképen: mirum de regis munditiae XVII. s mirum in rege XX. f.

Az egyedüli önállóan használt fejezetjelző szó „egregie“ előfordul az I., IV., VII., XIV., XV., s XVI-dik f.-ben.

XXV. Autorum autem sententias, in medium, et tempore et apte adducere, foecundi ingenii, doctrinaeque exercitatae, signa esse intelligimus. De Psalterio in praesentiarum nihil referam; quoniam est quotidiana lectio et allegatio.

X.-unde et apud eum Theologi, Philosophi, Medici, Poetae, et Oratores, et Astrologi, et qui omnes disciplinas profitebantur frequentes erant. Alii enim rogati, alii sponte, regiam frequentabant.

<sup>1</sup> Ant. Panormitae Beccadeli: De dictis ac factis Alphonsi regis Aragonum et Neapolis, libri IV. Rostochii 1589. Beccadeli 1394-ben szül s 1471-ben halt meg. Ezen művét 1455. irta és érte 1000 aranyat kapott Alphonsotól. (L. Voigt i. m. I. k. 484—493. l.)



redundat, omnes a rege honestatos, omnes locupletiores effectos.

lib. IV. 89. 1. Ad lectionem vero usque adeo regem intentum aliquando vidimus, *ut neque tibias sonantes, neque saltantium strepitum audire omnino videretur.*

lib. IV. 93. 1. szól Beccadeli Alphonso bőjtöléséről.

V. ö. még a XXIV. fejezettel.

XII. f. Puer rex Mathias, ad huiusmodi carmina (Roland), et virorum fortium commemoratorem, *adeo erat attentus, ut cibi potusque oblitus, inedia pressus, a mane usque ad vesperum . . .*

XXV. fejezetben beszél Galeotto a magyarok bőjtöléséről.

Galeotto a bőjtölésre vonatkozó adatot azonban Andreas Pannonius művéből is meríthette, már csak azért is, mert Valerius Maximus és Beccadeli művein kívül használta Galeotto Andreas Pannonius: „Libellus de virtutibus“ cz. művét.<sup>1</sup>

Andreas Pannonius elmékedéseinek átolvasása alkalmával sok helyen feltűnő rokonságot vettem észre Galeotto művének egyes fejezeteivel. Már magában véve ez a körülmény, de meg azután Fraknóinak azon gyanúja,<sup>2</sup> hogy valószínűleg Galeotto hozta el Andreas Pannonius művét Mátyásnak, arra indított, hogy összehasonlítsam a két művet és tüzetes összevetés után már is megállapíthattam, hogy Galeotto tényleg merített Andreas Pannonius művéből.

Megjegyzendő azonban, hogy míg Andreas Pannonius a keresztény erényeknek a magasztalásáról csak elméleti fejtegetéseket közöl, addig Galeotto ezekhez a fejtegetésekhez gyakorlati példákat keres Mátyás életéből. Így látjuk ezt mindjárt a munka elején, a hol Andreas Pannonius értekezik a hűségéről s miután kimondja, hogy *fides est enim fundamentum omnium virtutum*; Galeotto rögtön talál erre példát s el is mondja a VII. fejezetben, hogy Mátyás mennyire igyekszik ezt a keresztény erényt gyakorlatilag érvényesíteni.

Ilyen természetű a bőjt említése, de itt megvan annak a lehetősége, hogy Beccadeli művéből kölcsönözte ezt a részt (IX. f.). IX. Andreas Pannonius a 40. 1. szól az erkölcstelen kéjelmérséről, Galeotto pedig a XI. fejezetben.

Andreas Pannonius szól a 47. 1. a „De veritate“-ról, Galeotto hasonló tárgyú élczet elevenít fel a XXI. f.-ben.

<sup>1</sup> Andreae Pannonii: Libellus de virtutibus Matthiae Coryino dedicatus címen kiadta Fraknoi az Irodalomtört. Emlékek I. kötetében. Budapest. 1886.

<sup>2</sup> Fraknoi ugyanott közli bevezeteskép Andreas Pannonius életrajzát is. „Andreas Pannonius élete és munkái“ cz. alatt. Fraknoi ezen véleménye a XVI. 1. olvasható.

Feltűnő továbbá a következő fejezetek szoros tartalmi rokonsága:

*Andreas Pannonius.*

De fortitudine. Hungari sunt homines aperti minimeque insidiosi, qui per virtutem, non per dolum *dimicare consueverunt*. Nihil enim honestum esse potest, quod iustitia vaccat. (48 l.)

De dotibus summi ducis bel-lorum. 69. l. Andreas Pannonius különösen hangsúlyozza, hogy a római hadi írókat kell a jó hadvezérnek naponta olvasgatni.

Andreas Pannonius külön fejezetet szentel az esztergomi érsekprimás és külön fejezetet a kalocsai érsek magasztalására.

87. l.

: Miután kimutattam, hogy Galeotto használta Andreas Pannonius művét, több, mint valószínű, hogy Andreas Pannonius művében megnevezett Marchus csakugyan senki más nem lehetett, mint Galeotto és így Fraknoi feltevését teljesen beigazolttnak tartom. Így a latin szövegben előforduló Marchus név<sup>1</sup> csak tollhiba Martius helyett.

Galeotto negyedik forrása Carbo: „De rebus gestis Matthiae regis“ cz. műve.<sup>2</sup> Carboval Galeotto már ferrarai tartózkodása alkalmával ismerkedett volt meg és e tény már magában véve nagyon valószínűvé teszi, hogy ismerte Carbo „De rebus gestis Matthiae regis“ cz. művét.<sup>3</sup> De Galeotto „de dictis ac factis“ cz. műve meg határozottan bizonyítja, hogy Galeotto nemcsak ismerte, hanem használta is Carbo említett művét.

*Galeotto.*

Rex extemplo mandavit, ne ullo modo Georgium veneno aggrederetur: Pugnamus enim hic, inquiens, gladiis, non veneno . . . . . addiditque, Romanos ferro, non veneno *pugnare consuesse!*

Galeotto a X.-dik fejezetben ugyancsak említi, hogy Mátyás különös gondot fordított a római hadi írók műveinek a tanulmányozására.

Feltűnő, hogy Galeotto is külön fejezetet szentel Vitéz János érsekprimás, Báthori Miklós, váci püspök és Doczi Orbán győri püspök dicsőítésére.

<sup>1</sup> Magistram autem Marchum, clarum philosophum et Tuae Regiae Maiestati fidelissimum, per quem Tuae Sublimitati hoc opusculum transmissi, precibus quibus valeo Tuae Serenitati commendo. (Irod. tört. Emlékek I. k. 133. l.)

<sup>2</sup> Irodalomtört. Emlékek II. 1890. (Dialogus de laudibus rebusque gestis Regis Matthiae.)

<sup>3</sup> Carbo Lajos 1456-tól a ferrarai főiskolán működött mint tanár, később a bolognai egyetemen. Életének utolsó éveit Ferrarában töltötte, hol 1482-ben meghalt. (Irod. tört. Emlékek II. k. IX. l.)

Carbo művéből azonban csak keveset meritett Galeotto. Lásuk már most közelebbről:

*Carbo.*

. . . . si sibi (scil. Matthias) priscorum hominum imaginem proponat, confirmare potest se ipsum et in omnia suscepta negotia sua cum maiore alacritate incumbere, cum videat se ipsum id iudicare et sentire, quod prisci illi viri iudicaverunt et senserunt, quotiens clarissimorum virorum exemplis ad capessendam virtutem excitati sunt principes atque ad antiquorum imitationem generosa quadam aemulatione incensi, quemadmodum et Q. Maximum et P. Scipionem dicere solitos accepimus, cum maiorum imagines intuerentur, vehementissimi sibi animum ad virtutem accendi et memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, quae sedari prius non poterat, quam eorum famam et Gloriam adaequassent.

(210—211. l.)

Qui (Cato), ne sibi quicquam deesset, etiam in senectute Graecas litteras dedicit et quotiens in senatum veniret, semper librum aliquem sub ala portare solebat, ut, si nondum frequentem senatum inveniret, denec congregaretur, lectitare interim aliqua posset, ne quid temporis perderet.

(212. l.)

*Galeotto.*

Exempla enim domestica et patrum, et avorum, ita inflammant pueros excitantque ad virtutem, ut iam grandes natu exemplis domesticis imbuti putent a moribus parentum nefas discedere, ita ut ardua difficilia que negotia alaeri animo capessant. Quod nec poeta ignoravit Vergilus, cum ait: Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?

(Gal. bevezetésében.)

Qui, dum congregatio principum cogeretur, ne otio et garulitati locum praeberet, habuit secum librum. Irridentibus multis huius egregii iuvenis librorum lectionem ibi inusitatam novum quippe videbatur Hungaris, episcopum libros lectitare in eo praesertim loco, ubi sermo et confabulatio esse consueverat.

(XXXI. f.)

## A mű fogatkozásai és jó oldalai.

A történetírás a humanistáknál szépen virágzott, már azért is, mert gyakorlati cél szolgálátában állott.

A mult idők erős visszhangja, a jelen idő dicsőítése az akkori történetírás. Természetes, mikor ily célra törekeshnek, kizárják a történelmi érzéknek egyik feltételét, az objectivitást és helyettesítik a hízélgéssel és ideálizálással. A történelem hasznosságának hangsúlyozása általános a humanistáknál, hisz nem hiába mondta egyik mesterök: „historia est lux veritatis, testis temporum et magistra vitae”.<sup>1</sup>

A régi classicusokhoz fordulnak mintáért; így keres Galeotto is mintát művének megírásakor.<sup>2</sup>

A humanisták történelmi értékkel bíró művei rendszerint bizonyos dynastia, bizonyos fejedelem udvaránál készültek, innét aztán az erősen kirívó panegyrikus hang s apotheosisra való törekvés is. Ha a humanista ezen irányban haladt, kilátása és talán jogos reményei is voltak tiszteletdíj elnyerésére. Galeotto is ezt az irányt követte. Corvin Jánosnak ajánlja a könyvét, a kit atyja, Mátyás, életében törvényes trónörökösnek hirdet,<sup>3</sup> noha nem volt az.

A mű létrejövésének az oka, melyet már kifejtettünk, magyarázza meg nekünk a művön végigvonuló hízélgő hangot is.

Galeotto művének a főhibája, hogy szinte áradozik a hízélgőstől.

Csak tökéleteset látott Mátyás, Beatrix és az összes főemberek jellemében. Felékesítette őket az összes erényekkel, ügyet se vetve, hogy egyeztethetők-e ezek a korrall, vagy sem.

Megfelelkezik a királyi udvar erkölcsi súlyedésének részletes feltüntetéséről, csak az udvartól távol eső papság erkölcsi életét érinti.<sup>4</sup> Mátyás, Beatrix és a főurak züllött életéről nem tud, helyesebben: nem akar tudni semmit. Sőt a mi több, határtalan dicsőítésében, magasztalásában úgy állítja elénk Beatrixet, mint a női szeplőtlenség és szűzies szemérmesség mintaképét.<sup>5</sup> Ennél nagyobb valótlanságot Galeotto már nem is írhatott volna.

Hízeleg, midőn Mátyást, mint kora első fejedelmét magasztalja, ki Európá valamennyi fejedelmét felülmulja.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> V. ö. Voigt i. m. II. 494. 1

<sup>2</sup> De dictis dedic.

<sup>3</sup> De dictis XXXII.

<sup>4</sup> De dictis XI.

<sup>5</sup> De dictis XXIII.

<sup>6</sup> De dictis X.

Szellemi nagyságát a szájába adott beszédekkel tüntette fel és ilyenkor nem mulasztotta el, hogy közbe-közbe magasztaló, dicsőítő megjegyzéseket ne csusztatott volna be.

Ily dicsőítő, panegyrikus megjegyzés, hogy Mátyás megválasztásakor csak tizen-négy éves volt.<sup>1</sup>

Igaz ugyan, hogy Mátyás születési évét bizonyító döntő oklevelünk nincsen, a kútfők pedig, melyek születési évéről tesznek említést, mind egykoriak és egyformán bírnak a hitelesség látszatával, jóllehet az év pontos megnevezésében nagyon is eltérnek.

Heltai születési évét 1443-ra teszi,<sup>2</sup> hasonlóan Bonfini is, midőn halálakor Mátyást 47 évesnek mondja.<sup>3</sup>

Thomasini követ a velencei dogehez intézett jelentésében Mátyást megválasztásakor tizennyolcz évesnek tüntette fel,<sup>4</sup> hasonlóan Aeneas Sylvius, Fessler<sup>5</sup> és Engel<sup>6</sup> is. Teleki<sup>7</sup> tizenöt évesnek, Fraknói<sup>8</sup> és Szalay-Baróti<sup>9</sup> tizennyolcz évesnek tartják, mindegyik ugyanis más kútfőnek adott nagyobb hitelt.

A számos eltérő vélemény közt bajos volna ítéletet mondani, ha figyelembe nem vennők először is azt a körülményt, hogy Mátyást a szegedi határozatban megkérdézése nélkül eljegyzik, a mi egyenesen arra mutat, hogy még fiatal volt. Tizennyolcz éves embert gyermeknek már nem néztek, sőt nem egy uralkodó házassodott már ily korban, hisz hosszú studiumot akkor nem folytattak, a nevelés gerincze úgyszólván a hadi ismeretek elsajátításában állott.

Ha e körülményhez hozzávetjük még azt a másik adatot, hogy mikor megválasztották Mátyást királynak, öt évre kormányzót adtak melléje, — mert az ő gyermeki tagjai még nem bírnák, mondja Thuróczi,<sup>10</sup> ily nagy birodalom súlyos terheit elviselni — ebből következik, hogy tizennyolcz éves még nem lehetett, mert tizenöt éves gyermek mellett kormányzónak van helye s értelme, de egy felnőtt tizennyolcz éves ifjú mellett nincsen, mert az egyenesen bizalmatlanságot jelentett volna.

<sup>1</sup> De dictis XII

<sup>2</sup> Heltai i. m. i. h.

<sup>3</sup> Bonf. i. m. lib. VIII. 510. l.

<sup>4</sup> Mon. Hung. Hist. IV. o. I. k. 1. l.

<sup>5</sup> Fessler i. m. V. k. 20. l.

<sup>6</sup> Engel i. m. III. 216. l.

<sup>7</sup> Teleki: Hunyadiak kora I. 383. l.

<sup>8</sup> Fraknói: Mátyás király. 74. l.

<sup>9</sup> Szalay-Baróti: A magy. nemz. tört. II. 231. l.

<sup>10</sup> Et quia pueriles eiusdem comitis Matthiae artus, tam vasti negotia regni, occurrentium rerum prae magnitudine, suffere non valere cogitabant. (Schwandtner: Script. I. 284. l.)

E körülmények figyelembevételével mégis valószínűbb, hogy Mátyás megválasztásakor csak tizenöt éves volt.

Galeotto pedig, hogy Mátyás uralkodásra termettségét fokozza, a magyar nemzetnek iránta való bizalmát és lelkesedését még jobban feltüntesse és az által Mátyás személyének legendaszerű vonást kölcsönözzön, *tizennégy* évesnek mondja megválasztásakor.<sup>1</sup>

De mintha ezen hízlegéssel nem elégednék meg, hozzáveti még, hogy Magyarországon sok volt az előkelő, kik úgy korra, mint családjuk ősiségénél fogva jóval felülmúlták volt Mátyást.<sup>2</sup> De azt, hogy Mátyás korántsem saját egyéniségének, jellemének, hanem atyja érdemeinek, Hunyadi Jánosnak köszönhette a trónját, erről Galeotto mélységesen hallgat. Mélységesen hallgat, hogy nem az eddig ismeretlen Mátyást, ki emberségét csak uralkodása folyamán mutatta ki, hanem *Hunyadi János* magzatát választották meg.

Ez az egyik oldalról való dicshymnus-zengedezés, más oldalról való néma hallgatás éppen nem emeli a mű értékét.

Kissé mérsékeltebb, de azért még korántsem a csuszó-mászó alattvalói érzéstől és megvetendő hízlegéstől menten rajzolja Mátyás külső alakját. Az a csekély mértékletesség, a mit itt felmutat, sem saját érdeme, hanem Gábor deák megleczkéztetésének következménye.<sup>3</sup> Galeotto szerint Mátyás középtermetű férfi, inkább marsi, azaz férfias szépségű, mint venusi. Hajzata szőke, sűrű és lecsüngő, szemei élénkek és villogók, arcza rózsaszínű, kézujjai pedig hosszúak.<sup>4</sup>

Ha most egybevetjük a leírást Bonfini adataival, ugyan meglepő hasonlóságot fedezünk fel,<sup>5</sup> de az a körülmény, hogy Bonfini is a bőkezű Mátyás szolgálatában állott, és az a tudat, hogy Bonfini is nem egyszer pénzkinálgatás fejében eladta objectivitását,<sup>6</sup> kissé csökkenti ezen adatok kritikai hitelét.

Feltűnő ugyan már az is, hogy a király termetére nézve elütő

<sup>1</sup> De dictis XII.

<sup>2</sup> De dictis XII

<sup>3</sup> De dictis XIV.

<sup>4</sup> De dictis XXIII

<sup>5</sup> Divo Matthiae statura corporis fuit aliquando majuscula, quam mediocris, forma eximia: generosus aspectus, et multum referens magnanimitatis rubens facies et flava coma; cui venustatem obducta supercilia, vegeti et subnigricantes oculi, et sine menda nasus, ne mediocrem quidem cultum addebant, obtutus eius liber ac rectus, leonis mors, oculis nunquam inter videndum fere conviventibus. (Bonf. i. m. l. VIII. 512. l.)

<sup>6</sup> V. ö. Helmár Ágost: Bonfinius mint történetírónak jellemzése. 63. l.

Galeotto adata Bonfiniétől, mert az előbbi középtermetű és közep-  
erejűnek tüntette fel, az utóbbi meg inkább nagytermetűnek. E  
véleményeltérés ugyan még abban találhatná meg nyitját, hogy  
talán Bonfini a lóháton ülő királyról adott jellemzést, mert az esetben  
feltétlenül megegyezik vele Galeotto is, ki a Holubárral való harcz-  
játék leírásánál hangsúlyozta, hogy Mátyás lovon jóval nagyobbnak  
látszott.<sup>1</sup>

Meglepő azonban, hogy a hizelgő Bonfini nem említi se a  
venusi, de még a marsi szépségét sem, hanem csak megnyerő  
arcot tulajdonít Mátyásnak, melyből kitetszik a nemeslelkűség és  
jószívűség.

E felette fontos eltérését legfelebb még azzal okolhatnánk meg,  
hogy más volt talán az aesthetikai izlése Galeottonak és más Bon-  
fininak, de ha aztán Mátyás arczvonásainak leghitelesebb forrásaira,  
az érmekre is visszamegyünk,<sup>2</sup> akkor határozottan állíthatjuk, hogy  
a hizelgő Galeotto kitűnő idealizáló is volt.

Ha a Rupp által közölt érmek hasonmásait megfigyeljük és  
tanulmányozzuk, nem fedezhetjük fel se a marsi, se a venusi szép-  
ség nyomait, sőt inkább egy meglehetősen rút királyi főt.

Ha még hozzávetjük, hogy egy követ is megválasztásáról  
szóló jelentésében<sup>3</sup> rút, csunya arczúnak mondja, akkor csak meg-  
erősítést nyerhet meggyőződésünk, hogy Mátyás nem volt szép kül-  
sejű férfi.

Idealizálták a Corvin-codexek festő-művészei, a mint ezt Cson-  
tosi becses tanulmányából bőven láthatjuk,<sup>4</sup> idealizálta az ismeretlen  
olasz szobrász egy márványból faragott reliefképen<sup>5</sup> s széppé avatta  
Galeotto, de soha a hiteles források: az érmek.

Galeotto dicséretéből és magasztalásából kijutott nemcsak a  
királynak, a királynénak, a főpapok- és főuraknak, de kijutott ma-  
gának a nemzetnek is és végszavában valóságos dicsénetet zeng,  
midőn dicső dolognak tartja az ily becsületes faj  
feletti uralkodást, mert hogy a magyar nemzet a leg-

<sup>1</sup> De dictis XIV.

<sup>2</sup> Rupp: *Numi Hungariae hactenus cogniti*. 1846. Budae. L. a XX. táblán az  
544., 545., 548. és 551. számú érmeket.

<sup>3</sup> Henszelmann Imre: Mátyás király egykorú arczképei. (Archaeol. közle-  
mények. 1861. II. 118—120 l.)

<sup>4</sup> Csontos János: Mátyás és Beatrix arczképei Corvin-codexekben. (Archeol.  
Értes. 1888. 97—115, 209—220, s 310—326. l., ugyanezt a tanulmányt közölte  
még az Ung. Revue 117., 210. és 571—588. l.)

<sup>5</sup> Az eredeti a bécsi Hofmuseumban, a gipszmásolata a magy. nemz. múzeum  
könyvtári előcsarnokában.

legkiválóbb és legdicsebb, azt semmi józan gondolkozású ember soha kétségbe se vonta.<sup>1</sup>

Galeotto művének másik nevezetes fogyatkozása, hogy olykor valótlan is állít, az által pedig, hogy a szereplő személyek neveit könyvében rendszerint elhallgatja, történetírói érzékkel akar büszkélkedni.

Igaz, hogy az erkölcsi törvények ellen vétkezők neveit nem említi, de csak azért nem, mert nem mer nekik erkölcsi leczkét adni és utóljára is ezeknek a száma a művében vajmi csekély. A gáncsolásnál, pirongatásnál nem ismert személyneveket, a magasztalás és dicsőítésnél pedig élénk vezeti a jeles és kitűnő férfiak neveinek egész sorozatát. Tudja, hogyha egy Vitéz, egy Báthori, egy Dóczi nevének dicsteljes emléket állít, ez a konyhájára is hoz valamit.

Ez a haszonlesés természete Galeottonak, legsötétebb jellemfoltja, melynek még művein is nyomát hagyta.

Sajátságos színben tűnik fel előttünk Thuz esete, kinek szökéséről Galeotto mit sem akar tudni.<sup>2</sup> Mivel Bonfini<sup>3</sup> ismerte Thuz szökésének okát s a sikkasztást is egészen részletesen és élethíven elő is adta, szinte megfoghatatlan előttünk, hogy Galeotto erről ne tudott volna.

Kincstárnoki sikkasztás utóljára is nem csekély, másodrendű dolog, a mi az udvarban, melyben Galeotto is mozgolódott, bő anyagot nyújtott volt a beszélgetésre. De az a körülmény, hogy Galeotto már az esztergomi királyi látogatás alkalmával ismerte Thuzt,<sup>4</sup> sőt a lakomán mellette is ült, óva int minket, hogy Galeotto szavait hitelesnek tartsuk, sőt arra lehet következtetni, hogy csak azért nem említi a sikkasztást, mert tán haszna volt belőle.

Galeotto művének egy másik nevezetes fogyatkozása, hogy személyiségének kiválóságát henczegő pöffeszkesdéssel állítja minduntalan az olvasó elé. Büszkélkedik humanista voltával,<sup>5</sup> henczeg a királyi kegygyel és azzal, hogy a tanítványa Báthori becsületére válik.<sup>6</sup> Nagyzással és felfuvalkodott hangon bocsátkozik a szerémi vidék részletező topografiai rajzába,

<sup>1</sup> De dictis XXXII.

<sup>2</sup> De dictis XXIX.

<sup>3</sup> Bonf. i. m. lib. VI. 477. 1.

<sup>4</sup> De dictis XXX.

<sup>5</sup> De dictis XXIV.

<sup>6</sup> De dictis XXXI.



mely püspökség tisztán az ő személyének a közreműködése folytán jutott az ifjú Vitéz kezébe.<sup>1</sup>

A sok országban megfordult<sup>2</sup> humanista érzi egyéni értékét és becsét, de a helyett, hogy ezt az öntudatot a szerény tudósok módjára elhallgatná, világgá kürtöli. Ez a helytelen eljárás nem gyakorolhat ránk kedvező benyomást a mű erkölcsi értékének megítélésénél.

A hízélgés, a büszkélkedő hiúság, a henczegés, a nagyzás, felfuvalkodottság és főforrásainak meg nem említése Galeotto művének fogyatkozásai.

Vegyük most a mű jó oldalait is bonczolókés alá, hogy aztán a fogyatkozásokat és előnyöket mérlegelve, megállapítsuk a mű értékét és becsét.

A műben ugyan sok a hízélgés, sok az egyéb fogyatkozás, de kijelenthetjük bátran, hogy hitelesség dolgában azért mégis megállja a maga helyét. Ha egyes helyek valószínűségét kétségbe kellett is vonnunk, mégis általában a mű hitelességét és az író szavahihetőségét nem lehet eltagadni, mert a mit írt, annak rendszerint szem- és fültanúja volt.

Maga hirdette büszkén, hogy nem Livius, mert ő csak a saját szemeivel látott, a saját füleivel hallott dolgokat jegyezte fel.<sup>3</sup>

Ebbeli büszkesége jogosult is. Minduntalan felemlíti, hogy az udvarban forgolódik,<sup>4</sup> hogy részt vett az udvari beszélgetésekben,<sup>5</sup> hogy jelen volt királyi lakomán,<sup>6</sup> ünnepélyeken,<sup>7</sup> hogy megfordult Vitéznél,<sup>8</sup> Báthorinál<sup>9</sup> és Dóczi Orbánnál.<sup>10</sup>

Tehát mindenütt közvetlen szem- és fültanú. Ha azért az ecsetelt tényekből és állapotokból lehámozzuk a hízélgést, előttünk állanak a legbecsesebb, de a leghitelesebb adatok is.

Nem tarthatjuk mellékesnek, hogy a művében közlöttékért magára vállalja Galeotto a felelősséget; sőt művének általános hitelességét nagyban emeli, hogy Mátyás királyt teszi a mű bírálójává.<sup>11</sup>

<sup>1</sup> De dictis XXVII.

<sup>2</sup> De dictis XIV.

<sup>3</sup> De dictis dedicat.

<sup>4</sup> De dictis I., VIII., XI., XII.

<sup>5</sup> De dictis II., XV.

<sup>6</sup> De dictis XVII.

<sup>7</sup> De dictis IV., XV., XXIII., XXIV.

<sup>8</sup> De dictis XXX

<sup>9</sup> De dictis XXXI

<sup>10</sup> De dictis XXXII.

<sup>11</sup> . . . sed censorem iudicemque tibi, regem Matthiam constituimus. (De dictis XXXII.)

Művének értékét emeli Galeotto az által is, hogy beszédeket sző művébe. E beszédeket ugyan nem tarthatjuk elmondottaknak, de a királylyal való közeli állandó érintkezésnek, a királyi udvarban való forgolódásnak kétségbevonhatatlan bizonyítékai.

De nemcsak a hitelességet fokozza a közbeszúrt beszédekkel, hanem másrészt az előadás érdekességét is emeli, és a szívet egy-egy megható beszéddel felmelegíti és megnyeri magának.

A mű hitelessége emelkedik a politikai, gazdasági, de főleg a társadalmi viszonyok tárgyalásánál, a mennyiben ezen adatai összes többi kútfőinkkel és okleveleinkkel gyönyörűen összeillenek és egymást kölcsönösen kiegészítik, a mint a művelődéstörténeti adatok tárgyalásánál is mindig hivatkozhattunk és hivatkoztunk is az egykori kútfők és oklevelek tanúbizonyságára.

A magyar politikai jogokban való tájékozottsága szinte meglepő. Jól tudja, hogy a magyar király apostoli,<sup>1</sup> hogy tizenkét püspökség van az országban, hogy a főpapok egyszersmind főurak.<sup>2</sup>

A gazdasági<sup>3</sup> és társadalmi élet terén pedig igazán széleskörű tapasztalatainak és erős megfigyelő képességének adja bizonyítékát.

A kulturális életről nyújtott fejezetek<sup>4</sup> meg szinte határtalan értékű aranybányát képeznek, melyben, szigorú kritikai vizsgálódás után is, nem igen akadunk hasznavehetetlen salakra.

Józan és éles megfigyelő tehetségre vall a magyar nyelv fejlettségének, nyersségének és nehézkes írásának a felismerése.<sup>5</sup>

Széleskörű képzettségének és minden csekélység iránt érdeklődő és fogékony természetének köszönhetjük, hogy nem hunyt szemet a fontos művelődéstörténeti jelentőségű kereszthordozás és babonás néphitnek részletes jellemzésénél s egyéb másodrendű adatok felelevenítésénél.

Olykor kimutatja a történeti igazság iránti érzékét is, de akkor igazán ügyesen járt el és a kemény igazságot és őszinteséget oly lepelbe burkolta, hogy senkinek se fájhatott, senkit se sérthetett meg vele. Ily módon adja tudtunkra, hogy a magyarok hevesek,<sup>6</sup> pazarok az evésben és ivásban,<sup>7</sup> hogy a papság romlott,<sup>8</sup> hogy

<sup>1</sup> De dictis XVIII.

<sup>2</sup> De dictis XI.

<sup>3</sup> De dictis VI., XVII., XXX.

<sup>4</sup> De dictis X., XII., XVI., XXVII., XXX—XXXII

<sup>5</sup> De dictis XVII.

<sup>6</sup> De dictis XVII.

<sup>7</sup> De dictis XXX.

<sup>8</sup> De dictis XI.

Mátyás király nevelése nem befejezett,<sup>1</sup> sőt megéri oláh származását is.<sup>2</sup>

Az utóbbi igazság megemlézése annyival feltűnőbb, mert a néphit a Hunyadi-családot egyenesen Zsigmond királyra vitte vissza.

Érdeme továbbá Galeottonak, hogy mindig megmaradt a józan-ság és természetesség korlátai közt. Mesterkéltiségre, túlzásra sohasem törekedett. Ellenmondás egyetlenegy se fordul elő művében, hanem kellő tapintatossággal, fejlett ízléssel megtalálja mindig a középutat, a melyen haladnia kell.

Bemutatja olykor egyéni jóhiszeműségét és ha bemutatja, elég ügyesen meg is okolja.<sup>3</sup>

Művelődéstörténeti érzékkel és tapintattal hosszabban tárgyalja<sup>4</sup> a művelődési, szépművészeti törekvéseket.

Alaposan ismerteti a Mátyás-korabeli étkezési módot s az ételek elkészítését. úgy, hogy első pillanatra azt hihetnők, képzett szakácstól halljuk e szakszerű megjegyzéseket.<sup>5</sup>

A mű stilisztikai szépségét emeli a számos classicus idézet, melyek a szerző széleskörű képzettségét és bő irodalmi ismereteit a legszebben illusztrálják. Idéz nemcsak Ovidius,<sup>6</sup> Vergilius<sup>7</sup> és Horatiusból,<sup>8</sup> hanem Cato,<sup>9</sup> Lucanus,<sup>10</sup> Tibullus<sup>11</sup> és Statius<sup>12</sup> műveiből is, sőt gyakran közmondásokat is.<sup>13</sup>

Előadása folyékony, mindig érdekfeszítő, mert folyton közöl változatokat és újat ügyesen kiszínezett stílussal. Latinságán meg-látszik ugyan a középkori hatás, de túlsúlyra jutott már a renaissance befolyása is, mely nem tűri többé az érthetetlen mondat-szerkezetet és a száraz, nehézkes előadást.

A józanság, jóhiszeműség, alapos utánjárás s széleskörű tájékozottság képezik Galeotto művé-nek jó oldalait.

Ha már most a mű hiányait és jó tulajdonságait összehason-

<sup>1</sup> De dictis IV. és XXX.

<sup>2</sup> De dictis XIII.

<sup>3</sup> De dictis XV.

<sup>4</sup> De dictis XV., XXIII., XXX—XXXII.

<sup>5</sup> De dictis XVII.

<sup>6</sup> De dictis XI., XXV., XXX.

<sup>7</sup> De dictis XI., XXV.

<sup>8</sup> De dictis VI., XXI.

<sup>9</sup> De dictis XXXI.

<sup>10</sup> De dictis XXII.

<sup>11</sup> De dictis XXXII

<sup>12</sup> De dictis XXXII.

<sup>13</sup> De dictis XVI. és XXIX.

lítjuk, látni fogjuk, hogy az utóbbiak mégis felülmulják az előbbieket s hogy a mű általában igen becses történeti kútfő.

Galeotto „De dictis“ cz. műve Mátyás korára művelődéstörténeti szempontból Bonfini terjedelmes műve mellett, a társadalmi élet rajzolásában pedig egyenesen felette áll.

Feldolgozását művelődéstörténelmi szempontból megkísérlettük és pedig úgy, hogy a kulturtörténeti adatokat nem egymástól elszigetelten, hanem összefüggésben együttesen vettük figyelembe, mert csak így lesz „a történelem képe a multnak, kulcsa a jövőnek.“<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Pauler Gyula: A pozitivizmus hatásáról a történetíráásra. (Századok, 1871. 641. lap.)

## TARTALOM.

---

	Lap.
Előszó . . . . .	I—IV.
Bevezetés . . . . .	1.
Galeotto Marzio élete . . . . .	2—19.
Galeotto: „De egregie, sapienter et iocosus dictis ac factis Matthias regis“ cz. művének kéziratai és kiadásai . . . . .	19—25.
Galeotto előszava . . . . .	26.
Az egyház és a művelődés . . . . .	26—34.
Vallásos és művészettörténeti mozzanatok . . . . .	34—29.
Tudomány és irodalom . . . . .	39—51.
Ipar és kereskedelem . . . . .	51—56.
A királyi udvartartás . . . . .	56—69.
Erkölcsei állapotok . . . . .	69—75.
Galeotto művének forrásai . . . . .	75—82.
A mű fogatkozásai és jó oldalai . . . . .	82—90.

---

